

קונטרס הפך בה

בו נקבצו מאה וארבעים ושלש לשונות המקרא
(ועוד ל"ו לשונות מדברי חכמינו ז"ל)
המתפרשות בדרך שורש הפוך
כגון כבש כשב, שמלה שלמה

לקטתי מתוך דברי רבותינו הראשונים והאחרונים
עם הרבה הוספות
ממה שחנני הבורא ית' בחמלתו
וממה שהעירוני

הצעיר באלפי ישראל
דוב בעריש ראזענבערג
יליד לונאנא (שווייץ) יצ"ו

הקדמה

0234567 ת"ת

הפך בה והפך בה דכולה בה (אבות פ"ה מכ"ב)

דבר זה יודע כל בר בי רב שנמצאים בלשון הקודש לפעמים שרשים המתהפכים, דהיינו שאותיות השורש תחלפנה ביניהן את מקומן. וידועות הדוגמאות כבש כשב, וכן שמלה שלמה.

והאמת היא שאין כאן מקרה יוצא דופן בלשון המקראות [ובלשון חכמינו ז"ל במשנה ובגמרא], אלא אדרבה דבר זה מצוי הוא מאד. בדרך כלל רק ב' אותיות מן השרש מחליפות את מקומותיהן, והנשארת במקומה היא לפעמים האות הראשונה שבשורש, הנקראת פ' הפעל [כמו בב' הדוגמאות הנזכרות, כבש כשב ושמלה שלמה], לפעמים האות השנייה שבשורש, הנקראת ע' הפעל [כגון להקת קהלת] ולפעמים האות השלישית שבשורש, הנקראת ל' הפעל [כגון פחו חפון]. אולם יש שכל שלושת אותיות השורש משנות את מקומותיהן [כגון סרני נסרי].

על כן אמרתי אל לבי לקבץ כעמיר גורנה, עד היכן שידי מגעת, המקומות שנמצאים [בעיקר בדברי רבותינו הראשונים] פירושי מקראות [בדרך פשט ולפעמים גם מדרשי חז"ל הקרובים לפשט] על פי הכלל של שורש הפוך [א]. וזה מה שהעליתי במצודתי בעזהשי"ת קמ"ג דוגמאות של שרשים הפוכים מלשונות המקרא.

סדרתי את הערכים לפי סדר ספרי התנ"ך, ובסוף יבואו עוד ל"ו לשונות הפוכים, שמצאתי אותם בדברי חכמינו ז"ל, סדורים לפי סדר מסכתות הש"ס.

אחרי שחלק ניכר מקונטרס זה כבר היה ערוך אצלי, נוכחתי לראות שכבר מאז שמו לב לתופעה זו כמה מחברים, ואף התחילו לרשום רשימות. כן מצאתי שהרד"ק במכלול שחבר על יסודות

[א] במקום אחד מצאתי ברד"ק שדרש הפוכים באות השימוש, שאינה מן השורש, המחלפת את מקומה הראוי לה. עה"פ (ירמ' י' ה') כתמר מקשה המה ולא ידברו נשוא ינשוא כי לא יצעדו וגו' פי' הרד"ק ינשוא - הפוך כי הראוי ינשאו, וכן (תהלים קל"ט כ') נשוא לשוא עריך כמו נשאו. וכן פי' גם רש"י שם בתהלים, נשוא כמו נשאו, אולם לא קרא לו בשם "הפוך". וכמדומני שהוא ענין אחר ואינו שייך לכאן. ועי' בפ"י המשניות להרמב"ם (ע"ז פ"ב מ"ז) השלוחין כאילו אמר השולחין כמו רוכב ורכוב, ובפ"י הרע"ב (אהלות פ"ג מ"ז) ביב שהוא קמור - מקורה, ועי"ש בתוי"ט.

וכן יש הרבה לימודים בדרך דרוש ורמז, שאינם שייכים לפשוטו של מקרא, כגון. (בראשית רבה פרשה י"ב פיסקא ט') אמר רבי יהושע בן קרחה [(בראשית כ' ד')] אלה תולדות השמים והארץ [בהבראם באברהם בזכותו של אברהם. וכן בגמרא (יומא ע"ה ע"ב) עה"פ (במדבר י"ב ל"ב) וישטחו להם שטות סביבות המחנה אמר ר"ל אל תקרי וישטחו אלא וישחטו וכו' עי"ש. וכן יש הרבה בספרי חסידות, כגון בשה"ק דגל מחנה אפרים (פרשת בא) שכתב שישראל הם דבוקים בשורש השרשים באלופו של עולם שהוא סוד א' והוא אותיות פלא ונמתקו להם הגבורות בפלא העליון, וזה יש לפרש גם כן במכת חשך היה לכל אחד לפום דרגא דיליה ומדיליה נטל כל אחד כי חושך הוא בחינת השכחה אשר זה היה גלות מצרים בסוד שכחה ואותיות חשך הוא שכח רחמנא ליצול והוא מבחינת אחוריים הנקרא עורף, עכ"ד, ואין כאן מקומם.

דקדוק לשון הקודש, עמד על ענין השרשים ההפוכים בשער דקדוק הפעלים (רף פ"ח ע"ב ורף פ"ט, בדפוס ליק) [ב].

וגם ראיתי בכתבי המדקדק הגדול רבי אליהו המכונה הבחור ז"ל (בסוף ספר ההרכבה שחיבר) שכתב וז"ל: והוא מהשרשים המתהפכים באותיותיהם וענינם אחד תפל ופתל כמו כשב וכבש, שמלה ושלמה, זעה וזעה, ודומיהם רבים, וכבר התחלתי לחבר מהם פרק אחד מיוחד, אעתיר לא-לוה וירצני, ויטה חסדו עלי לעזרני, להשלימו עם שאר החיבורים אשר יעדתי והסכמתי לחבר בדקדוק לשון הקודש, אמן, עכ"ל [ג].

בן הראוני שבספר "מקור ברק" לבעל "תורה תמימה", במבוא (פרק ה') הקדיש מאמר על ענינו, עם הרבה דוגמאות של שרשים הפוכים. ואמנם חלק מהם כבר היו סדורים אצלי, אבל זכור למוט שמצאתי שם כמה ידיעות והערות שהיו נסתרות ממני, וצידפתי אותן לקונטרסי.

במשך הזמן שעסקתי בעריכת קונטרס זה, הרבה ת"ח חשובים, מידידי ומבני משפחתי, הגישו אלי את הערותיהם. כמה וכמה ערכים והשלמות נתוספו ע"י כך [השתרלתי להזכיר כל דבר בשם אמר, חוץ

ממה שכבר נזכר בדברי הראשונים, שאז הבאתי הדברים בשמותם]. תשואות חן חן לכל אחד ואחד.

ובן אין ספק בלבי שאחרי שיצא קונטרס זה לאור עולם בע"ה, ויזכה לתשומת לבם של ת"ח, יתוספו עליו עוד ועוד חידושים. ומעתה אני מודה לכל מי שיואיל בטובו להודיעני, בין בכתב ובין בעל פה, על כל שורש הפוך שיעלה ברעיונו ולא ימצאנו ברשימתי. ואני תפלה שיהיו דברי לרצון לפני ארון כל, להגדיל תורה ולהאדירה.

[ב] ולפי שיטתו [שהיא שיטת רבי יהודה בן דוד המדקדק, אחריה נמשכו גדולי המדקדקים הספרדים], שכל שורש בלה"ק הוא בעל ג' אותיות, ויש כללים מתי תחסר אחת מהן, כידוע, חילק הרד"ק את השרשים המתהפכים לשני סוגים. בסוג האחד נכללים השרשים שיש בהם כ' אותיות שהם עיקר יסודם, אלא ששרשם נשלם ע"י אות אחת מאותיות אהו"י [והם נקראים בלשון המדקדקים שרשים "חסרים" או "נחיים"], או לפעמים ע"י כפל אחת משתי האותיות הנ"ל [ואז נקראים "כפולים"]. מאלה מנה הרד"ק (שם, דף פ"ט ע"א) קרוב לששים דוגמאות, שבהם אותיות אהו"י שבשורש עוברים מראשו [פ' הפעל] לאמצעותו [ע' הפעל] או לסופו [ל' הפעל], ולפעמים יש במקומם כפל אות, ויהיו כולם בענין אחד. כגון בשורש "יבש" נמצאת היו"ד בראש השורש [פ' הפעל] בתיבת (בראשית א' ט') הַיָּבֵשָׁה, וכן בפעל (שם ח' י"ד) יִבְשֶׁה הארץ, ובלשון (תהלים ע"ד ט"ו) הוֹבִשֶׁתָּ נהרות איתן, עדיין היא פ' הפעל, אלא שנתחלפה לוי"ו, כדרך אותיות אהו"י הרגילות להתחלף ביניהם. אולם בלשון (הושע י"ג ט"ו) וַיִּבֹשׂ מְקוֹרָא, אין היו"ד מן השורש, אלא היא שימושית, מאותיות אית"ן [המורות על זמן העתיד, כידוע]. והשורש הוא "בוש", שנתהפכה בו פ' הפעל של שורש "יבש" ונעשית ע' הפעל [בהתחלף היו"ד לוי"ו].

וכן מלשון (תהלים נ"ה ג') אריד בשיחי ואהימה, משורש "היס", מצינו גם שורש "המה", כגון (תהלים נ"ט ו') יהמו ככלב [היו"ד היא מאותיות אית"ן והה"א נתחלפה לוי"ו], וגם הכפול "המם", כגון (ירמ' נ"א ל"ד) אכלני הממני, וכולם כאחד ענינם מהומה.

וכל אלה הלשונות אינם הפוכים לשיטת מנחם בן סרוק ורש"י והבאים אחריהם אשר לדעתם אותיות "יסוד נופל", ר"ל אותיות השורש אשר תחסרנה ממנו לפעמים, אינם שייכות ל"עיקר היסוד" [ולא הודו בזה לשיטתו של רבי יהודה המדקדק הנזכר לעיל]. כי אותיות עיקר היסוד לא תתהפכנה בהם כלל, כגון בענין היבשות תבוא תמיד הבי"ת לפני השי"ן ולעולם לא ישתנה מקומן של אותיות אלה.

על כן לא הזכרתי בחיבורי מן השרשים החסרים או הכפולים הנ"ל כי אם מעטים, כגון "קין" ו"קנה", "חוג" ו"תגה", וישמשו לדוגמא במקום העשרות שהזכיר הרד"ק, כי לא ראיתי תועלת למנותם כולם כי רוכלא, חוץ מאלה אשר גם אותיות עיקר היסוד נהפכו ביניהם, כגון "אור" ו"ראה", "ידע" ו"עד", או כשראיתי בהם איזה דבר חידוש אחר הראוי לתשומת לב. [ולהשלמת הענין העתקתי את רשימת הרד"ק, בסוף הקונטרס].

הסוג השני שמנה הרד"ק כולל השרשים הנקראים "שלמים", אשר אותיותיהם מתהפכות, כגון כשב וכבש, שלמה ושמלה. והרד"ק מנה שם כ"ו שרשים כאלה. וכודאי שלא נקטם אלא לדוגמא בלבד, כי רבים המה.

[ג] אולם לא ידוע לי מחיבור כזה שהשאיר אחריי המתבר הנזכר.

וינחהו

וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. (בראשית ז' ט"ו)

האי "וינח" שפסוק (שמות י"ד) ויעל הארצה וגו' וינח בכל גבול מצרים, אינו דומה לל' "וינח" שבעשרת הדברות (שם כ' י"א) וינח ציוס השביעי, כי הראשון אינו ענין למנוחה כלל, לארצה הוטל על הארצה תפקיד רב, כמ"ש (שם י"ה ו') וכסה את עין הארץ וגו' ואכל את יתר הפלטה וגו' ואכל את כל העץ וגו' ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו וגו' [וכ"כ שם צפ"י יונתן].

ונראה שכשאין כאן ענין מנוחה, אלא השהיה במקום מסוים היא לאיזו תועלת, אז הלשון "נחה" הוא הפוך משורש "חנה", מגזירת מחנה. כמו (שמות י"ט ז') ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר, דמתרגמינן ושרו במדברא ושרא תמן ישראל. וכן תרגומו בכל לשון של חניה ומחנה, כגון (במדבר א' נ"ז) וחנו בני ישראל איש על מחנהו וגו', מתרגמינן וישרון בני ישראל גבר על משרוהי. וכמוהו גם לשון (בראשית ג' כ"ד) וישכן מקדש לגן עדן את הכרבים ואת להט החרצ המטהפכת לשמר את דרך עץ החיים מתרגמינן ואשריה מלקדמין לגנתא דעדן.

ולפיכך בארצה תרגום וינח - ושרא בכל תחום מצרים, כאילו היה אומר "ויחן", אבל וינח ציוס השביעי מתרגמינן - ונח ציומא שביעאה.

הרד"ק בספר השרשים (שורש ינח) חיצר וינחהו בגן עדן עם (דה"א ט"ז כ"א) לא הניח לאיש לעשקם, (שמות ט"ז כ"ג) הניחו לכם למשמרת, וכדומה, שהם כולם משמעות של "עזיזה" והנחה באיזה מקום. ומפרש שם הרד"ק שענין העזיזה הוא קרוב לענין מנוחה, כי העוזב דבר ומניחו מלהתעסק בו הוא נח מהדבר, וכן הדבר המונח הנה הוא נח במקום שיניחוהו ולא ייעוהו. ומוצאים מאד דבריו בכל הדוגמאות האחרות שהביא שם בספר השרשים (ע"י דבריו), אבל לא זכיתי להצין מה ענין וינחהו בגן עדן לכל הנ"ל, כי מנח האדם ודאי לא הייתה הנחה לשם מנוחה, אלא אדרבה "לעבדה ולשמרה". ומנח הקצ"ה, שהוא ה"מניח", חלילה לומר שעוזבו שם וחדל מלהתעסק בו, דהלוא אחד מיסודי האמונה הוא להאמין שיש השגחה פרטית מהקצ"ה על כל נשימה ונשימה של האדם, ונ"ע.

וראיתי שגם בספר הכתב והקבלה (בראשית ז' ט"ו) לא נתקראה דעתו מציאור הרד"ק כל' וינחהו בגן עדן, אלא שהוא תפס עליו מטעם אחר, דק"ל למה חזר הכתוב לומר עוה"פ וינחהו בג"ע, אחרי שכבר כתיב פעם אחת לעיל מיניה (בראשית ז' ח') ויטע ד"א גן בעדן מקדש וישם שם את האדם אשר עשה. ומכאן תמיהה זו נטה בצעל הכתב

והקצלה לפרש ל' וינחהו מגזרת ריח נחוח (עי' בראשית ח' כ"א ובאצ"ע שם), והוא ענין של קורת רוח, עי"ש בדבריו באריכות.

ב"ב עכ"פ זה ברור, שהתרגום פירש וינחהו בגן עדן "ואשריה", שהוא לשון מחנה ולא לשון מנוחה. וגם לעיל מיניה (שם ז' ח') וישם שם את האדם, תרגומו ואשרי חמון. ומה שתמה צעל הכחז והקצלה, למה נשנה ענין זה פעמים, אפשר ליישב, דלעיל מיירי בנטיעת הגן בעדן, ובא הכחז לבאר לן מה תועלת היטה בנטיעה זו, ופי' ששם שם את האדם, וזו היטה תועלת ומכלית הגן. ושם חזר לספר תולדות האדם, וצין הדברים הזכיר וינחהו בג"ע והתועלת היטה לעצדה ולשמרה.

ולפי זה (בראשית ז' ט"ו) וינחהו בגן עדן, שתרגומו ואשריה בגנתא דעדן, נריך לפרשו כמו ויחנהו, ולא היה לשם מנוחה, אלא אדרבה "לעצדה ולשמרה". וכמוהו להלן בהלל לוט (בראשית י"ט ט"ו) וינחהו מחוץ לעיר, תרגומו ואפקוהי ואשרוהי מבאר

לקרחתא, שנחנו לו לחנות דהיינו לשכון מחוץ לעיר.

ובן עה"פ (צמדזר י' ל"ג) וארון ברית ד' נסע לפנייהם וגו' לתור להם מנוחה פי' רש"י לתקן להם מקום חניה, וכ"פ הרמב"ן [מקום טוב לחנותם] וכ"פ הספורנו [מנוחה - חניה בטובה], וכולם נמשכו אחר תרגומו [לאתקנא להון אחר בית מישרי].

אולם (בראשית ח' ד') ותנח התיבה תרגומו ונחת תיבתא. כי כן דרך הספינות, כל זמן שהן שטות על המים הן נעות ונדות, וכאשר שוליהן מגיעות לקרקע הן עומדות ואינן מהלכות עוד. ולכן כשהגיעה קרקעית התיבה על הרי אררט, היטה לה אמנם מנוחה, דמאז והלאה לא זזה עוד ממקומה.

ובן (בראשית ל"ט ט"ז) ותנח בגדו אללה תירגם יצ"ע "ואנחת", ואחי שפיר שהניחה את הבגד אללה, בלי שום תנועה, לא מלד הבגד עצמו ולא מצדה של אשת פוטיפר, עד בוא אדניו אל ביתו.

קין

והָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ד'.
(בראשית ד' א')

וכן היא דרכה של הה"א, כשהיא למ"ד הפעל, שתתחלף ביו"ד, כגון משורש "עשה" עשימי, עשינו, וכן מן "קנה" קניתי, קנינו, קנין.

כתב רש"י קין - על שם קניתי. ופירש המהר"ל בגור ארי' שהוא לשון הפוך, שהיו"ד, שבלשון "קנין" היא נמצאת אחרי הנו"ן, חזרה ועמדה לפניו, עכ"ד.

היקום

1234567

וּמַחֲיִיתִי אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה. (צראשית ו' ד')

וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה וְגו'. (שם פסוק כ"ג)

לשונות כפולים ואין טעמים משמניה]. וכן יכולים
היה אפשר לומר כן, אבל כמוצן שאין הכרח
לכן, אלא עדיין יתכן לומר שהם שני שרשים
שונים.

ובבן אלל "יקום" ו"יריב" מציא האצ"ע
שני פירושים, האחד בשם י"א
המפרשים את שניהם בדרך לשון הפוך
מהשרשים "קום" ו"ריב". ולפי דרכם היו"ד
השניה של "יריבי" אינה מן היסוד וצאה רק
לשמש את התנועה. ויו"ד היסוד, שהיתה ע'
הפעל, עברה לראש התיבה והפכה להיות פ'
הפעל. וה"ה צתיבת "יקום" אין הוא"ו מן
היסוד, אלא הוא"ו היסוד, שהיתה ע' הפעל,
נשתנתה ליו"ד והפכה להיות פ' הפעל.

אולם עכ"פ לגבי תיבות "ריב" ו"יריב"
גילה לנו הראצ"ע שדעתו נוטה
יותר לפרשן כשני שרשים שונים.

ובפירוש עה"פ (מהלים ז' ז') ורומים
נוקדו יחד השוה האצ"ע את
התיבה "נוקדו" לתיבת "יריבי", ושם
מסתפק אם לחברה עם "קוד" [כשרש הפוך]
או עם "קוד". וכן מלאמי שמהסם בזה גם
הרד"ק (בספר השרשים, שורש יסד), ואף
שהכריע לחברו עם שורש "קוד" מ"מ מודה

כתב האצ"ע (בפסוק ד') ומלת היקום לא
מלאנוה כי אם בפרשה הזאת נצאמת
נמצא לשון זה גם בפרשת עקב (דברים י"א ו') ואח כל
היקום אשר צרגליהם, וכבר תמהו הרבה על השמטת
האצ"ע, ע"י צהגות ר' אלי' הצחור על ספר
השרשים להרד"ק, שורש קום, ובמפרשי האצ"ע].
ושרשו מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם
על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי
העי"ן והוא הפוך. כמו (מהלים ל"ה א') ריבה
ד' את יריבי. ומלת יקום כלל לכל חי שהוא
על האדמה.

ובפירושו למהלים (שם) כתב האצ"ע יריבי
- יש אומרים שהוא הפוך, כמו
(ירמי' מ"ז י') אם שוב תִּשָּׁב, (ש"צ ע"ו ח') אם
יָשׁוּב ישיבני ד', והנכון צעני שהם צ' שרשים.

והנה הנידון הוא אם יש כאן שני שרשים
שונים "ישב" ו"שוב" וכדוגמתו
"ירב" ו"ריב" וכן "קוד" ו"קוד", "יקום"
ו"קום", או שצנעם הם שרש אחד ופ' הפעל
[יו"ד, המתחלפת לוא"ו, כידוע] תעבור לפעמים
להיות ע' הפעל, ו"שוב" הוא ל' הפוך
מ"ישב". ומצ' המקראות שהציא [אם שוב
תשבו, אם ישוב ישיבני ד'] מוכיח האצ"ע
שעכ"פ לענין שורש "ישב" נכונה היא
ההנחה ש"שוב" הוא הפוך מ"ישב" וזהם

וכן (דברים ל"ג כ"ג) אספה עלימו רעות חלי
אכלה צם, וכולם מציא רש"י שיש צ' דרכים
לפרשם, כגון "לא יסף" אפשר לפרשו או
"לא הוסיף" או "לא פסק", וכן באידך.

ובדומה לזה קצת מצינו בקריאת השם
"יוסף" (בראשית ל' כ"ג וכו')
ומהר ומלד בן ומאמר אסף אלקים את
חרפתי. ומקרא את שמו יוסף לאמר יסף ד'
לי בן אחר. וכחז שם הרש"י (פסוק כ"ד)
ומקרא את שמו יוסף - על שאמרה אסף
אלקים את חרפתי. וא"כ מקראהו אסף, יו"ד
של יוסף למה, על שם שהתפללה יוסף ד' לי
בן אחר, הרי שם זה משמש שני אמירות אסף
ויוסף, עכ"ל. ועי' עוד מזה ברבינו בחי (שם
פסוק כ"ג). ועי' לקמן בערך "אפס".

הוא שענינו קרוב יותר לענין העצה והסוד.
והציא עוד דוגמאות כאלה כגון (מהלים ל"א
י"ד) צהוסדם יחד עלי, (שם ח' ג') יסדת עו,
(אסתר א' ח') כי בן יסד המלך, שכולם קרוב
ענינם לעצה, וצכל זאת חזרם לשורש "יסד"
ומסיים צהם וז"ל ולא ימלטו מהענין הראשון
כי צכללו הם, כי העצה והסוד למעשה, כיסוד
לצנין, עכ"ל הרד"ק.

ובן נמצא שורש "סוף" וכנגדו שורש
"יסף", וצודאי שהם צ' שרשים שונים,
האחד פירושו לשון קץ וסוף והשני פירושו ל'
חוספת. וצכל זאת יש מקומות שיש להסתפק
בהם אם הכונה לשורש האחד או להיפוך
השורש השני. כגון (בראשית ל"ח כ"ו) ולא יסף
עוד לדעמה, (צמדבר י"א כ"ה) ויתנצחו ולא
יספו, וכן (דברים ה' י"ט) קול גדול ולא יסף,

אל

**וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֵל לֹט אֵל נָא תְּהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין רָעִי וּבֵין רָעִיךָ כִּי אֲנָשִׁים
אֲחִים אֲנַחְנוּ.** (בראשית י"ג ח')

על האי "ההרה המלט" שצפסוק הקודם]. אצל כאן
צפסוק זה אל נא תהי מריבה, וכמוהו במקרא
הרבה מאד, ליכא מאן דפליג ד"אל" הוא
צמקום "לא", צהיפוך האומיות (*).

ובם פר משך חכמה (שמות י"ג ט') כחז
לחלק צין "אל" ל"לא", כי "אל"
הוא ענין צקשה, כמו שמצאנו מלת "נא"

באבן עזרא עה"פ (להלן י"ט י"ח) ויאמר
לוט אליהם אל נא אדני כתב ויאמר
רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא
מגזרת הואיל ועל דעתי שהוא כמו לא כי
כשאמרו לו ההרה המלט השיצ לא בן רצותי,
עכ"ל. ושם יש אמנם מקום להסתפק ולפרשו
מל' הואיל, כיון שלא הוזכר צאותו פסוק מה
צקש מהם שלא לעשות [ועי' כי האצ"ע דקאי

(*) ועי' באב"ע עה"פ (איכה א' י"ב) לוא אליכם וגו' דפליג על המתרגם אשבעית לכוון, דלא מצינו
ל' אלה בלי אל"ף. ואי נימא דהתרגום ס"ל ש"לוא" הוא ל' הפוך מ"אלה" לק"מ.

סמוך ל"אל" ולא מצאנו סמוך ל"לא" כמו
(בראשית י"ח ל') אל נא, שמצוי בתנ"ך, כי
"לא" הוא מורה יותר על הציווי, ולכן כל
הבקשות להשי"ת שאין נופל ציווי עליו בא
צמלת "אל" כמו (מהלים י"י"ב) אל תשכח
ענוים וכו' כי "אל" אינו ענין החלטתי רק
הוא ענין בקשה, עכ"ל. ועי' שם שהאריך
לצאר כמה וכמה מקראות לפי דרכו, כגון

(ויקרא י"ט) יין ושכר אל תשת, שצבעת
השתיה אינו עושה איסור עדיין רק צבער
שזה אסור ליכנס וכו' ואם כן אינו רק
בקשה שלא יצא עצמו לשכרות ולכנוס
אח"כ. והציא סמוך לדבריו מגמרא (עירובין
י"ז ע"ב) וכי לוקין על לאו שבאל ומירושלמי
במס' פסחים דנקט כן למסקנא, עי"ש
בדבריו.

גמר

בְּנֵי יִפְתָּה גָּמְרוּ וּמָגוּג וּמַדִּי וַיִּזְוּ וַתִּבֶּל וּמִשְׁפָּח וַתִּידָם. וּבְנֵי גָמֵר אֲשַׁכְּנוּ וַתִּגְרָמָה.
(בראשית י' ב' וג')

העירני אחי הגדול מו"ה אליעזר שליט"א
דחו"ל דרשו על גומר זה "גרממא" כ"ז י"ד, ירושלמי שם, ולפי זה "גמר" הוא הפוך
(יומא י' ע"א וכן בירושלמי מגילה פ"א ה"ט) וכן על
מ"תגרמה" וכן מ"גרממא". ודפח"ס.

ויפצרו

וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוּזָה מֵאֵד וַיִּנָּשׂוּ לְשֹׁפָר תְּהַלֵּת. (בראשית י"ט ט')

אולם צמעה צעלת האוב מצינו שאמרה
האשה לשאול (ש"א כ"ח כ"ב וכ"ג)
ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי כך כח כי
תלך בדרך. וימאן ויאמר לא אכל ויפרצו בו
עבדיו וגם האשה וגו'. ופי' הרד"ק ויפרצו
בו עבדיו - כמו ויפצרו כמו (בראשית י"ט ג')
ויפצר צם מאד. וכן (ש"צ י"ג כ"ז) ויפרץ צו
אצלוס פי' הרד"ק ויפרץ - כמו הפוך
ויפצרה.

כתב הרמב"ן ויפצרו וגו' לא מצאתי המלה
הזאת רק בדברי הפיוסים, אם כן נפרש
זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת,
וכאשר לא רצה לעשות כן, נגשו לשבור אותה,
או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם
לקרבה אליו, והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי
לא היו רוצים לפגוע בו, וזה טעם גש הלאה,
שיגש למקום אחר, עכ"ד. ונדחק לפרש כן, כיון
שלא מצא כלשון "פצר" שלא בפיוס.

ולפי דברי הרד"ק שכ' שפרץ ופער הם לשונות הפוכים אפשר לומר דאין לתמוה איך מצינו ל' ויפרצו ואינו ל' פיוס, דהל' "פרץ" צודאי יכול להיות שלא צפויס אלא אדרבה באלומות. ופי' הענין הוא ששניהם [פרץ ופער] הם ענין של עובר גבול הדבר, והמפציר צולת שיסכים לקבל ממנו מחמת חנם, נריך לפרוץ הגדר שגדר אידך בעדו שלא לקבל (ממנו) מחנות. ומאידך גיסא המתאבק עם חצירו ומנסה ליכנס אל תוך ביתו בחזקה ללא רשות, גם עליו ראוי לומר ל' ויפער, כמו ויפרץ. ומוצן לשון הכחוז ויפערו באיש צלוט וגו' לשבור הדלת.

והנה עה"פ (צראשית ל"ח כ"ט) מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ כחז הרמב"ן מה פרצת עליך פרץ חזקת עליך חזקה, לשון רש"י. וענין פרץ בכל מקום נחיצת הגדר ועצרו, (ישעיה ה' ה') מן פרוץ גדרו, (מהלים פ' י"ג) למה פרצת גדריה, וצלשונם (סוכה כ"ו ע"א) פרצה קוראה לגנב, אבל יאמר צלשון הקדש על כל עובר גבול הדבר, (לעיל כ"ח י"ד) ופרצת ימה וקדמה, (צראשית ל' מ"ג) ויפרוץ האיש מאד מאד, ולכן אמר צכאן צהיות הראשון כמשיב ידו והוא מהר לצאת, מה פרצת פרץ גדול בגדר למהר לצאת קודם ממנו, עכ"ל.

ויגמל

ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משהת גדול ביום הגמל את יצחק.

(צראשית כ"א ח')

הוא היונק הדבוק וכרוך לשדי אמו, ואינו יכול ליפרד מהם. והילד הנגמל הוא הנפרד משדיה, היפוך משמעו הראשון.

ואפשר לומר שמצינו לשון הפוך של שורש "גמל", והוא שורש "גלם". ומשמעו ענין כריכה של בגדים, כמ"ש (מ"ב ז' ח') ויקח אליהו את אדרתו ויגלם ויכה את המים ויחלו הנה והנה וגו'. ופי' הרד"ק (שם) ויגלם - כרכה והכה זה את המים וכן (יחזקאל כ"ז כ"ד) בגלומי תכלת פי' כרכי בגדים.

פירש הרשב"ם ויגמל - נבדל מן הדדים כדכתיב צשמואל (ש"א א' כ"ג) עד גמלך אוחו. וכן פי' רש"י (ישעיה כ"ח ט') גמולי מחלב - צדולי מחלב. ונריך ציאור דהיכן מצינו לשון גומל שיהי' צמשמעו הצדלה. וצדרך אפשר יש לומר דהלוא מצינו צלשון הקודש כמה וכמה פעלים המורים על דבר וגם על הפכו, כגון ל' משריש, דלפעמים פירושו עושה שרשים ולפעמים עוקר שרשים, וכן מל' דבש הדביש, וכן רבים [ע"י רש"י שמות כ"ז ג' צד"ה לדשון]. וכמוהם גם הלשון "גמול", כי (מהלים קל"א ז') כגמול עלי אמו

ולפי זה כגמול עלי אמו מורה על החינוך היונק, שהוא כרוך מעורה ומקושר לשדי אמו וכל חייתו תלוי בהם. וגמול יהי ההפוך מגלום, ולפעמים מורה על כרוך ודבוק ולפעמים על הפכו, על הנעקר ונצל ממקור פרנסתו, אליו הי' מקושר עד עכשיו.

אוצר החכמה

ובגמרא (ר"ה כ"ו ע"א) אמר רבי עקיבא כשהלכתי לגליא היו קורין לנדה גלמודה מאי גלמודה גמולה דא מצעלה. ופי' רש"י גמולה - מוצלת. הרי שדרשו היפוך השרשים "גלם" ו"גמל" במשמעות של הצלה.

ויחבש

וַיִּשְׁבּוּם אֲבֹתָהֶם בַּבֶּקֶר וַיַּחבֹּשׁ אֶת חֲמורוֹ וְגו' (בראשית כ"ז ג')

ע"פ (שמות כ"ח ח') וחשב אפדתו כ' החזקוני (שם) שהוא הפוך מ"ויחבש".

ופילגשו

וּפִילְגְּשׁוֹ וַיִּשְׁמָה רָאוּמָה וַתֵּלֶד גֵּם הוּא וְגו' (בראשית כ"ז כ"ד)

ע"פ (דברים כ"ח ל') ואיש אחר ישגלנה [קרי ישכנה] פי' רש"י ישגלנה - לשון שגל פילגש. וכן כתב הראב"ד (הל' אישות, פ"א ה"ד) וצעלי הלשון דורשין פילגש מלה הפוכה ומורכבת צפי שגל עומדת לפרקים למשגל משמשת את הצית ופעמים למשכב.

קצתי

וַתֹּאמֶר רַבִּיקָה אֶל יִצְחָק קִצְתִּי בְּחַיִּי מִפְּנֵי בָנוֹת חַת וְגו' (בראשית כ"ז מ"ו)

קצתי בחיי תרגם אונקלוס עקית בחיי, מלשון "עקא", כמו (דברים כ"ח נ"ג נ"ה ונ"ו) במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך, שמרגומו בצירא ובעקמתא די יעק לך סנאך. הרי שלשון "קצתי" מתפרש כאילו היה כתוב "קצתי", משורש "צוק". וגם בפסוק (במדבר כ"א ה') ונפשנו קלה

צלחם הקלקל תרגומו ונפשנא עקת. וכן בפרשת שמות (שמות א' י"ז) ויקלו מפני בני ישראל תרגומו ועקת למצראי. ובפרשת צלק (במדבר כ"ז ג') ויקץ מואב מפני בני ישראל תרגומו ועקת למואצאה.

ובן פי' האב"ע קצתי בחיי - כמו הפוך וכן (ישע' ז' ו') נעלה ציהודה ונקילנה. וכן

המקראות, שהשורש "קוץ" הוא לי הפוך משורש "לוק".

וזה ללא כפי' רש"י, שפי' זכולן "קץ" מלי' מיאוס [ועי' בחידושי על פ' שמות עה"פ ויקנו מפני בני ישראל ושם הארכתי צע"ה לבאר מחלוקת רש"י ואידך מפרשים לשיטתייהו].

אמר הכתוב (ישעי' ז' ט"ז) אשר אמה קץ עכ"ל. וגם בפסוק (צמדצר כ"ג ג') ויקץ מואב פירש האב"ע ויקץ - כמו הפוך וכמוהו (ישעי' ז' ו') נעלה ציהודה ונקילנה [ולפי זה ציאר האב"ע גם האי "ונקילנה" כמו הפוך, ונלוק לה, נעשה עליה מצור ומצוק]. וכמוהו הרד"ק (בספר השרשים, שורש קוץ) פי' כן בכל אותן

נפתולי

והאמר רחל נפתולי אלקים נפתלתי עם אחתי גם יבלתי ותקרא שמו נפתלי. (בראשית לי' ח')

הנמיד פתיל הוא אחוז בכלי וסותמו צהידוק. ורחל גם היא אמרה שנתחצרה עם אחותה.

ולדרבן של התרגום כתב רש"י שפירושו לי' תפילה. וצריך להצין אם כונתו בזה שהוא מתפרש כאחד מלשונות התפילה, או אם בא רש"י לומר שהתרגום חיברו מבחינת הדקדוק לשורש של "תפילה". ולכאורה הנד הראשון אינו מסתבר כלל, כיון שלא נמנה לשון זה בין העשר לשונות של תפילה שמנאו חז"ל בספרי (ריש פ' ואחחנן, הוזכר צרש"י דברים ג' כ"ג).

ואם בא רש"י לומר דיש קשר מצד הלשון בין המלה "נפתולי" ובין השורש של תפילה, שהוא "פלל", ע"כ צ"ל שנכנסה כאן אות שימושית תי"ו באמצע השורש. ואף שדבר זה מצוי בשורש התפעל, כשיש שי"ן או

רש"י הביא ג' פירושים על לשון נפתולי - מנחם בן סרוק פירשו צמחצרת (צמדצר י"ט ט"ו) נמיד פתיל, חצורים מאת המקום נתחצרתי עם אחותי לזכות לצנים. ואני מפרשו לשון (דברים ל"ג ה') עקש ופתלול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרצה למקום להיות שוה לאחותי. גם יכלתי - הסכים על ידי. ואונקלוס תרגם לשון תפילה. נפתולי אלקים נפתלתי כמה צקשות החציבות לפניו נתקבלתי ונעמרתי כאחותי. נפתלתי - נתקבלה תפלתי.

וכתב הרד"ק (צמכלול, שער דקדוק הפעלים, דף פ"ט ע"א צדפוס ליק) שהלשון נפתולי [והלי' נמיד פתיל] הפוך מן (רות ג' ח') ויחרד האיש וילפת [פרש"י ואחז, וצפרשת מומין (ויקרא כ"ג כ"ג) פירש"י או גרצ או ילפת - שאחזה צו עד יום מימה שאין לה רפואה] עכ"ל. וכן

סמ"ך פ' הפעל [כגון] (מהלים ק"ו מ"ו) להשתבח
השמרר, (ש"א כ"ג י"ט) הלוא דוד מסתחר עמנו],
זמהלתך, (זמדזר ט"ז י"ג) כי השמרר עלינו גם
מ"מ ז"ע דלא מלינו כואת צבנינים אחריים.

נחשתי

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי לָבֶן אִם נָא מְצֵאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ נִחְשְׁתִּי וַיִּכְרַכְנִי ד' בְּגִלְלָהּ.
(צראשית ל' כ"ז)

הגאון מו"ה אביגדור נזנל שליט"א מסר לי
צטט גיסו הגאון מו"ה ארי' ליב פינקל
שליט"א דיתכן לומר שהלשון נחשתי וכן (זמדזר
כ"ג כ"ג) כי לא נחש ציעקב וגו' הוא הפוך
משורש חשן, כמו (שמות כ"ח ל') ונתת אל חשן
המשפט את האורים ואת התמים, דשניהם
להצדילן הם לשון אות ומופת וגילוי דברים
נסתרים [ועי' בחוקוני] (צראשית מ"ד ה' ד"ה והוא נחש
ינחש צו) ד"א הוא ל' אית וכו' ואין לפרשו ל' קסם דגנאי
הוא גזי גדול]. והכתוב משבח את ישראל שאין זהם
נחש מסטרא דטומאה אלא דוקא ורק "חשן
המשפט" מבחינת הטוהרה והקדושה, ודפח"ח.

סבות

וַיַּעֲקֹב נָסַע סִבְתָּה וַיֵּבֶן לֹא בֵּית וְלִמְקֻנָּהוּ עָשָׂה סִבְתָּה עַל בֶּן כָּרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סִבְתָּה.
(צראשית ל"ג י"ז)

נלענ"ד ש"סכה" הוא הפוך מלשון
"כסה", שהסך והסוכה עשויין
לכסות ולהגן. ומלינו לשונות אלו גם צשי"ן
שמאלית במקום הסמ"ך (שמות ל"ג כ"ז)
ושכתי כפי עליך עד עזרי, והפכו (דברים ל"ז
ט"ו) שמנת עזית כשית, ופי' רש"י (שם)
כשית - כמו כסית לשון כי כסה פניו צחלצו
כאדם ששמן מצפנים וכסליו נכפלים מצחוץ.
וכן כתב האצ"ע (שמות ל"ג כ"ז צד"ה ושכתי)
שאין הצדל צשי"ן או צסמ"ך, וטעמם שוה.
והגם ששורש סכה הוא "סכך", ואינו שוה
צאותיותו לגמרי לשורש כסה, מ"מ
יתקיימו דצריי עכ"פ (*) לדעת רש"י

(*) ובדרך זה יש למצוא אולי עוד השוואה בין עיקרי היסודות "סך" ו"כס", שמצינו הלשון "כוס",
כגון (צראשית מ' י"א) וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה וגו'. ואפשר לומר
שהוא הפוך מיסוד (צראשית ל"ה י"ד) ויסך עליה נסך. ועי"ש בתיב"ע ובאב"ע שהכוונה ליין או למים, ואלה
המשקים רגילים ליתנם בכוס. ואף שהאב"ע (במדבר כ"ח ז', כד"ה הסך נסך) כ' דגו"ן השורש מובלע
בסמ"ך, מ"מ יתקיימו הדברים לדעת רש"י ודעימיה, דהגו"ן כאן היא יסוד נופל.

ודעימיה הסוברים דאומיות יסוד נופל אינם מעיקר השורש ^{אזכור 1234567} [ועי' צחידושיי על פ' שמות עה"פ ויקנו מפני בני ישראל ושם הארכתי צוה]. אי נמי לדעת האצ"ע, דאף דס"ל שכל שורש בלה"ק צריך להיות ע"כ מג' אומיות, מ"מ

כתב צפירושו למשלי (כ"א י"ד) דמצינו יכפה מחובר לשורש כפף, שוגג ומשגה, מחוקק וחוקה. ולפי"ז יש מקום לומר שגם סכה וסכך מתחלפים, כדוגמת הלשונות שהזכיר הראצ"ע.

בברת

^{אזכור החכמה}

וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד בְּבֶרֶת הָאָרֶץ לָבֹא אַפְרָתָה וּתְלָד רָחֵל וַתִּקְשׁ בְּלִדְתָּהּ.
(צראשית ל"ה ט"ז)

בברת הארץ - ת"א כרוזת ארעא. והעירני ידי"נ מו"ה אברהם הכהן פישר שליט"א ש"כרוז" הוא לי הפוך מ"כברת". וצפרשת ויחי (צראשית מ"ח ז', צסוד"ה ואקברה שם) כתב רש"י ואונקלוס תרגם כרוז ארעא, כדי שיעור חרישת יוס, ואומר אני שהיה להם קנצ שהיו קורין אומו כדי מחרישה אחת, קוריאד"א בלע"ז, כדאמר' (צ"מ ק"ז רע"א) כריצ ותני, (יומא מ"ג ע"ב) כמה דמסיק תעלא

מצי כרצא [ושיניהם ענין חרישה הם, כדמפרש שם רש"י, עכ"ל].

והאמת שנמצאים הרצה לשונות בלי תרגום שהם הפוכים מלשון הקודש, כגון "שער" בלה"ק מרגמינן "מרעא", וידוע שהשי"ן בלה"ק רגילה להתחלף צחי"ו בלי ארמי (כגון שנו - חנו, ישב - ימיב), והעי"ן והרי"ש מתהפכין.

שמר

וַיִּקְרְאוּ בֹא אֶחָיו וְאֶבְיֹ שְׁמֵר אֶת הַדָּבָר. (צראשית ל"ז י"א)

מקום. וצתורה שלימה הציא בשם רמזי רבינו יואל (כתב יד) דדרש "שמר" כמו "רשם", מגזרת (דניאל י" כ"א) הרשום בכתב אמת.

איתא במדרש רבה (צראשית פרשה פ"ד פיסקא י"ב) אמר רבי לוי נטל קולמוס וכתב באיזה יום ובאיזה שעה באיזה

ער

וַיְהִי עַד בָּבוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי ד' וַיִּמָּתְהוּ ד'. (בראשית ל"ח ז')

דרגא אחרא [לרצות מדרגה נוספת שגם היא קראה לו שם, והיא הצאה מזוהמת הטומאה, שממנה נולד, כמו שהולך ומצאח], דזוהמא דמסאצא אחיליד, ודא הוא ער, רע, וכלא חד [פי' ששם "ער" הוא כמו "רע", צהיפוך אותן האותיות, והכל אחד].

איתא צוהר הקדוש (חלק א' דף קפ"ו ע"ב) ציעקב כתיב (בראשית כ"ה כ"ו) ויקרא שמו, דקצ"ה קרא ליה יעקב, והכא את [פי' דהכא כתיב "ויקרא את שמו", ואנל יעקב כתיב רק "ויקרא שמו", בלא הוספת תיבת "את"] לאסגאה

סדר

ובני זבולון סדר ואלון ויחלאל. (בראשית מ"ו י"ד)

ממנו, סדר כמו סדר, וכן דרך הכתוב לקרות לכבש כשב, והכוונה בזה שהיה מסדר לפני יששכר כל הצריך לו למזונותיו, ואלון לשון חזק, ורמז על דרך אומריו (משלי ג' י"ח) עץ חיים היא למחזיקים בה, ואמרו רבותינו ז"ל (ויקרא רבה כ"ה א') ללומדיה לא נאמר וכו', ולזה לפי שזבולון היה מחזיק ציד לומדי תורה יחס לו מדה זו, והוא אומרם לאלון.

תיב"ע ובני זבולון סדר ואלון ויחלאל. (בראשית מ"ו י"ד) זבולון ואלון ויחלאל. (בראשית מ"ו י"ד) זבולון ואלון ויחלאל. (בראשית מ"ו י"ד)

והאור"ח הק' צפרשת פינחס (צמדצר כ"ו כ"ו) פירש ענין שמות בני זבולון וז"ל רמז הכתוב מעשיהם והמושג

אפס

וַיְהִי כִּשְׁנֵי חֹמֶשׁ מֵאֲרֵץ מִצְרַיִם וַיִּבְּאוּ כָּל מִצְרַיִם אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר הִנֵּה לָנוּ
לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת בְּנֶגְדְךָ כִּי אָפֶם בָּרָאָה.

(בראשית מ"ו ט"ו)

חתך עצות רשעים. הרי שענין "קץ" מורה על "חיתוך", כי הקץ הוא מקום החתך, ששם נגמר הדבר, וכן גם השם "סוף" נכונ (קהל ו' ז') עוב ללכת אל בית אל מלכת אל בית משתה כאשר הוא סוף כל האדם וגו' מורה על ענין חיתוך וגמר, הפוך השורש "פוס", שפירושו חתך, כמ"ש האצ"ע. ויחכן שגם הלשון (שמות כ"ו ד') על שפת היריעה הוא משורש זה, בחילוף אותיות אהו"י וכן בחילוף שי"ן שמאלית בסמ"ך.

על הפסוק (בראשית ל"ח כ"ו) ולא יסף עוד לדעתה פי' רש"י - יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק, עכ"ל. והנה השורש "יסף", פירושו לשון תוספת, כמ"ש (בראשית ל' כ"ד) ותקרא את שמו יוסף לאמר יסף ד' לי בן אחר. אולם לפעמים יש להסתפק אם כונת המקרא למשמעות של תוספת או אולי הוא לשון הפוך של שורש "סוף", כגון (בראשית ל"ח כ"ו) ולא יסף עוד לדעתה, וכן (במדבר י"א כ"ה) ויתנבאו ולא יספו, וכן (דברים ה' י"ט) קול גדול ולא יסף, וכן (דברים ל"ג כ"ג) אספה עלימו רעות חזי אכלה צם, וצכולם מביא רש"י שיש צ' דרכים לפרשם, כגון "לא יסף" אפשר לפרשו או "לא הוסיף" או "לא פסק", וכן באידך. והארכתי בזה לעיל בערך "היקוס".

אפס פי' רש"י - כמרגומו שלים. וצרישא דהאי קרא ויתם הכסף מתרגמינן ושלם כספא. הרי ש"אפס" פירושו כמו "נגמר" במשמעות "סוף", בהיפוך אותיות השורש. והאלף צריש המיצה נוספת היא [כמו בחיצות "אחמול", "אמנע", "אקדה", ועי' צרש"י (בראשית כ"ה ג') בהגה"ה].

ומנחם בן סרוק חיבר "פס" עם "אפס" (הוצאו דבריו צרש"י מהלים י"ז ז'). והראצ"ע (דניאל ה' ה' צד"ה פס ידא) כתב שהל' "פס" הוא ענין חיתוך, וז"ל פס ידא - חתיכת יד וככה יהי (מהלים ע"ז ט"ו) פסת בר, גם (בראשית ל"ז ג') כתונת פסים, והכל נגזר מגזרת (מהלים י"ז ז') כי פסו אמונים, והנה ראו ידים בלא גוף, עכ"ל. ומתרגומו (שם) כי פסו אמונים מזני אדם - ספו מהימניא מזני נשא. הרי התרגום "ספו" הוא הפוך מ"פסו".

והרי"ף כתב צפ' כל הכלים (שבת מ"ח ע"ז דדפי הרי"ף) פירוש לא יספות - לא יחתוך, כדחנן (מעשרות פ"ז מ"ו) וסופת באצטית, עכ"ל. והביאו הב"י (או"מ סי' ש"ח סמ"ד).

והנה השם "סוף" הוא נרדף לשם "קץ". ו"קץ" הוא משורש "קלץ", כמ"ש (מהלים קכ"ח ד') קלץ עצות רשעים, ופירושו

פחו

פָּחוּ בַּפִּי אֶל תּוֹתֵר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבִי אֲבִיד אֲזו חֲלָלָתָ יְצוּעִי עָלָה.

(צראשית מ"ט ד')

הרמב"ן וז"ל ויתכן שהוא הפוך מן חפזון [כגון (שמות י"ג י"א) ואכלתם אותו בחפזון וגו' או (מלכים ק"ד ז') מן גערמך ינוסון מן קול רעמך יחפזון]. וס"ל כפירוש הראשון שהזכיר האצ"ע שמבאר לי פחו במשמעות של מהירות (ולפי"ז הוא הפוך מלי חפזון), ודלא כפי' אחר שהציא האצ"ע בשם גאון שהוא לי ריקות (ואינו הפוך מחפזון). עי"ש.

הרמב"ן כתב שהלי פחו הוא מגזירת (שופטים ט' ד') אנשים רקים ופוחזים, ריקים ונמהרים, קלי הדעת. וכן נמצא גם בלשון חז"ל (מדרים ט' ע"ג) נסתכלתי בצבואה שלי ופחו יצרי עלי, כלומר קפץ יצרי עלי, וכן (שבת פ"ה ע"א) עמא פחזא [בגמרא שלפנינו הגי' פחזא] דקדמימו פומייכו לאודנייכו עדין בפחוזותייכו קיימימו, נמהרים קלי דעת. ועוד הוסיף

חבלילי

חֲבָלִילִי עֵינַיִם מֵיָּן וּלְבָן שְׁנַיִם מִחֶלֶב. (צראשית מ"ט י"ג)

יאמר שהוא כחול העינים מן היין, כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפור שהוא ה"אל כחול", כן יכחול אותם הוא ציין, וכמו שהאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים, כן ילבן אותם בחלב, והמשל לרצוי היין והחלב בארנו, כאשר הזכיר אונקלוס, וכן (משלי כ"ג כ"ט) למי חכלילות עינים, כמו חכלילות, יאמר שענינו כחולות ציין ולא יוכל להסתיר שכרותו. או יאמר למי חכלילות עינים, שיטריך לבחול עיניו תמיד, למאחרים על היין, כי היין יחשיך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקנה בחוריהן, ויטריך שיהיו

רוב המפרשים (רש"י, ראב"ע, והרד"ק) פירשו חכלילי שהוא ענין אדמימות, שיחאדמו עיניו מרוב שתי יין, וכמוהו (משלי כ"ג כ"ט) למי חכללות עינים [ושם מרגמו יצ"ע סומקנות].

אבל הרמב"ן, אחרי שהציא דבריהם, כתב והנראה בעיני שהוא הפוך, מן (יחזקאל כ"ג מ') כחלת עיניך, ונכפלה זו הלמ"ד כמנהג רבים, והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו (עי' כלים פ"ג מ"ג). וכן שמו צערבי "אל כחול".

עיניו צמכחול מדיר, יספר הכתוב צגנות
היין צרעות הצאות לו מבחון צמדנים
וצפנעים ושישמע צביתו אוי ואצוי, ויזכיר
הנזק ההוא ההוא לו ממנו צגופו חשכת
עיניו ומחלואיהם הרצים, וזה פירוש וענין
נכון, עכ"ל הרמב"ן.

11234567

ויחננו

וַיֵּצֵא יוֹסֵף אֶת עֶבְדָּיו אֶת הָרָפָאִים לַחֲנָט אֶת אָבִיו וַיַּחֲנְנוּ הָרָפָאִים אֶת יִשְׂרָאֵל.
(צראשית נ' ז')

והעירני ידי"ג מו"ה שמשון אלפנט
שליט"א דנ"ל שהאצ"ע דרש
הלשון חנטה כהפוך משורש "טמן", ומורה
על דבר הנטמן לאצק דק, ודפח"ח.

ולפי זה מוזן למה כתב על הי"א דגם
חנטה פגיה הוא ענין אצק, שזה רק
על דרך רחוקה מעט, כי אצק הצשמים אמנם
נוצר ע"י טחינה, משא"כ האצק היוצא מן
הפרחים, צמחונתו הוא ממחילת צריחתו.

וראיתי בספר השרשים לרבי יונה אבן
גנאח (שורש "חנט") שגם לשון
(שמות ט' ל"ז) והחטה והכסמת וגו' יתכן
שהוא משורש "חנט" ונבלעה הנו"ן בדגשות
הטי"ת. והציא קצת ראיה לזה ממה שהחטים
צל' ארמית נקראין (עורא ו' ט') חנטין.
והרד"ק (צסה"ש שלו, שורש "חנט") נקט כן

פירוש רש"י לחנט את אצוי - ענין
מרחקת צשמים הוא, וכ"ת יצ"ע.
והאצ"ע כתב ויחננו - כדמות אצק ויתכן
רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה
(שה"ש ז' י"ג) התאנה חנטה פגיה.
וצפירושו לשיר השירים (שס) כתב חנטה -
המתיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אצק
מן ויחננו הרופאים. (*)

פירוש לפירושו של ויחננו מורה על
שחיקת סממני צשמים לאצק דק,
ואת האצק ההוא היו מפזרים על המת. וגם
חנטה פגיה אפשר לפרשו כן, שכן דרך גידול
הפירות, שאחרי שהפרח נופל ומתגלה הליץ,
יוצא ממנו כמין אצק המתפזר ברוח, וזה
נקרא חנטת הפרי (עי' רש"י צמדנר י"ז כ"ג
צד"ה לין וצגו"א שס). ואולי זה ביאור הפסוק
(ישעי' ה' כ"ד) ופרחם כאצק יעלה.

(*) המאירי ריש מסכת ראש השנה (בסוף המשנה הראשונה) כתב וחנטה הוא הוצאת פרי קטן ונקרא
בלשון לע"ז אשקאפא"ר, והוא שאמרו (ר"ה ט"ו ע"ב) אילן שחנטו פירותיו, שהדבר מוכיח שעל הפרי
עצמו הוא אומר כן. ויש מפרשים בענין חנטה שהוא קודם שיצא הפרי כלל אלא הוצאת מה שהוא כעין
פרחים, עכ"ל. ולכאורה היש מפרשים שהזכיר המאירי הם הי"א שהביא האב"ע.

נפשיטות. ולדרכנו אפשר לומר שהחטה נקראת כן משום שזה הוא עיקר דרך הנאחזה, לאכלה אחרי שטוחנים אותה לקמח, ועושין ממנו פת, ומטוחנין נהפך לחננין.

מסכנות

וַיִּשְׁמוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּהַבִּילָתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעְמֶסֶם.

ועדרים לאורות, דשם מוכח שכשם שהארות הם הצנינים המיוחדים להכניס שם את הצהמות, כן המסכנות הם הצנינים שמכניסים בהם תבואת דגן ומירוש ויאהר.

ונראה להלשון מסכנות הוא הפוך משורש "כנס", וכמו שמצינו (מהלים ל"ג ז') כנס כנז מי הים נתן באורות תהומות, שהאור הוא המקום שכונסים בו כל מיני דברים. והסוכן הוא הכונס, הוא הנותן את התבואה באורות.

ויתבן עוד שגם השם "נכסים", כגון (יהושע כ"ז ח') צנכסים רבים שובו אל אהליכם, וכן (קהלת ה' י"ח) אשר נתן לו האלקים עשר ונכסים, הוא הפוך מ"כנוסים", כלומר מה שכינס לעצמו ולרכושו. ורגיל לשון זה מאד בלשון משנה [כגון (משנה, יצמות דף מ' ע"א) הכונס את יצמתו וזה צנכסים של אחיו].

בגמרא (סוטה י"א ע"א) ויבן ערי מסכנות לפרעה - רצ ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן [מגזרת (קהלת י"ט) צוקע ענים יסכן צם (ועי"ש צפ"י האצ"ע)] וח"א שממסכנות את בעליהן [מגזרת (קהלת ד' י"ג) טוב ילד מסכן (פי' דל)] דאמר מר כל העוסק בצנין מתמסקן.

אולם רש"י והאצ"ע והרש"ע לא הזכירו את דברי הגמרא [ומשמע דס"ל שלא נאמרו רק בדרך דרוש, ואינם לפי פשוטו של מקרא] וכולם נמשכו אחרי פי' התרגום שחירגס מסכנות בית אולריא. וחיברוהו עם (ישעי' כ"ז ט"ו) בא אל הסכן הזה על שבגא אשר על הבית, שהוא הגזר הממונה על האורות. ובע"ה נ"ל להציא עוד ראיה לפירוש מן הפסוק (דה"צ ל"ז כ"ח) ומסכנות לתבואת דגן ומירוש ויאהר וארות לכל צהמה וצהמה

נאקת

וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נִאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מַעֲבִדִים אֹתָם וְאֹכְלִים אֶת בְּרִיתִי.
(שמות ו' ה')

חבוש עליך וגו' [פי' הרד"ק מהאנק דם כלומר מזעוק כשאר אכלים שמוק אמה שלא מעק], וכן (מהלים ק"ז כ"א) לשמע אנקת אסיר לפתח בני תמותה. וכולן ענין נעקה ואנחה הן.

את נאקת בני ישראל תירגם יונתן בן עוזיאל ית אניק בני ישראל. "אניק" לשון הפוך מנאקת. וגם בלשון הקודש נמצא שורש זה בהיפוך האל"ף והנו"ן, כגון (יחזקאל כ"ד י"ז) האנק דם מתים אכל לא תעשה פארך

אצבע

וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִם אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹקִים הוּא וגו'. (שמות ח' ט"ו)

ל' צלע בקשר למעשה הידים, כגון (ישעי' י"ב) והיה כי יצלע ד' את כל מעשהו וגו', וכן (זכרי' ד' ט') וידיו תצלענה, ומנחם (מחזרת ערך צלע) חזר עמהם גם (איכה ג' י"ז) עשה ד' אשר זמם צלע אמרתו וגו'. וכן פי' רש"י והאצ"ע (שם באיכה) בדרך פשט [ומדרשי אגדה יש שם הרבה]. וכולם מתפרשים צענין גמר מעשה [אויספיהרע"ן צל"א].

ולפי זה יהי פירוש האי קרא (שמות ח' ט"ו) אצבע אלקים הוא כמו מעשה אלקים היא. ואמנם בן תירגמו אונקלוס: מחא מן קדם ד' היא. וגם יצ"ע תירגמו: לא מן כח גבורת משה ואהרן היא אלהן מחא משתלחא מן קדם ד' היא [ולא תירגמו "אצבעא דד""] כמו להלן בפסוק (שם ל"א י"ח) ויתן אל משה וגו' שני לחת העדת לחת אבן

השם אצבע הוא משורש "צבע", והאל"ף נוספת, כמו שהוכיח הרד"ק (בספר השרשים, סוף שורש צבע) ממתני' במס' יומא (דף כ"ז ע"א) הממונה אומר להם הצביעו [צלי אל"ף], ומפרש בגמרא (שם ע"ב) תנא הוליאו אצבעותיכם למנין.

ולבאורה תמוה דכל לשון צבע שבמקרא ענינו גוונין, כגון (שופטים ה' ל"א) צבע רקמתים, וכמו שנמצא הרבה צלי משנה, כגון (צ"ק ק' ע"ב) הנותן נמר לצבע לצבוע, ואיך יתקשר ללשון אצבע. ואמנם מנחם בן סרוק לא חזרם יחד (מחזרת ערך אצבע וערך צבע).

ועוררני בני מו"ה צרוך אצרהם שליט"א דיתכן שהוא הפוך משורש "צלע", ויפה כוון דכן מצינו בכמה מקראות

כתבים צאצבע אלקים, וחרגומו כתיבין ואם כנים הדצרים יש מקום לומר
 צאצבעא דד']. וכ"פ הרצה מפרשים [לשון
 רש"י: מכה זו אינה ע"י כשפים מאת המקום היא, שזהם מצנעין כל מלאכה, ולכן נקראין
 וכ"כ הרשב"ם והחזקונין]. אצבעות.

אוריחחמ

אפילות

וְהַחֲטִיף וְהַפְסֵקֶת לֹא גָבּוּ בִּי אֶפִילַת הַנֶּה. (שמות ט' ל"ז)

רש"י הביא ממדרש רבי מנחומא פירוש כי אפילות - פלאי פלאות נעשו להם שלא
 אחד בשם מקצת מרבותינו שדרשו לקו.

בצקו

וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת בָּצֵקוֹ טָרֵם יַחְמִץ מִשְׁאֲרֵתָם צָרַת בְּשִׁמְלָתָם עַל שִׁבְכָם.

(שמות י"ז ל"ד)

אולי יש לומר צדק אפסר שהל' "צנק" ואל תחמה איך כל ג' אותיות השורש
 הוא הפוך מ"קבץ", דע"י לשה מחליפות את מקומן, וצדק כלל
 צמים מתקצבים כל חלקי הקמח לעיסה. ומה צשרשים הפוכים מתחלפות צ' אותיות
 שכתוב (דברים ח' ד') ורגלך לא צנקה, ופי' והשלישית תשאר על מכונו, שהרי מנינו (מ"א
 רש"י לא נפחה כצנק, לא צא רש"י לומר ז' (ו' וסרני נחשת, ופי' שם הרד"ק דלשון
 דלשון צנק כשלעצמו הוא כעין לשון ניפות, סרני הוא הפוך מנסרים, וכן תירגמו יצ"ע
 אלא הכונה שהוא לשון מושאל, שלא נעשית ונסרין דנחש. ואין לך אות אחת מן השורש
 הרגל כמעשה הצנק, שהוא רגיל לנפות. שנסארה עומדת במקומה.

תרעץ

יְמִינֶךָ ד' נֶאֱדָרִי בְּפֶה יְמִינֶךָ ד' תְּרַעֵץ אוֹיֵב. (שמות ט"ו ו')

רש"י פירש ימין ד' תרעץ אויב - כ"ט) לא תערנון. וגם שם פירשו רש"י
 תמיד היא רועלת ומשצרת האויב, מלשון שצירה. וכן התרגום של שמי
 ודומה לו (שופטים י" ח') וירעלו וירצלו את הלשונות שזה הוא, ימין ד' חצרת סנאה,
 בני ישראל. והוא הפוך מלשון (דברים א' לא תמזרון.

הים

וַיֵּשֶׁב ד' עֲלֵהֶם אֶת מִי הַיָּם וְגו' (שמות ט"ו י"ט)

"ים" כשורש צפני ענמו. ולפי זה העיר בני מו"ה שלמה זלמן שליט"א דאפ"ל שיהי' השם "ים" הפוך מלשון "מי". וזאמת נראין הדברים [אף ששורש "מי" רונה הרד"ק לדחוק ולומר ששורש מים יהי' "מיה" ושורש "ים" לומר ששורש ים יהי' "ימס"].

הרד"ק ורצי יונה אכן גנאח הלכו שניהם בדרך רצי יהודה המדקדק וס"ל דאין שורש פחות מג' אותיות, וזכל זאת שורש המיזה "מים" קצוהו שניהם בספרי השרשים שלהם באותיות "מי" בלצד [דהמ"ם האחרונה אינה אלא לזיון ל' רצים], וכן נקטו ל'

סיני

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינִי.

(שמות י"ט א')

מעשיהם השי"ת עושה צרוב רחמיו ע"פ נס, אצל לפי המירון שירדה שנאה לאומות עולם אזי לפי הטבע ראויים ישראל לכל הטובות מהצורא יתעלה כי השנאה לאומות הוא מחמת שהצורא צרוך הוא רואה מעשיהם הרעים וממילא מעשה ישראל טובים הם נגד מעשיהם ולכן מתרץ שירדה שנאה וכו' כי ניחא ליה צהאי תירוצא שיהיו ראויים לפי דרך הטבע ולא ע"פ נס דלאו צכל יומא מתרחיש ניסא. והנה כשאנחנו עובדים את הצורא צרוך הוא ואנו מוציאים הניצויות הקדושות מן האומות ממילא ירדה שנאה עליהם, עכלה"ק.

היוצא מכל הנ"ל דעכ"פ רב כהנא היה דורש "סיני" מל' נס, אף שנתהפכו האותיות. וגם הדוחים דצרו היו בעלם מסכימים לדעתו, אי לאו האי טעמא שכתב הנועם אלימלך.

בגמרא (שבת פ"ט ע"א) אמר ליה ההוא מרבנן לרב כהנא מי שמיע לך מאי הר סיני אמר ליה הר שנעשו צו נסים לישראל הר ניסאי מיזעי ליה אלא הר שנעשה סימן טוב לישראל הר סימנאי מיזעי ליה אמר ליה מאי טעמא לא שכיחת קמיה דרב פפא ורב הונא צריה דרב יהושע דמעייני באגדתא דרב חסדא ורצה צריה דרב הונא דאמרי תרווייהו מאי הר סיני הר שירדה שנאה לעכו"ם עליו.

ובבר עמד על זה צסה"ק נועם אלימלך (פרשת יתרו) דלכאורה הלוא מצינו כמה פעמים שאמרו חז"ל על תיקרי, הכי נמי מה מקשה הגמרא הר ניסי מזעי ליה היה יכול לומר אל תקרי סיני אלא ניסי כמו בשאר דוכתי. אך הענין הוא דהמקשה לא ניחא ליה צהאי תירוצא הר ניסים דניסים הנעשים לישראל הוא מנל חסד כשאין ראויים לפי

רפידים

וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינִי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיַּחֲנוּ שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר.

(שמות י"ט ז')

הר זה ירד ה' אז ויחן ישראל היו בלז אחד כאיש אחד, אצל מחילה קודם שבאו להר הזה בין צבואם אל תוך המדבר בין בחנייתם במדבר עדיין לא סרו ממחלוקתם עד שבאו נגד ההר כאמור, לפי ששמו מורה על ההפך דהיינו שנאה כארז"ל (שבת פ"ט ע"ז) סיני שמשם ירדה שנאה לאומות כו' לכך אמר ויחן שם ישראל נגד ההר כי מהות ההר גרם השלום ולא שמו, עכ"ל הכלי יקר.

וּבֶן מֶה שֶׁנִּמְצָא בַּפ' הַקִּרְצָנוֹת (ויקרא א' ח') ואת הפדר, ות"א מרצא, כ' הרמז"ן שאין זה שם כולל לחלצים כולם, רק לחלב הדק הפרוס ומצדיל בין הקרצים, והמלה מן ההפוכים, פדר פרד, שמפריד בין הקרצים העליונים לתחתונים, והוסיף עוד הרמז"ן דאפי' אם נאמר שהוא שם כולל לכל החלצים יקרא החלב כן צעזור שהוא השומן הנפרד מן הצמר.

בספר כלי יקר (שמות י"ז ח') עה"פ ויצא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים וכן כאן (שם י"ט ז') עה"פ ויסעו מרפידים כתב דרפידים אותיות פרידים, כמו כשז כשז, על שם הפירוד שהיה ביניהם. ורז"ל (סנהדרין ק"ו ע"א) דרשוהו מלשון רף-ידיים, כי זה תלוי בזה כי ע"י הפירוד שהיה ביניהם רפו ידיהם מן המורה ועכשיו נסעו מרפידים מן המקום ההוא ר"ל הסיעו עצמם מן הפירוד ויצאו מדבר סיני. כי מקום זה גרם להם שהיו באגודה אחת כי בקשת הכבוד והשררה סיבה לכל ריב ולכל נגע וע"י שראו שהר סיני הנמוך שבהרים הוא ההר חמד חלקים לשבתו, אז ראו שהקב"ה בוחר צענוים ועי"ז צחרו במדת ההכנעה וזהו סיבת השלום לכך הוא מזכירם בלשון רבים ויצאו מדבר סיני ויחנו במדבר, להורות שמאד המדבר עדיין היו חלוקים בדעתם ולא היו בלז אחד כאיש אחד עדיין, אך צבואם נגד ההר והוגד להם כי על

יהרסו

וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה רֵד הָעַד בָּעָם פֶּן יִהְיֶה פֶן יִהְיֶה אֶל ד' לְרֹאוֹת וְנִפְל מִפְּנֵי רָב.

(שמות י"ט כ"א)

שאו"י "הרס" הוא הפוך מ"סרה", כמו שמלינו (דברים י"ג ו') כי דבר סרה על ד' וגו' ופי' רש"י סרה - דבר המוסר מן העולם,

פי' רש"י פן יהרסו - כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממלכ אנשים הורסים את המלכ. והרהרתי בדרך אפשר

שלא היה ולא נברא ולא נותנו לדבר כן. ועוד כתיב (שם י"ט ט"ו) כי יקום עד חמס צאיש לענות זו סרה. ופי' רש"י לענות זו סרה - דבר שאינו, שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת, כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני. וטעם שניהם הסרה ממקומם, ודומים ללשון "הרס" המורה על הפרדה ממנו כנ"ל.

ואף דבמיצת "סרה" הה"א אינה מן השורש [ע"י באצ"ע (דברים י"ג ו') שהביא ב' פירושים, או שהוא משורש "סור" או משורש

"סרר" (מגזירת בן סורר ומורה)], מ"מ יתקיימו דבריו עכ"פ לדעת רש"י ודעימיה הסוברים דאותיות יסוד נופל אינם מעיקר השורש. אי נמי לדעת האצ"ע דאף דס"ל שכל שורש בלה"ק צריך להיות ע"כ מג' אותיות, מ"מ כ' (בפירושו למשלי כ"א י"ד) דמצינו יכפה משורש כפף, שוגג ומשגה, מחוקק וחוקה. ולפי"ז [לפירוש השני שהביא האצ"ע ש"סרה" הוא מגזירת בן סורר ומורה] אפשר אולי לומר שכדוגמת הלשונות שהזכיר הראצ"ע (בציאורו למשלי הנ"ל) גם סרה וסרר מתחלפים [ועי' עוד לעיל בערך "סוכות"].

שלמה

אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו. כי הוא כסותה לבדה הוא שמתו לערו וגו'.

(שמות כ"ג כ"ה וכ"ו)

שלמה הוא לשון הפוך של שמלה. והאצ"ע (שמות כ"ג כ"ה צפ"י הקנר) האריך לבאר ההבדל שבין שלמה לשמלה. וז"ל: שלמה צלשון הקודש איננה כמו שמלה, כי שלמה שם פרט והוא שיחכמה זו האדם, וכן (מהל"ס ק"ד ז') עוטה אור כשלמה. והנה כל שלמה - שמלה, ואין כל שמלה - שלמה. ואם ישאל השואל מה יועיל לנושא לקחת כל יום שלמתו. מזה הכתוב נלמד, כי אם ימנע צדיקו צגדים אחרים ימכרו צנשיו. ויקח הנושא השלמה כל יום שלא יקח נשי מאחר [פי' שלא ימנע אחת שלמה למלוא אחר צשעה שהיא נמנעת עמו ואינה תחת שליטת המלוה הראשון, שהיא ממושכנת לו בחוצו מכזר]. כי צלילה אסור לישראל לקחתה [פי' ואל תשיבני

הלוא צלילה כשהוא מחזיר לו את העצום, או צשעה זו יוכל הלוה למשכנו לאחר וליקח ממנו הלוואה חדשה עלי, לכן כ' שצלילה אסור למלוה לקחת את העצום, ותכף צבוקר יחזור המלוה הראשון ויקחנו מידו]. וטעם כי יצחק אלי - כיחוס והאלמנה הצועקים, והעונש להיות הצנים יתומים, כי יחוס ענה. והעונש צנעקת הנושה זו, להצריכו גם הוא, כי יציאו לידי עוני לקחת נשי ותלקח שלמתו. ואשר יעיד על פירוש שמלה, שאמר הוא שמלתו לעורו [פי' שהראיה למה שחילק האצ"ע ששמלה הוא שם כללי, ושלמה הוא שם פרטי לצגד אישי, היא ממה שאמר הכתוב שהשלמה היא שמלתו לעורו] ויש עוד אחר מכחיש [פי' שכתוב (דברים כ"ג י"ו) ופרשו השמלה ושם ודאי שהסדין עליו נמנע דם הצמולים הוא צגד

הקרוז לגוף מאד, וזה לכאורה סותר לכללו של האצ"ע ועל פיו לא יקום דבר. והמשכילים יצינו [כי כבר פירשוהו חז"ל שאין לבארו כמשמעו אלא הכונה לעדים וכדברי חז"ל (הביאם רש"י שם) ופרשו השמלה הרי זה משל, ממחזורין הדברים כשמלה].

ואבנט

וְאַלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֹּדֶר וּמַעֲיֵל וּבִתְנֵת תְּשֻׁבִּין מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בְּגָדֵי קָרָשׁ לְאַהֲרֹן אֶחָד וְלִבְנָיו לְבִהְנוּ לִי.
(שמות כ"ח ד')

הגאון מו"ה אביגדור נבנל שליט"א מסר לי בשם גיסו הגאון מו"ה ארי' ליב פינקל שליט"א דיתכן לומר שהלשון אבנט הוא הפוך משורש "צטן", כגון (בראשית כ"ה כ"ג) שני גיים צטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו וגו'. שהרי מקום חגירת האבנט הוא מעל למקום הצטן. וכ"כ הרד"ק (ספ"ש, שורש אבנט) דאפשר שהאל"ף דאבנט נוספת היא.

תפתח

מַעֲשֵׂה קָרָשׁ אָבֵן פְּתוּחֵי חֹתָם תִּפְתָּח אֶת שְׁתֵּי הָאַבְנִים וְגו' (שמות כ"ח י"א)

כתב הרד"ק (בספ"ש, שורש פתח) שהוא ענין חמירה וחקיקה. ואפשר לומר שהוא הפוך מלשון (ש"צ י"ח י"ז) וישליכו אחו ציער אל הפחת הגדול נופי' הרד"ק (שם) חפירה גדולה שהימה ציער. וכן כל לשון "פחות" צמנה

ענינו המיעוט. ולדעת רבי יונה אבן גנאח (בספ"ש, שורש פתח) הלשון (יחזקאל כ"א ל"ג) חרצ פתוחה, פירושו לטושה. וא"ש דכענין החקיקה כך צלטישה ממעטים את מחבת החרצ.

וירכסו

וַיִּרְכְּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן מִמִּבְעֵתוֹ אֶל מִבְּעֵת הָאֶפֶדֶר בְּפִתִּיל תְּבִלָּת וְגו'.

(שמות כ"ח ח')

פיר' רש"י וירכסו - לשון חזור וכן (מהלים ל"א כ"א) מרוכסי אים, חזורי חצלי רשעים, וכו'. וזדרך אפשר יתכן לומר שהוא הפוך משורש "סרך", מגזרת (בראשית י"ד כ"ג) אם מחוט ועד שרוך נעל, בהתחלפות הסמ"ך בשי"ן שמאלית. ובלשון חז"ל נמצא בסמ"ך, כגון צברייתא (שנח י"ג ע"א) אף באוכף וכו' ובלבד שלא יקשור לו מסריכן, ופרש"י (שם ד"ה ובלבד) פטרא"ל בלע"ז, והוא כמין מלבוש המונח מאד החזה, ומקושר לאוכף צרועות, כדי שלא יפול המטען.

יזח

וַיִּרְכְּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן מִפְּבַעְתּוֹ אֶל מִפְּבַעַת הָאֶפֶוד בְּפִתִּיל תְּבִלָּת לְהִיּוֹת עַל חֹשֶׁב הָאֶפֶוד
וְלֹא יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֶפֶוד.
(שמות כ"ח כ"ח)

וּרְבִי יוֹנָה אֶזְנָן גִּנְאָח (בספר השרשים שלו, שורש
אח"ח 1234567 "נזח", ובאריכות רבה בשורש "זחח")
מסתפק בציאור הלשון ולא יזח, ובקיום דבריו
כתב (שם, שורש "זחח") שהוא סובל שני פנים,
דיש לומר שהוא מצעלי הנו"ן [כלומר משורש
"נזח"] ויש לומר שהוא מצעלי הכפל [כלומר
משורש "זחח"].

וּלְפִי הַלֵּךְ שֶׁהוּא מְשׁוֹרֵשׁ "נזח" [וכשיטת
הרמב"ן] יש מקום לומר שהשורש
"נזח" הוא הפוך מלשון "זנח", המגזרת
(איכה ז' ז') זנח ד' מזנחו, ופירש רבי יונה
אֶזְנָן גִּנְאָח (שם, שורש "זנח") הרחיק. ועוד (שם,
שורש "זחח") הראה מקום למה שאמרו
בגמרא (חולין ז' ע"א) מכאן לתלמיד חכם
שאמר דבר הלכה שאין מוסיחין אותו ואמרי
לה אין מוסיחין אותו ואמרי לה אין מוסיחין
אותו, מאן דאמר מוסיחין כדכתיב (שמות כ"ח
כ"ח) ולא יזח החשן ומאן דאמר אין מוסיחין
דכתיב (איכה ג' ל"א) כי לא יזנח לעולם ד'
ומאן דאמר מוסיחין דתניא משרצו זוחי הלז
רצו מחלוקות בישראל. וכתב עלה רבי יונה
אֶזְנָן גִּנְאָח כי ענין מוסיחין ומוסיחין ומוסיחין
אחד, כולם ענין דחיה, וכן כי לא יזנח לעולם
ד' הוא ענין הרחקה והקצאה, וכמוהו ולא
יזח החשן טעמו לא ירחק ממקומו.

פ' רש"י וירכסו - לשון חיבור וכו'. ולא יזח
- לשון ניתוק, ולשון ערצי הוא כדברי
דונש בן לברט, עכ"ל. ודונש (עמוד 60,
במהדורת לונדון תר"ד, וע"ע שם בעמוד 76) חזרו
עם (מהלים ק"ט י"ט) תהי לו כצגד יעטה
ולמזח תמיד יחגרה. ולדעתו המ"ס היא מן
השורש, ולפעמים תפול ממנו.

אולם לדעת הרמב"ן הלשון לא יזח הוא
משורש "נזח" [כאילו היה כתוב "ינזח",
ונכלעת הנו"ן בדגשות הזי"ן, כדוגמת "יפול"
משורש "נפל"]. והרמב"ן הוסיף עוד לומר
שאף הלשון "מזח" הוא על משקל "מנח",
שהוא מלשון נזח, כי חזק הראש במנח,
ושניהם צעלי הנו"ן [ר"ל ששרשם "נזח" וכן
"נזח"]. גם רצינו חס בהכרעותיו על תשובות
דונש (שם, עמוד 77) הזכיר מזה. מאידך גיסא
הרד"ק (בספר השרשים) לא מנה "נזח" במנין
השרשים כלל.

הצד השווה שצין כל הפירושים הוא
שמשמעות לא יזח היא כעין לא
ירחיק, וכן דרשוהו חז"ל בגמרא (יומא ע"ב
ע"א) אמר רבי אלעזר המזיח חושן מעל
האפוד והמסיר צדי ארון לוקה שנאמר לא
יזח ולא יסורו.

ויצר

וַיִּתְּפְּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נֹזְמֵי תְּהֻבָּה אֲשֶׁר בְּאֻזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל אֶחָדָן. וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּצַּר
אֹתוֹ בַּחֲרָט וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסִּבָּת וְגו'.

(שמות ל"ג ג' וד')

ומלת בחרט כמו דמות וכן (ישעי ח' א')
בחרט אנוש, צדמות אנוש. ואין טעם להיותו
מגזרת (מ"צ ה' כ"ג) החריטים [ר"ל שהפי'
הראשון יש לדמות דלחזה צורך חכיר הכתוב צדמת
הזהב לחך סודר ציני וציני, עד שהכניסו לאש, ואטו כי
רוכלא חכיר לנו הכתוב כל חנועה וחנועה שנעשים צו].

וגזרת צורה שהזכיר צאצ"ע מצוי מאד
צדצרי חז"ל, כגון צמסנה (ע"ז מ"צ
ע"צ) המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת
לצנה צורת דרקון יוליכם לים המלח, או
צמסנה (גדה כ"א ע"א) כל שאין צו מצורת
אדם אינו ולד. וכן מצינו צדצרי חז"ל (צרכות י'
ע"א) שדרשו (ש"א ז' ז') אין צור כאלקינו אין
צייר כאלקינו, הצר צורה צחוק צורה ומטיל
צה רוח ונשמה וכו'. והשורש הוא "צור",
ומתחלפים צו היו"ד והוא"ו, כידוע.

הצד השווה שצין צ' הפירושים הוא שאין
היו"ד שצחיצת "ויצר" מן השורש,
אלא היא שימושית, מאומיות אית"ן המורות
על העמיד, ונהפך לעצר ע"י וא"ו ההיפוך.
וההכרח הוא מחמת ניקוד היו"ו צפתה,
המורה על וי"ו ההיפוך, וכיון שמקומו דהאי
"ויצר" מוכיח של' עצר הוא, ע"כ "ויצר"
לצדו [קודם שנחפך לעצר] עמיד הוא, וזקוק
לאות יו"ד מאית"ן.

פ' רש"י ויצר אותו בחרט - יש לתרגמו
בשני פנים, האחד ויצר לשון קשירה,
בחרט לשון סודר, כמו וכו' (מ"צ ה' כ"ג) ויצר
ככרים כסף בשני חריטים. והצ' ויצר לשון
צורה, בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין
וחורטין צו צורות צוהב, כעט סופר החורט
אותיות בלוחות ופנקסין, כמו וכו' והו שח"א
וצר יתיה צויפא, לשון ציוף, הוא כלי אומנות
שחורצין צו צוהב אותיות ושקדים שקורין
בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות.

בדרך הפי' הראשון הלכו גם הרשב"ם
והחזקוני, וציאור שהל' יחיד
"אותו" קאי על הזהב, דהיינו שקיצץ את כל
הזהב לחוך סודר וקשרו עד שהשליכו באש.
ולפי' זה הלשון "ויצר" הוא מגזרת (צראשית
מ"צ ל"ה) ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש
צורר כספו צשקו ויראו את צררות כספיהם
המה ואציהם וייראו. והוא מהשרשים
הכפולים [שעי"ן הפעל ולמ"ד הפעל שוין], ונחה
האות הכפולה צננין הכבד, כדוגמת (שמות י"ג
י"ח) ויסב אלקים את העם דרך המדבר וגו',
משורש "סבב", וכן (מהלים ע"ה ה') אמרתי
להוללים אל תהלו.

והאב"ע הלך בדרך הפירוש השני שהציא
רש"י, וז"ל ויצר - מגזרת צורה,
כמו (מ"א ז' ע"ו) ויצר את שני העמודים,

לפיכך אין לחזרו עם (בראשית ז' י"ט) וַיֵּצֵר ד' אלקים מן האדמה כל חית השדה וגו'. ואף לא עם (בראשית ז' ח') וַיֵּטַע ד' אלקים גן צעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יָצַר, דשם ה' "יָצַר" הוא עבר, בלי היפוך, ואין היו"ד שבו שימושית, אלא היא פ"א הפעל, וענינו "יצירה", וקאי אללעיל מיניה (שם פסוק ז') וַיֵּצֵר ד' אלקים את האדם עפר מן האדמה וגו'.

אך עם כל זה יש מקום לומר, שכל ענינו של השורש "יצר" הוא הפוך משורש "צור" [או "צייר"], כי השלמת היצירה היא הכנסת הצורה לחומר, כמבואר בספרי קדמונינו (עי' צפי' הרמב"ן עה"ת ריש פ' בראשית וריש פ' תזריע, וכן בחומת הלצבות, פ"ו משער היחוד, ובמורה נבוכים להרמב"ם, חלק א' פרק י"ז ועוד).

חרות

וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹקִים הַמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתָּב אֱלֹקִים הוּא חֲרוּת עַל הַלַּחַת.

(שמות ל"ז ט"ז)

פירוש רש"י חרות - לשון חרם וחרט אחד הוא, שניהם לשון חיקוק. והרד"ק בספר המכלול (שער דקדוק הפעלים, דף פ"ט ע"ב

בדפוס ליק) כתב שהוא הפוך מלשון (יחזקאל י"ב ה') חמר לך בקיר נופי' צעל המנודות חמר - ענין חפירה כמו (איז כ"ד ט"ז) חמר בחושך במים].

פרע

וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרַע הוּא כִּי פָרַע אֶהְרֶן וְגו' (שמות ל"ז כ"ה)

פירוש רש"י פרוע - מגולה נתגלה שמנו וקלונו כמו (במדבר ה' י"ח) ופרע את ראש האשה. ועוררני ידידי מו"ה אברהם הכהן פיסר שליט"א שימכן דלשון "פרע" הוא הפוך משורש "פער", כגון (ישעי' ה' י"ד) לכן הרחיבה שאל נפשה ופערה פיה לבלי חק, וכן (מהלים קי"ט קל"א) פי פערתי ואשאפה וגו'. וענינו פתיחה וגילוי.

ואף ללא נמצא פעל זה במקרא רק בקשר לפה (כמו שכתב המדקדק ר' אליהו הנחור בהגהותיו לספר השרשים של הרד"ק, שורש "פער"), מ"מ מצינו בתורה עבודה זרה בשם "צעל פעור" ופירש רש"י (במדבר כ"ה ג') פעור - על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו.

הבריה

וַיַּעַשׂ אֶת הַבְּרִיחַ הַתִּיבֵן לְבָרִחַ בְּתוֹךְ הַקָּרָשִׁים וְגו' (שמות ל"ז ל"ג)

העירני ידידי מו"ה שמשון אלפנט שליט"א שימכן שהלשון "בריה" הוא הפוך משורש "חצר", שכן דרך הצריחים לחצר את הקרשים. ודפח"ת.

לרצנו

אם עלה קרָבנו וגו' יקריב אתו לרצנו לפני ד'. (ויקרא א' ג')

כתב הרד"ק עה"פ (בראשית ו' ה') וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום [וכ"כ צסה"ש, שורש יצר], ונקראת תאות מחשבת הלב יצר, לפי שהלצ יוצר ופועל בלבו הענינים הן לטוב והן לרע להוציאם לידי מעשה. ולפי זה יפה כיון בני הצה"ח חיים יצחק נ"י לחזרו עם הלשון רצון, משורש "רצה", ויהיה שרשו הפוך מ"יצר", בחילוף אותיות אהו"י.

ובמשמעות אחרת ראיתי בדברי הרד"ק (בראשית ל"ז ח') ויירא ויצר - כפל הענין במלות שונות לרוב יראתו, וצ"ר (פרשה ע"ו פסקא ז') זו היא יראה זו היא צרה אלא וכו', עכ"ל. וכ"כ צסה"ש [שם, בסוף השורש] ויהיה "יצר" ו"צרה" בענין אחד [וע"ע מזה צסה"ש, שורש צר ושורש צור].

ברמל

גרש ברמל תקריב את מנחת בפורך. (ויקרא ז' י"ד)

פי' רש"י ברמל - בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות ברמל. וכ"כ הערוך בערך ברמל [וזהו] היא שיטת מנא דבי רבי ישמעאל (מנחות ס"ו ע"ב).

אולם צמורת כהנים (ויקרא ז' י"ד) דרשו ברמל - רק מל. [וכן הוא בגמרא

(מנחות ס"ו ע"ב לשיטה אחת) ברמל רק ומל, וכן צירושלמי (ריש מס' שבת, דף ה' ע"ב צנדפס) ברמל רק ומלא. ועיין רש"י (מנחות ס"ד ע"ב צד"ה ברמל)]. ואותיות "כר" כתבו התוספות (מנחות ס"ד רע"ב צד"ה משום ברמל) שהם הפוך מ"רך" (ועי' צמלצ"ס צפ"י לתורת כהנים שם).

כשב

אם כָּשֶׁב הוא מקריב את קרָבנו וגו'.

ואם כָּבֵשׁ יביא קרָבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה.

ברוב המקומות מצינו צמורה לשון כשב, צ"ת קודם לשי"ן, וצמיעוטם לשון הפוך כשב. ועי' צמלצ"ס (ויקרא ג' אות קע"ח) שהציא מסורה: כל אורייתא כשב

כזשים כזשה כזשת כזיצין זי"ת קודם לשי"ן
 זר מן ארזיסר זלישנא דקדם שי"ן לזי"ת,
 ששה מנהון זלישנא דכשז וז' כלישנא דכזשים
 וחד כשזה. וזיאר המלצי"ס (שם וזאילת השחר
 אות רע"ט) כי לשון כשז יבא כשנוטה יותר על
 שם המין, ויש אכלו מין אחר, כגון (ויקרא כ"ז
 ט"ט) זבקר כזשים וזעזים. או כשזא להורות
 על חזק גופו ואליימו לרבות האלי, והוא
 כמו "כש עז" מלשון (דברים ל"ז ט"ו) שמנת
 עזית כשית. ולשון כשז הוא כמו שורש כשם,
 על שם שמכזשים את למרו.

ובן נדרש זפסיקחא רזתי (פט"ו) למה
 נקראים כזשים בני שנה שהם מכזמים
 עונותיהם של ישראל כד"א (ישעיה א' י"ח) אם
 יהיו חטאיכם כשנים וגו'.

ובפענח רזא (ויקרא ג' ז') כתב וז"ל כל
 היכא דקדם שי"ן לזי"ת דהיינו
 כזשים ר"ל גדולים, והיכא דכתיב זי"ת קודם
 דהיינו כזשים הם קטנים, עכ"ל. וכ"כ הצעל
 הטורים (שם). וע"ע זעהמק דזר (ויקרא א'
 י') וזמשך חכמה (שם ה' ו') וזהגהות הרש"ש
 (מזיר ל"ה ע"א).

עד

וּנְפֹשׁ כִּי תַחֲטָא וְשִׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֵד אוֹ רֹאֶה אוֹ יָדַע אִם לֹא יִגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ.
 (ויקרא ה' א')

(משלי ז' ד')

אָמַר לַחֲכָמָה אֶחָתִי אֶת־וּמַדַּע לְבִינָה תִקְרָא.

מקור חכמה

ועוררני בני מו"ה שלמה זלמן שליט"א
 שיכתב שהלשון עדות הוא הפוך
 משורש "ידע". ואף שלא מלאמי הוכחה לכך,
 מסתבר שנכון הוא. ועי' ברמב"ן שכתב
 (ויקרא ה' א') והוא עד או ראה או ידע -
 אינם שלשה ענינים, כי אין עד בלא ראייה
 ובלא ידיעה, אבל יאמר, אם שמע קול אלה
 שנשאו עליו להאלותו בדבר שהוא עד בין
 בראיה בין בידיעה, אם לא יגיד יש עליו עון.

ועוד כתב הרמב"ן שם ועל דרך הפשט אין
 צריך לראיה בלא ידיעה, אבל "או
 ראה" שהוא ראה ההלואה או המקח לגמרי,
 "או ידע" ששמע אותם מודים במעשה ההוא
 בפני עדים ולא ראה המעשה [כונת הרמב"ן
 ז"ל דלשון "או ראה" ודאי נכללת הידיעה, אלא

דרשינן בגמרא (עירובין נ"ד סוע"ב) אמור
 לחכמה אחותי את ומודע לבינה
 תקרא - רבא אמר עשה מועדים לתורה נפי'
 רש"י: קבעו עמים לחלמידיכם, שידעו עת לבא
 ולשנות]. הרי שדרשו מודע כלשון הפוך
 ממועד (מהרש"א שם זח"א).

ובספר מקור צרוך מפרש על דרך זה שני
 מקומות שנאמר בהם לי ידיעה
 ולכאורה כוונתם משמעות של יעוד [מגזרת
 (שמות כ"א ה') אשר לא יעדה]: (ש"א כ"א ג') ואת
 הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני,
 והכונה כמו "הזמנתי". וכן (ירמי א' ח')
 צטרם אלךך צצטן ידעתך [מיצ"ע: זמינתך],
 ומקביל לסיפא דקרא (שם) וצטרם תלא מרחם
 הקדשתך וגו'.

ציהוסף שמו בנאמו על ארץ מנרים שפת לא
ידעתי אשמע, ולמחר כל ליגנא דאישתעי
פרעה בהדיה אהדר ליה.

וְעַי' צרצו צחיי (בראשית י"א ט') שדרשו
רז"ל מלשון "עדות" ציהוסף שמו,
שע"י מה שהוסף לו אות אחת משמו של
הקצ"ה, זה "ידע" שצעים לשון. הרי שדרשו
ענין הידיעה מן הלשון "עדות". והרד"ק
(במכילתא, שער דקדוק הפעלים, דף פ"ט ע"א בדפוס
ליק) כתב שהמלה "מדוע" היא משורש
"ידע", בהיפוך ובחילוף אותיות אהו"י.

הכתוב נאמר בדרך לא זו אף זו, לא רק ידיעה
הנוצעת מראיה גמורה, אלא אפילו אם לא ראה
המעשה אלא רק שמע הודאת בעל דין בפני עדים,
די בזה כדי להעיד. ואם היה כתוב רק "ידע" בלבד,
הייתי מפרשו שגריך שידע "לגמרי", דהיינו ע"י
ראיה, ועכשיו ששניהם כתובים שמעין מיניה דאף
ידיעה בלא ראיה חשובה עדות].

ובן משמע גם מדרשת חז"ל (סוטה ל"ו ע"ב)
בא גבריאל ולימדו שצעים לשון, לא הוה
קגמר הוסף לו אות אחת משמו של הקדוש
ברוך הוא ולמד שנאמר (פסלים פ"א ו') עדות

והעטלף

וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֵת הַדּוֹכִיפָת וְאֵת הָעֶטְלָף. (ויקרא י"א י"ט)

ויהי השמש צאה ועלטה היה וגו' [פ"י רש"י
חשך היום].

ויפה כיוון, דהאבן עזרא כתב שהעטלף הוא
עוף קטן יעוף בלילה והוא מלה
מרוכבת [ששרשה בן ד' אותיות]. ובחזקוני
הוסיף שאין לו עינים. ולפי זה אפשר לומר
דהלשון "עטלף" הוא כמו "בעלטה-עף" (*).

רש"י (במס' בכורות ו' ע"ב) פ"י עטלף -
קלצ"א שוריי"ץ דומה לעכבר ויש לו
כנפים, עכ"ל. ובל' אשכנז נקרא
פלעדערמוי"ז.

עוררני בני מו"ה ברוך אברהם שליט"א
שיתכן לומר שעטלף הוא לשון
הפוך מל' "עלטה", כמו (בראשית ט"ו י"ז)

(*) הערת הגאון מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א: א"נ עט - עלף, דעט הוא כסוי, כמו
תהלים ק"ד ב' עטה אור כשלמה, ועלף הוא לשון כסוי וחושך, כמו (בראשית ל"ח י"ד) ותתעלף, וכמו
יתקאל ל"א ט"ו) וכל עצי השדה עליו עלפה. א"נ עט הוא עף, כמו (ש"א ט"ו י"ט) ותעט אל השלל, וכן
בראשית ט"ו י"א) וירד העיט על הפגרים.

וקלוט

וְשׁוּר וְשָׁה שָׁרוּעַ וְקָלוּט וְגו' (ויקרא כ"ג כ"ג)

הלשון "קלוט" וכן ערי "מקלט" ענינם קיצוץ ואסיפה, ומפרש רבי יונה אבן גנאח (בספ"ש שורש קלט) דנקרא השור קלוט כגון שרגלו עגולה מתקבלת מהארוך, וכן פי' הרד"ק (שם) ענין (במדבר ל"ה י"א) ערי מקלט, שהיו קולטות וקוצצות צחוק הנמים שם. ולפי זה אמר ידידי מו"ה שמשון אלפנט שליט"א שהוא הפוך מלשון "לקט" מגזרת (שמות ט"ז ה') אשר ילקטו יום יום, שאף הוא ענין אסיפה וקיצוץ. ודפח"ס.

חצוצרת

עֲשֵׂה לָךְ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרוֹת בְּסָף מְקָשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לָךְ לְמִקְרָא הָעֶדָה וּלְמִסֵּעַ אֶת הַמַּחֲנוֹת. (במדבר י"ז)

עלה בדעתי לומר בע"ה שהלשון חצוצרת, וכן שם הפעל (דה"א ט"ו כ"ד) מחצצרים בחצצרות לפני ארון האלקים וגו' [שנכפלה זה עי"ן הפעל] שרשם הפוך מגזרת (ישעי' מ"ג י"ג) יריע אף יצריח וגו', (נפני' א' י"ד) מר צרח שם גבור.

ואפשר לומר שאף קרוב אליהם הלשון (שמות י"א ז') ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו וגו' [תרגמו אונקלוס: לא ינוק כלבא בלישניה למנצח], דכולם ענינם חנועת הפה והלשון להשמעת קול גדול וחזק.

באותו שורש, אבל במשמעות אחרת, העירני הגאון מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א מן הפסוק (דניאל ט' כ"ה) ובן מלניו (ויקרא כ"ה ל"א) ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב. וענינו ל' עיירות פתוחות ופרורות מאין חומה.

נואלנו

אֵל נָא תִשָּׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נִוְאלְנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ. (צמדבר י"ב י"א)

פירוש האצ"ע נואלנו - מזנין נפעל ואין לו ריע כי אם (ישעי' י"ט י"ג) נואלו שרי נען. ויש אומרים שהוא הפוך מאולת קשורה (משלי כ"ב ט"ו) וטעמו ידוע [מרגום אולת שם הוא שטיומא, וכן מרגום נואלנו הוא די אטפשא, והיינו הך]. וכ"פ רש"י (*).

איור החכמה

האתרים

וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מִלֶּךְ עָרֹד יֹשֵׁב חֲנָנִיב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וְגו'.

(צמדבר כ"א ח')

כתב האצ"ע האתרים - י"א כי האל"ף נוסף והטעם התרים את הארץ [משורש "מור" כמו (צמדבר י"ג כ"ה) וישנו ממור הארץ, והוא מנחי ע"ן] וכן אל"ף אזורע.

אולם בחזקוני פירש דרך האתרים - מתיבות הפוכות כמו כזשים כזשים שמלה שלמה אף כאן האתרים כמו התארים לשון סבוב כמו (יהושע ט"ו ט') ותאר הגבול

[שפירושו שיסוב הגבול, וכן (ישעי' מ"ד י"ג) חרש עלים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש], כששמע שבא ישראל דרך הסבובים של ארץ אדום מנפון לדרום כדכתיב (צמדבר כ"א ד') ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום כסבוב עליו הם באים שהרי צדום של אדום הוא כדכתיב יושב הנגב לפיכך וילחם בישראל.

זמרי

וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּכָּה אֲשֶׁר הִכָּה אֶת הַמִּדְיָנִית וְזָמְרִי בֶן סָלֹוא נָשִׂיא בֵּית אָב לְשִׁמְעוֹנִי. (צמדבר כ"ה י"ד)

אירתא צגמרא (סנהדרין פ"ב ע"ב) שנקרא שמו זמרי על שנעשה כזינה המזורה, ופי' בערוך השלם (ערך מזר) וצמורה תמימה (צמדבר שם) שדרשוהו כלשון הפוך. והלשון זינים מזורות הוא מגזרת (דברים כ"ג ג') לא יבא ממזר, לדעת רצי יונה בן גנאח (ספר השרשים, שורש מזר).

(*) הערת הגאון מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א: והוא משורש "אולי", שעושה מהודאי ספק.

לשוחם

אלה בני דן למשפחתם לשוחם משפחת השוחמי וגו'. (צמדצר כ"ו מ"צ)

פירוש רש"י לשוחם - הוא חושים [הנוכח במולדות בני יעקב (בראשית מ"ו כ"ג) ובני דן חושים].

לצנאכם

בגו לכם ערים למשפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו. (צמדצר ל"ז כ"ד)

רש"י הביא צמס יסודו של רבי משה הדרשן
דמיצת ננאכס היא מגזרת (מהלים ח'
ח') ננה ואלפים כלס, שאין זו אל"ף מפסיק
צין נו"ן לנז"י, ואל"ף שצא כאן אחר הנו"ן
צמקוס ה"א של ננה הוא.
ואפשר לומר ש"ננה" הוא שורש הפוך
ממיצת "נאן", וכבר ידוע שהה"א
צקוף המיננה תחלף לפעמים עם אל"ף, כגון
(רות א' כ') אל תקראנה לי נעמי קראן לי
מרא (ועי' שם צאצן עורא).

ויחפרו

ותקרבון אלי בלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישובו
אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן.
(דברים א' כ"ז)

איתא בגמרא (סוטה ל"ד ע"ב) ויחפרו לנו
את הארץ אמר ר' חייא בר אבא
מרגלים לא נתכוונו אלא לבושתה של ארץ
ישראל כמיצ הכא ויחפרו לנו את הארץ וכמיצ
התם (ישעי' כ"ד כ"ג) וחפרה הלצנה ובושה
החמה וגו'.
ונראה לומר בע"ה שלשון וחפרה הלצנה
הוא הפוך מלשון "חרפה", כמו
(בראשית ל' כ"ג) אסף חלקים את חרפתי, וכן
(שם ל"ד י"ד) לא נוכל וגו' לתת את אחתנו
לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו. והעד
לזה (ישעי' נ"ד ד') אל תיראי כי לא תבושי ואל
תכלמי כי לא תחפירי כי צמת עלומיך תשכחי
וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד. הרי הפעל
"לא תבושי", אשר צרישא דרישא, מכוון נגד
שם העלם "צמת עלומיך", אשר צרישא
דקיפא, והפעל "לא תחפירי", אשר צרישא
דרישא, מכוון נגד שם העלם "חרפת
אלמנותיך", אשר צרישא דקיפא, ומוכח
דהיינו הך, צהיפוך אומיות השורש מ"חפר"
ל"חרף".

תום

וְהַיָּמִים אֲשֶׁר הָלַכְנוּ מִקֶּדֶשׁ בְּרִנָּה עַד אֲשֶׁר עָבְדְנוּ אֶת נָחַל זָרָה שְׁלֵשִׁים וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה עַד תָּם כָּל הַדּוֹר אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמִּחְנֶה בְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע ד' לָהֶם.

(דברים ז' י"ד)

024687.001

וַיְהִי בְּאֲשֶׁר תָּמוּ כָּל אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה לְמוֹת מִקֶּרֶב הָעָם.

(שם פסוק ט"ז)

כלומר כאשר השלימו למוות ואח"כ לא מחו עוד.

ולבן לא כל "סוף" הוא ה"מות", ואדרבה מצינו סוף גם למכת המות. אבל מאידך גיסא הגדרת המות היא השלמת וסוף החיים. ולכן יש נד לומר שעב"פ ל' "מות" בא בדרך היפוך מ"תום", ועדיין ל"ע.

עד תם כל הדור - הכונה כמוצן עד מות כל בני הדור ההוא. אך אי אפשר לומר ש"תום" הוא הפוך מ"מות", כי מצינו צמנוך ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למוות מקרב העם. ומוכח שלשון "תמו" אין פירושו "תמו", שהרי אדרבה בא הכתוב לומר שתמו מלמות. אלא ודאי שהל' "תום" אינו אלא כעין "סוף",

תנקש

הַשָּׂמֶר לֹךְ פֶּן תִּנְקֹשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הַשָּׂמָרִים מִפְּנֵיךְ וּגו'.

(דברים י"ב ל')

אונקלוס תירגמו דילמא תתקל, לשון ^{אמר החכם} ינקש נושה לכל אשר לו, מקלל את הרשע תקלה, מגזרת (דברים ז' ט"ז) כי מוקש הוא לך וכן חזרו מנחם במחברת קש ג/ ע"ש]. וחלק עליו רש"י וז"ל פן תנקש -

ועוררני יד"נ מו"ה שמשון אלפנט שליט"א דלפי זה יהי "נקש" לשון הפוך משורש "נקש", וכן מצא בפירוש צפירוש רש"י עה"פ (יחזקאל ג' י"ג) וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה, וז"ל משיקות - לשון נשיקה, מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשחן וכו'.

אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון, שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן (דניאל ה' ו') וארכבתה דא לדא נקשן, ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן (מהלים ק"ט י"א)

בגרזן

וְאִשֶּׁר יָבֹא אֶת רֵעֵהוּ בַּיָּעַר לְחַטֵּב עֵצִים וְנִדְחָה יָדוֹ בַּגֶּרֶן לְכַרֵּת הָעֵץ וְגו'.
(דברים י"ט ה')

וְאֵת הָעָם אֲשֶׁר בָּהּ הוֹצִיא וַיֵּשֶׁם בַּמִּגְרָה וּבַחֲרָצִי הַפְּרָזָל וּבַמִּגְזֵרֶת הַפְּרָזָל וְגו'.
(ש"צ י"ג ל"א)

וְאִנִּי אֹמְרָתִי בַּחֲפוֹי נִגְזְרָתִי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אֲבֹן שְׁמֵעֶת קוֹל תַּחֲנוּנֵי בְּשׁוּעֵי אֱלֹהִים.
(תהלים ל"א כ"ג)

דונש, ומנחם חזרו כמו נגרשתי ואין לו דמיון
בחורה [כמדומני שכוונתו דלא מצינו דמיון בחורה
שמתחלף ש"ן שמאלית בזי"ן, ועי' בספר השרשים
לרד"ק, שורש גרם, שביארו לשון שצירה].

והראב"ע בחהלים (ל"א כ"ג) הביא ב'
שיטות, וז"ל: ואני נגרזתי -
מגזרת גרזן שהוא כלי להרוג בו ויש אומרים
שהוא הפוך, ע"כ. פירוש לפירוש, דללישנא
קמא אין כאן ל' הפוך, אלא שורש "גזר"
לחוד, ושורש "גרז" לחוד. ונגרזתי הוא
מגזירת "גרזן", וטעמו כמו נרלחתי ונפרשתי
שופטים הביא רק פירוש זה הראשון. וללישנא
בחרא נגרזתי הוא הפוך מלשון (איכה ג' נ"ד)
לפו מים על ראשי אמרתי נגזרתי, משורש
"גזר" שפירושו חותך, וטעמו כתרגומו
באיכה (שם) אחרות מן עלמא, נחתכתי [מן
העולם].

ורע"ה זו היא היא שיטת דונש שהביא רש"י
(במהלים שם), ולשיטה זו גם "גרזן"
הוא לשון הפוך משורש "גזר".

פירוש האזן עזרא (דברים י"ט ה') בגרזן -
ברזל שיכרתו בו העץ, מגזרת (מהלים
ל"א כ"ג) נגרזתי [יש חומשים שנדפס בהם כאן
בטעות "נגזרתי" וט"ס הוא], עכ"ל. לפי פירוש
זה אינו הפוך [ולקמן הביא בע"ה מ"ש האצ"ע
בפירושו לספר תהלים].

והרד"ק (ש"צ י"ג ל"א) כתב: ומגזרות
הברזל - הם הגרזנים שזוקקין
בהם העצים. ובעל המלודות הוסיף שהוא
לשון הפוך. ולענ"ד לא בא הרד"ק לומר
דמגזרות הוא הפוך מגרזן, אלא אדרבה ה'ל'
גרזן הוא ההפוך, וגזרת שניהם משורש
"גזר", שמשמעו חותך, כמו (בראשית ט"ו י"ז)
אשר עבר בין הגזרים האלה, (מ"א ג' כ"ה)
ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים וגו'.
אלא שבחיבת "מגזרות" השורש הוא כדרכו,
ובחיבת "גרזן" הוא הפוך.

ורש"י כתב (מהלים ל"א כ"ג) אמרתי בלבי
נגרזתי - נכרתתי לשון גרזן הכורת
את העץ, על שם גזירתו נקרא גרזן כך פי'

תתעמר

וְהָיָה אִם לֹא חָפְצָתָּ בָּהּ וְשַׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכַר לֹא תִמְכְּרֶנָּה בְּכַסֶּף לֹא תִתְעַמֵּר בָּהּ
תַּחַת אֲשֶׁר עֲנִיתָהּ. (דברים כ"א י"ד)

היום, רומם וגדל אותך על כל העמים להיות
לו לעם סגולה, וכולם נגזרו מן (ישעי' י"ז ו')
בראש אמיר [אמיר הוא הענף העליון והמעולה
אמיר והמכובד]
שכל ענפי האילן, ושם מוסד על ירושלים, שהיא
גבוהה ומעולה שצארץ ישראל (כן פי' הרד"ק שם)
יאמר לא תחרומם ותחגדל זה להיות אתה
אדוניה למוכרה ולהשתמש זה כשפחה, וכן
יקראו בערצי האדון, אמיר.

ועוד האריך שם הרמב"ן ז"ל להוכיח
שחילוף העי"ן והאל"ף הוא דבר
מזוי ורגיל. וז"ל (שם בסוף דבריו) ושמוש
העי"ן והאל"ף כאחד מורגל בלשון, (איוז ל"ג
כ"ד) פדעוהו מרדת שחת, פדאהו, כמו
שפירשתי (במדבר י"ז ד') במלת פתע, וכן
(דה"צ ג' י') מעשה לענועים, כמו באל"ף,
(ישעיה כ"ז ד') מן האלאלים והאפיעות,
הבנים והבנות, כי תרגום כרובים כרביא
ובלשון חכמים, עומדות אומדות, בקיאים
בקייעין, עדין אדין, עורכי הדיינין ארכי, ערים
ארים ושנינו (שבת ע"ו ע"ב) חלצ כדי גמיעה,
ושאלו בגמרא (שם ע"ז ע"א) גמיעה או
גמיאה, ותרלו (בראשית כ"ד י"ז) הגמיאיני נא
מעט מים, ואעפ"כ אומרים ממנו מגמע,
(שבת קי"א ע"א) לא יגמע ופולט אבל מגמע
ובולע, ובמשנה במסכת כלים בחוספתא שנינו

בפרשת יפת תאר כתיב לא תתעמר זה.
וכדוגמתו מצינו להלן (דברים כ"ד
ו') כי ימלא איש גנב נפש מאחיו מזני ישראל
והתעמר בו ומכרו וגו'.

התרגומים (אונקלוס, יצ"ע והתרגום ירושלמי)
פירשוהו במשמעות של מסחר,
לא תתגר זה, ועציד ¹²³⁴⁵⁶⁷זיה פרקמטיא [סחרים
(בראשית ל"ז כ"ח) ת"א תגרי ויצ"ע תרגמו מרי
פרקמטיא]. בספרי (כי תלא פיסקא ד' ופיסקא
ס"ג) ובגמרא (סנהדרין פ"ה ע"ב) נדרש טעמו
כמו לא תשתמש, ורש"י (דברים כ"א י"ד) הביא
מיסודו של רבי משה הדרשן דבלשון פרסי
קורין לעבדות ושימוש עימראה.

אולם הרמב"ן, אחרי שהזכיר מ"ש חז"ל
בתרגום ובמדרש, ירד הוא לפרשו
לפי דעתו על פי פשוטו של מקרא. וז"ל
והנראה בעיני לפי פשוטו, כי לא תתעמר
הוא כמו לא תתאמר, מלשון (תהלים נ"ד ד')
יתאמרו כל פועלי און, וכן (דברים כ"ו י"ז) את
ד' האמרת היום, וכן (ישעי' ס"א ו') ובכבודם
תתימרו, בחלוף האל"ף צו"ד, וכולם רוממות
וגדולה. האמרת היום, רוממת וגדלת אותו
להיות לך לאלקים, (דברים כ"ו י"ח) האמירך

מרדא במקום מרדע, ואין מקפידין כלל בחלוק שמי אומיות הללו, וכן במקומות רבים (*).

ואף דמסתפינא, אולי יש לומר בדרך אפשר שהתעמר הוא הפוך מלשון ערמה, כמו (שמות כ"א י"ד) וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה וגו'. ותרגומו למקטליה בנכילו. וכן (בראשית ג' א') והנחש היה ערום מכל חית השדה וגו' ושם תירגם יונתן חכים לביש [ועי' מלני"ס משלי ח' י"ז שהאריך לזכר ענין הערמה]. ולצי אומר לי שאולי גם תיבת "רמאי", השכיחה בלשון המשנה [כגון (בבא מציעא כ"ז ע"ב) עד דרש אחיך אמו, עד שחדרש אחיך אס רמאי הוא אס אינו רמאי], שרשו כן, רק שנתחלף העי"ן לאל"ף [וכמ"ס הרמב"ן שזה דבר מוזן]. ובעל הטורים (בראשית כ' כ"ו) כתב שלבן הארמי הוא אומיות הרמאי.

ומצאתי קצת סיוע לדרכי בדברי האבן עזרא (דברים כ"א י"ד) וז"ל לא תתעמר זה - כמו והתעמר זו ומכרו ואין להם שלישי ופירשו לפי מקומו בטעם רמאות.

והגם דמשמע שהוא לא חיבר אותו לשון לשום לשון אחר הידוע, אלא פירשו מדעת עצמו "לפי מקומו", ר"ל שמתוך הענין מוכח לפרשו בטעם רמאות, מ"מ אי נימא בלשון התעמר הוא ענין ערמה ורמאות וכולם שורש אחד הם, הרי פירוש האב"ע "לפי מקומו" עולה בקנה אחד עם משפט הלשון.

ועי' רש"י צפ' וישב (בראשית ל"ז י"ח) ויתנכלו - נתמלאו נכלים וערמומיות. וזא ליישב את הצנין התפעל, המוסב על עצמם. ואף כאן לא התעמר זה, וכן והתעמר זו, שניהם צנין התפעל. ואפשר לומר שזא הכתוב לומר שלא תתמלא עליה ערמומיות כדי למכור אותה. ואמנם דומה עניינו קצת לשם, דאף שלכתחילה התנכלו על יוסף "להמיתו", בסופו של דבר אכן מכרו אותו.

במשמעות אחרת נמצא לשון "עומר" לקיבוצ ומהתבואה, כגון (דברים כ"ד י"ט) כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה וגו'. וגם זו אפשר לומר שהוא הפוך משורש "ערס", כמו שנמצא (שיר

(*) עי' עוד כעין זה בחזקוני (במדבר כ"א י"א) בעיי העברים - כמו באיי, אל"ף מתחלפת בעי"ן. וכן ברלב"ג (מ"ב ו' ח') אל מקום פלני אלמני תחנתי - ר"ל שכבר היה חונה במקום נעלם כדי שלא ישמר מלך ישראל מעבר שם ויקחהו. והנה פלוני מענין פלא שהוא דבר מכוסה ונעלם, ואלמוני הוא ג"כ מענין ההסתור וההעלם והוא נגזר מהאלמות, כאלו יאמר שלא ידובר בזה כלל כדי שלא יודע לאיש. או אפשר על זה הענין בעצמו, כי אל"ף אלמוני בזה המקום ישמש במקום עי"ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם, וכזה מצאנו הוראת שמוש האותיות מזה הצד על זה הדרך, עכ"ל.

ובאב"ע (במדבר י' ל"א, איכה א' י"ח) כתב שכל ל' "נא" שבמקרא פי' כמו "עתה" והוא הפוך בל' ישמעאל נכלומר שבלשונם אומרים "אן" במקום "נא". וכ"כ במחברת מנחם (סוף ערך "אן"). ואם נאמר שנתחלפה האל"ף בעי"ן יתכן שגם הלשון ארמי "כען", משורש "ען", הוא הפוך מלשון הקודש "נא". ולכאורה הוא מגזרת (שמות כ"א י') וענתה לא יגרע, וכן (דברים י"ח י') מעונן ומנחש וגו' פי' חז"ל (סנהדרין ס"ה ע"ב) מעונן זה המחשב עתים ושעות. ויש אומרים שהשם "עת" הוא חסר נו"ן (עי' רד"ק בסה"ש סוף שורש "עות").

השירים ז' ג') בטנק ערמת חטים סוגה הערמה וגו' (ועי' רש"י שמות ט"ו ח' צד"ה
צשונים. וכן (רות ג' ז') ויבא לשכב בקצה נערמו).

החיות 3234567

הנחשלים

אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדָרְךְ וַיִּזְנֶב בְּךָ כָּל הַנְּחָשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיַף וַיִּגַּע וְלֹא יָרָא אֱלֹקִים.
(דברים כ"ה י"ח)

כתב האזן עזרא וימכן להיות מלת נחשלים החזקוני. וכן כחצ הרד"ק צספר השרשים
כמו נחלשים וכן כצש כצב. וכן פירשו (שורש חשל).

החיות 3234567

גרש

וּמִמֶּנּוּ תָבוֹאת שְׁמֶשׁ וּמִמֶּנּוּ גֶרֶשׁ יִרְחִים. (דברים ל"ג י"ד)

בביאור הלשון "גרש" יש פירושים מפירושים שונים בדברי הראשונים. וז"ל רבינו יוסף בכור שור [מצעלי המוספות, תלמיד ר"ת] בפירושו "בכור שור" עה"ת: גרש - נראה לי תיבה הפוכה בלתי נכונה, וגרש גבי פירות כמו (שמות י"ג י"צ) שגר בהמה, לשון שילוח [ונמצא הרבה בלשון חז"ל כגון (ברכות ל"ד ע"ב) מעשה שחלה בנו של רבן גמליאל שגר שני תלמידי חכמים אלל רבי חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים], שתשלח ארצו פירות לירחים, בכל ירח וירח פירות הראויות לו, בירח אחד כונס

אח קיינו, וצני מוסק אח זיתו, וצשלישי לוקח תמריו, וצרביעי אח"כ כל חודש וחודש, עכ"ל.

ואמנם גם בעלמא הלשון גירושין ענינו שילוח, וכדמצינו (בראשית ג' כ"ג) וישלחהו ד"א מגן עדן וגו' ופי' האזן עזרא כל שלוח ואחריו מ"ס כמו גרוש והוא לגנאי, וכמ"ס (שם פסוק כ"ד) ויגרש את האדם וגו', וכן גירושי אשה נקראים שילוח כדכתיב (דברים כ"ד א') וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו.

לזעוה

וְהָיִיתָ לְזַעוּהָ לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ.

וְהָיָה בְּךָ זִנְעָה הַבֵּין שְׂמוּעָה.

(דברים כ"ח כ"ה)

(ישעי' כ"ח י"ט)

בספר ירמיה, בכל ד' המקומות בהם הזכיר תיבת "לזעוה" (ירמיה ט"ו ד', כ"ד ט', כ"ט י"ח, ל"ד י"ז), יש קרי וכתיב. הקרי הוא אמנם "לזעוה", אבל הכתיב יכולה הוא "לזעוה".

ובן הוא בדברי הימים (דה"צ כ"ט ח'). וכתיב הרד"ק (ירמיה כ"ד ט' ושם ל"ד י"ז) לזעוה - לזעוה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנועה אלא שהאותיות הפוכות כמו כשכ וכשכ והדומים להם.

פירוש האבן עזרא (דברים כ"ח כ"ה) לזעוה - הפוך כמו כשכ כשכ. ונאמת זו היא גם דעת רש"י שפירש לזעוה - לאימה ולזיע שיזעו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו או לנו שלא יבא עלינו כדרך שצא על אלו. אף דבשורש זוע [או זיע] הוי"ו [או היו"ד] המתחלפת עמה [קודמת לעי"ן, ובתיבת "לזעוה" קדמה העי"ן. אלא ודאי גם רש"י ס"ל דיש כאן שורש הפוך וכדברי האב"ע. *]

והרד"ק (ישעי' כ"ח י"ט) פירש זועה - תנועה, כמו (אסתר ה' ט') ולא קם ולא זע ממנו כי המפחד ירעד ויזוע וינע גופו.

משגע

וְהָיִיתָ מְשֻׁעַ מִפְּרִיָּה אֲשֶׁר תִּרְאֶה. (דברים כ"ח ל"ד)

כתב רבינו מיוחס צ"ר אליהו ז"ל מגזרת (תהלים י"ח ח') ותגעש ותרגש שהלשון "משגע" הוא הפוך הארץ.

יערף

יַעֲרֹף בַּמָּטָר לְקַחֵי תוֹל בַּטָּל אֶמְרָתִי. (דברים ל"ז ב')

מנינו ירעפו טל. ועי' ברבינו בחי' (דברים ל"ג כ"ח) שכתב ומלת יערפו כמו ירעפו. וכ"כ הרד"ק עה"פ (ישעי' מ"ה ח') הרעיפו שמים ממעל - ענין הזלה, וכו' והוא כמו הפוך.

רש"י פירש יערוף - לשון יעוף וכן (תהלים ס"ה י"ג) ירעפון דשן (דברים ל"ג כ"ח) יערפו טל. ולא נמנע רש"י מלהביא דוגמא אחת שהיא בלשון הפוך (ירעפון), דהיינו הך. ובמשלי (ג' כ')

חבל

כי חלק ד' עמו יעקב חבל נחלתו. (דברים ל"ג ט"ו)

הרי שדקדק מתרגום הנזכר, שחבל נחלתו יש לפרש כמו חלב נחלתו, דהיינו מיטב נחלתו.

רש"י כתב כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים, מלשון (יהושע ב' ט"ו) ותורדם בחבל צעד החלון. והאצ"ע פירשו מל' גורל, וכן הוא בתרגומים [עדכ בל' ארמי גורלן].

והגם שפירוש זה נראה מחודש, מ"מ נראה שלפי דרכו ניתן להצין מה דכתיב בתהלים (ע"ח נ"ה) ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל. ופי' צעל המנוחות ויפילם - הפיל גורל לתת לכל שבט חלקו במדידת חבל כי כן הדרך למדוד הקרקע בחבל. ועירבב שני פירושים, שפי' "חבל" במשמעות גם של גורל וגם של משיחה למדוד זה.

בשנ"ת מלמד להועיל [להרצ דוד נבי האפמאן זצ"ל, ראש בית הרבנים בצערלין] ח"ג (סי' נ"ד) נשאל למה נקראת תרומה "דמע" [עי' ברש"י עה"פ (שמות כ"ג כ"ח) מלאכתך ודמעך לא תאחר, שכחב ודמעך - התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע. ושם במשורה נחית בעיקר ליישב את לשון המשנה].

ובעל מלמד להועיל כתב דפירוש מלח דמע אינו נגזר מן לשון דמעת עין, אלא "דמע" בלשון ארמי הוא כמו מיטב ויקר ודומה ללשון "חלב" בעברי. והוסיף שראה באיזה תרגום, שכל מקום שבה "חלב" בחורה בלשון מיטב ויקר, תירגם הוא במלת "דמע". דרך משל (בראשית מ"ה י"ח) חלב הארץ תרגם דמע ארעא, (במדבר י"ח י"ב) חלב חירוש תרגם דמע יביש, וכן (דברים ל"ג ט"ו) יעקב חבל נחלתו תרגם חבל כמו חלב (ע"ד כנש כנש) במלת דמע. עי' כל התשובה, מה שהאריך עוד בענין זה הרבה.

ולפי הפירוש שהביא צעל מלמד להועיל יש לבאר הדברים כמין חומר. דשם האריך הכתוב למנות הטובות הגדולות שעשה הקב"ה לישראל, וכלל זאת הם פשעו זו. ולכאורה תמוה מאי טובה איכא במה דנתן להם נחלה עפ"י גורל או עפ"י מדידת חבל (*). אך לפי הדרך הנ"ל א"ש, דהכתוב מדגיש שנתן להם הקב"ה מיטב הנחלה, וכלל זאת (שם פסוק נ"ו) וינסו וימרו את אלקים עליון ועדותיו לא שמרו.

(*) הערת הגאון מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א: עיין (מיכה ב' ה') לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ד'.

ולבאורה פירוש זה קרוצ מאד לפירוש התרגום. דיעקב חבל נחלתו, לפי תרגומו עדכ אחסנמיה, ר"ל שאמנם כל יושבי חבל הם של הקצ"ה, חבל יעקב הוא כזיכול גורלו של הקצ"ה מתוך נחלתו, אשר זו צחר להיות למנת חלקו. וכן ויפילם בחבל

נחלה, תרגומו ואשרי יתהון צעדצ אחסנמיה. פירוש שהשכין אותם בגורל נחלתו. והכונה שכל העולם הוא של הקצ"ה, חבל ארץ ישראל מיקרי גורלו של הקצ"ה. והלד השוה שציניהם שהוא החלק המוזכר.

דבאך

בְּרִיָּל וְנַחֲשֶׁת מְנַעֲלָד וּבְיָמֶיךָ דְּבִבְאָךְ.

(דברים ל"ג כ"ה)

הרמב"ן (דברים ל"ג כ"ה) צפי הראשון ציאר דל' דבאך משמעו ענין של זיבה (וכמ"ס רש"י), והציא עוד פירוש ח"ל: גם אפשר ונכון הוא מה שפירשו זו שהוא הפוך מן (דברים כ"ח ס"ה) [ו]דאבון נפש, ויקראו ימי הזקנה דאבון כי הם ימי הרעה והנער, ויקראו זמן הצחרות "ימיו", כי הם שלו לשמות זהם ולהיטיב לבו הנה הטעם, וכימי ילדותיך תהיה זקנתך, וזה רמז שמתקיים שלותו וכבודו עוד כל ימי הארץ וראיתי בתרגום ירושלמי, כיומי עולימתהון כיומי סיצתהון, הוא הדבר שפירשתי.

ובן פירש החזקוני (שם). ומסיים זו כדאמר מר (חולין כ"ד ע"ב) חמין ושמן שסכתני אחי צילדותי עמדו לי צימי זקנותי.

ועל הפסוק (שמואל א' ז' ל"ג) וללדי צאת נפשך פירש הרד"ק - הפוך מן (דברים כ"ח ס"ה) [ו]דאבון נפש, וכן תרגומו וללפחא נפשך וכן תרגום (ויקרא כ"ז ט"ז) ומדיצת נפש ומפתן נפש [שהוא כמו התרגום של דאבון נפש - ומפתן נפש], עכ"ל. וכן פי' רש"י.

עבסה

וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר יָבֹה אֶת קְרִית סֹפֶר וּלְכָדָה וְנָתַתִּי לוֹ אֶת עֵבְסָה בְּתִי לְאִשָּׁה.

(יהושע ט"ו ט"ז)

איתא בגמרא (תמורה ט"ז ע"א) ולמה נקרא שמה עבסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו. וכן הפסוק (ישעי' ג' ט"ז) יען כי

גבהו צנות ציון ותלכנה נטויות גרון וגו' וצרגליהם מעבסנה, נדרש בגמרא (שבת ס"ז ע"ב) כמו תכעסנה, וזה לשון הש"ס שם:

וצרגליהן מעכסנה אמר רב יצחק דבי רבי אחי
מלמד שמטילות מור ואפרסמון צמנעליהן
ומהלכות בשוקי ירושלים וכיון שמגיעות אל
בחורי ישראל צועטות בקרקע ומחזות עליהם
ומכניקות בהן יצר הרע כארס צכעוס.

ופרי' רש"י (שם) מעכסנה - כמו (משלי ז'
כ"ז) וכעכס אל מוסר איל, והוא
חרס של נחש, וקרי לה עכס על שם שאינו
מטילו אלא על ידי עכס [מספר מקור
צריך].

סרח

וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתַמְנַת סָרַח אֲשֶׁר בָּהָר אֶפְרַיִם וְגו' (יהושע כ"ד ל')
וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתַמְנַת חָרָם בָּהָר אֶפְרַיִם וְגו' (שופטים ז' ט')

ו"ל רש"י (יהושע כ"ד ל') צממנת סרח - כך
שמה. וצמקום אחר (שופטים ז' ט') הוא
קורא אותה תמנת חרם, על שם שהעמידו
תמונת החמה [חרם כינוי לחמה, כמה דכתיב (איוב
ט' ז') האמר לחרם ולא ירח] על קצרו [של
יהושע], לומר, זה הוא שהעמיד החמה, וכל
העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר
גדול כזה ומת. ויש אומרים, תמנת חרם
שמה, ולמה נקרא שמה תמנת סרח, על שם
שפירותיה מסריחין מרוב שמן, עכ"ל רש"י.
ועי' בגמרא (ב"ב קכ"ז רע"ז). והרד"ק (יהושע
כ"ד ל') כתב ושניהם אחד כמו כבש וכשז
ורבות דרשו זו וכו'.

וביאור נחמד ראיתי בכלי יקר צפרשת לו
(ויקרא ו' כ"א) וז"ל והנה צממנת
סרח פירש"י צממונת חרם דהיינו שמש
וצשופטים (ז' ט') כתיב חרם צמקום סרח.
והנה על פי דרכו של רש"י נ"ל לפרש צממנת
לשון צממונה אצל חרם נ"ל שהוא לשון כלי
חרם ור"ל שלא נהגו זו דין ת"ח להספידו
כראוי אלא קצרוהו צממונת שאר עם הארץ
שנמשל לחרם הנשצר שאינו יוצא מידי סרחונו
ודופיו לעולם, לכך גרס צשופטים חרם
צמקום סרח כי הסרח דהיינו סרחון מעשיו
ממשילו לכלי חרם שאינו יוצא מידי דופיו
וסרחונו כי אם צצירה.

צחרות

רַבְּכִי אֶתְנֹת צַחְרוֹת יִשְׁבִּי עַל מִדִּין וְחֻלְבִּי עַל דָּדָךְ שִׁיחֹו. (שופטים ה' י')

פרי' הרד"ק צחרות - לצנות כמו (יחזקאל כ"ז
י"ח) ולמר נחר [פרש"י (שם) נחר - לצן].
והעירני חמני מו"ה יחיאל יהודה ניישטאלדט
שליט"א דיתכן שהוא הפוך משורש רחץ,

ונראין דבריו, כי מה שהליצון לצגד, הרחיצה
לגוף, וענינס אחד, כידוע. וקרוצ להם גם
הלשון "נח", כגון (שה"ש ה' י') דודי נח,
ופרש"י - לצן כמו (איכא ד' ז') נחו מחלב.

פרזונו

לצורה הכתוב

מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות ד' צדקת פרזונו בְּיִשְׂרָאֵל אֲזִי יִרְדּוּ
לְשָׁעִרִים עִם ד'.

פירוש הרד"ק לדקות פרזונו שיוכלו לשבת
בערי הפרזות בצטחה, ועי' דרש"י.
ובגמרא (פסחים פ"ז ע"ג) אימא אמר רבי
אושעיא מאי דכתיב לדקת פרזונו בישראל
לדקה עשה הקדוש ברוך הוא בישראל שפזרן
לבין האומות.
ויתבן שהמאר "פרזות" ענינו כמו
"פזורות", כלומר דמאחר ואין
לעיר חומה [כמ"ש (יחזקאל ל"ח י"א) אעלה על ארץ
פרזות וגו' יחזקאל ל"ח י"א] (שופטים ה' י"א)

וחלפה

לצורה הכתוב

יָדָה לִיחֹדֶר תִּשְׁלַחְנָה וַיִּמְיָנָה לְחֵלְמוֹת עֲמִלִים וְחֵלְמָה סִיפְרָא מְחַקָּה רֵאשׁוּ וּמְחַצָּה
וְחֵלְפָה רִקְתּוּ.

כתב הרד"ק וחלפה - העצירה היחד ברקמו
וכן תירגם יונתן לעצרת סכחא בלדעיה
[וכ"פ דרש"י] או יהיה וחלפה מן (איוז י"א י')
יחלוף ויסגיר, שהוא לשון כרימה. ולפירוש בחרא
י"ל שהוא הפוך מגזרת (מהלם קמ"א ז') כמו
פלח וזקע בדרך וגו'. ופי' דרש"י (שם) פולח -
לשון זקוע כמו (איוז ט"ז י"ג) יפלח כליומי. ולפי
זה יהיה טעם חלפה רקמו כמו זקעה רקמו.

ותארנה

וַיִּזְנְתָן לֹא שָׁמַע בְּהַשְׁבִּיעַ אֲבִיו אֶת הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת קָצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֹּל
אוֹתָהּ בַּיַּעֲרֹת הַדְּבָשׁ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל פִּי וַתִּרְאֶנָּה [קרי וַתִּאֲרֶנָּה] עֵינָיו.
(ש"א י"ד כ"ז)

כתב הרד"ק ותראנה - כתיב וקרי ותארנה
כלומר פי' היו חשכות וכהות מן
הרעב ומן העיפות, והכתיב מן ראה והענין
אחד. משמע מכאן שענין הראיה בעינים
מקושר בשרשו לענין האור. ואימא בגמרא
(חולין מ"ט ע"א) למה נקרא שמה ריאה

[משורש ראה] שמאירה [משורש אור] את
 צפורש מתחלפים [ועי' עוד צפורש השרשים,
 סוף שורש נות, לגבי נוח ונחה].

והנה לדעת הרד"ק ודעימיה, דס"ל שאין
 שורש מפחות מג' אותיות, עכ"ל
 שהו"ו שצורש אור והה"א שצורש ראה
 מתחלפים. ומנינו כדוגמת זה (ירמ' מ"ט ט"ז)
 בחגוי הסלע, ופי' הרד"ק (שם צפירושו וכן
 ולדעת מנחם בן סרוק ורש"י ועוד,
 הסוברים שאותיות יסוד נופל אינן
 מעיקר השורש, אפשר לומר שהיסוד הוא
 "רא", המתהפך ל"אר".

והמשנים

וַיִּחְמַל שְׂאוֹל וְהָעָם עַל אֲנָג וְעַל מִיטֵב הַצֹּאן וְהַפֶּקֶד וְהַמְשָׁנִים וְעַל הַכָּרִים וְעַל כָּל
 הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל הַמִּלְאכָה נִמְבָּזָה וְנָמַם אֶתָּה הַחֲרִימוּ.
 (ש"א ט"ו ט')

יונתן בן עוזיאל תירגם והמשנים ומורי
 שמיניא. והרד"ק כ' שהתרגום
 מפרשו כל' הפוך כאלו היה כתוב והשמינים,
 ומרגם הכרים פטימיא. ורועה לומר
 השמינים, שהם שמינים מאלהים על ידי
 מרעיתם, והמפוטמים, שהם מפוטמים על
 ידי אדם שמאכילם עכ"ד הרד"ק הנוגעים
 לענינו.

להקת

וַיִּשְׁלַח שְׂאוֹל מִלְאָכָיִם לָקַחַת אֶת דָּוִד וַיֵּרָא אֶת לַהֲקַת הַנְּבִיאִים גִּבְאִים וּשְׂמוּאֵל
 עֹמֵד נֹצֵב עֲלֵיהֶם וְגו'.

הרד"ק פי' להקת - כמו הפוך קהלת
 ומרגומו סיעת ספריא ר"ל
 תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים.
 ועי' עוד (ש"צ כ' י"ד) ויקלהו ויצאו אף
 אחריו. שם כתיב ויקלהו והקרי הוא ויקלהו.
 וכמע"ז הרד"ק - ושניהם א' כי מלים שוים
 באותיות הפוכות רבים במקרא כמו כבש וכבש
 שמלה ושלמה קהלת להקת ומוזה יאמר קלהת
 והקרי הוא נמלא ומצואר, עכ"ל.

מרבק

וְלֹאֲשָׁה עֵגֶל מֶרְבֶּק בְּבֵית וְתִמְחֶהּ וְגו' (ש"א כ"ח כ"ד)

פירוש הרד"ק עגל מרבק - עגל מפוטם והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן תרגמו יונתן עגל פטים, דומה לו בדברי רבותינו ז"ל (נ"מ ל' ע"א) הכניסה לרצקה ודשה, עכ"ל. וזמקום אחר תרגם יונתן (עמוס ו' ד') ועגלים מתוך מרבק -

ועגלין מגו רצקא. וכן פי' רש"י (שם) מרבק - מקום כנוס העגלים וצלע"ז קופל"א.

ויתבן שהלשון "מרבק" הוא הפוך משורש "צקר", שהמרבק הוא המקום שמכניסים לשם את הצקר כדי לפטמו.

במגרה

וְאֵת הָעָם אֲשֶׁר בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשֶׂם בְּמִגְרָה וּבְחֶרֶץ הַפְּרֹזַל וּבְמִגְזֹרֶת הַפְּרֹזַל וְגו' (ש"צ י"ב ל"א)

פירוש רש"י מגרה - סכין פגוס פגימות הרצה מכופות זו לזו, עכ"ל. וראיתי מה שהעתיקו מתוך חיבור של רבינו יהודה בן דוד המדקדק על נביאים שמגרה הוא הפוך מגזרת (ישעי' מ"א ט"ו) הנה שמתוך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות. ולכאורה כוונתו דשניהם הם כלי צרזל

העשויים לחתוך ולגרר זהם ויש זהם פגימות וחריצים.

ודבריו עולים בקנה אחד עם דברי יצ"ע שחרגם במגרה וצחריצי הצרזל - במסרין וצמוריגי פרזלא.

ישיבני

אם ישיב [קרי ישוב] יְשִׁיבֵנִי ד' יְרוּשָׁלַיִם וְגו' (ש"צ ט"ו ח')

כתב הרד"ק אם ישיב ישיבני - ישיב כתיב וקרי ישוב. ישיב, לשון תשובה [משורש "שוב"] ירושלים, שאלש [משורש "שב"] זה [פי' יחזירני לירושלים להושיב אותי בה].

כתב הרד"ק אם ישיב ישיבני - ישיב כתיב וקרי ישוב. ישיב, לשון תשובה [משורש "שוב"]. והקרי ישוב לשון ישיבה [משורש "שב"].

אבל האצ"ע (צפירושו להללים ל"ה א') כתב על פסוק זה (ש"צ ט"ו ח') אם ישו ישיצני ד', שהם שרשים הפוכים.

והנה הנידון הוא אם יש כאן צ' שרשים שונים "שוצ" ו"ישצ" [כדוגמת "רצ" ו"רצ" (ועי' מה שכתבתי מזה לעיל בערך "היקום")], או שבעצם הם שורש אחד ופ' הפעל [וי"ד או וא"ו, הממחלפות ציניהן כידוע] תעבור לפעמים להיות ע' הפעל, ו"שוצ" הוא ל' הפוך מ"ישצ".

והאב"ע ס"ל דאם ישיצ ישיצני, וכן (ירמי' מ"ז י') אם שוצ פֿשָׁצוּ בארץ הזאת, כיון שהם לשונות כפולים, על כרחך אין טעמם משתנה, ולריך לומר דהאחד הוא הפוך משורש חצירו. וצמפר ירמי' (שס) גם הרד"ק מודה דשני הלשונות מתפרשים ענין ישיצה, ונדחק לצאר למה הושמטה פ' הפעל של שורש "ישצ", וכמז רק "שוצ" ולא כמז "ישוצ" (עי"ש בדצריו).

תתפל

עם נָכַר תִּתְבָּר וְעַם עָקַשׁ תִּתְפַּל. (שמואל ב' כ"ז כ"ז)

כתב הרד"ק שהלשון "תתפל" בא כן לזווג המלות עם "תתצר" ו"תתמם", ועיקרו תפתל, ומשפטו תתפתל [בצנין התפעל, וכן הוא במהלים י"ח כ"ז] ונהפכה עי"ן הפעל

צפ"א הפעל, כמו (ש"צ ט"ו ח') אם ישו ישיצני. וצמק"א כתב עוד הרד"ק (ש"צ ג' כ"ה) והוא מנהג הלשון במקומות הרבה לשנות המנועות מפני הזיווג (עי"ש). וע' בהקדמה.

ויחגרו

בְּנֵי נָכַר יִבְלֻ וַיִּחְגְּרוּ מִמַּסְגְּרוֹתָם.

בְּנֵי נָכַר יִבְלֻ וַיִּחְגְּרוּ מִמַּסְגְּרוֹתֵיהֶם.

(ש"צ כ"ז מ"ו)

(מהלים י"ח מ"ו)

כתב הרד"ק (ש"צ כ"ז מ"ו) ויחגרו ממסגרותם - כלומר שהם נסגרים מפחדם. ופי' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך, כמו שכתוב במהלים (י"ח מ"ו) והוא ענין מנועת הפחד, מחרגוס (דצרים ל"ז כ"ה) ומחדרים אימה חרגת מותא וכן תירגמו יונתן ויזועון מציריניהון, ע"כ. וכן כתב האצ"ע (מהלים י"ח מ"ו) ויחרגו - כחרגוס חרגת מותא ואין

ריע לו צמקרא. וגם רש"י (במהלים שס) כתב כן. וצרש"י (שס) הוסיף עוד ויחרגו ממסגרותיהם - מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה וכן פירושו ויחרפו ממסגרותיהם, ודונ"ש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנחונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן (ויקרא כ"א י"ח) [פֿסַח] חגירא.

הארונה

וַיִּשְׁלַח יְדֹוּ הַמִּלְאָד יְרוּשָׁלַם לְשִׁחְתָּהּ וַיִּנָּחֶם ד' אֶל הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמִּלְאָד הַמִּשְׁחִית
בָּעֵם רַב עָתָה תִּרְרַף יְדֹוּ וּמִלְאָד ד' תִּהְיֶה עִם גֶּרֶן הָאֹרֶנָה [קרי הָאֹרֶנָה] תִּיבְסִי.
(ש"צ כ"ד ט"ז)

כתב הרד"ק על הארונה - כמוצ צו"ו לוי"ו ואחד הוא (*) כי רצים כמוהו צהפוך
קודם לריש וקרי הארונה רי"ש קודם
האומיות.

וסרני

וְאַרְבָּעָה אֹפְנֵי נְחֹשֶׁת לְמִכּוֹנֶה הָאֶחָת וְסַרְנֵי נְחֹשֶׁת וְאַרְבָּעָה פַּעֲמָתָיו כְּתֻפֹת לָהֶם
מִתַּחַת לְפִיר הַכְּתֻפֹת וְצִקּוֹת מַעֲבָר אִישׁ לִיּוֹת.
(מ"א ז' ל')

פיר הרד"ק וסרני נחשט - כמו הפוך וכן וראוי לזיין שכלן צהיפוך כל ג' אומיות
תירגס יונתן ונסרין דנחשט וענינו כמו
לוחות.
ערך "צלקו" וערך "מרצק".

אלמגים

וְגַם אֲנִי חִירָם אֲשֶׁר נָשָׂא זָהָב מֵאוֹפִיר הֵבִיא מֵאִפִּיר עֲצֵי אֱלִמְגִים תְּרַבָּה מְאֹד וְאָבָן
יָקָרָה.
(מ"א י' י"א)

כתב הרד"ק (מ"א י' י"א) עלי אלמגים - אלגומים ואחד היא כמו כצט וכשז והוא העץ
ונצנצרי הימים (דה"צ ז' ז') אומר
הנקרא קוראיי"ל.

(*) הרד"ק לשיטתו, דלדעתו יש מקומות שבהם ההבדלה בין הקרי ובין הכתיב נובעת מתוך ספק
בגירסאות המקרא, כמו שכ' עה"פ (ש"ב ט"ו כ"א) וחי אדוני המלך כי אם במקום וגו' - אם כתיב ולא קרי
והענין אחד אם קרי או לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קורין או דקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב
נראה כי בגלות הראשון אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה
שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים הנמצאים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום
שלא השיגם דעתם על הברור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד
מבחוץ ואחד מבפנים, עכ"ל. ולפי דרכו הנ"ל בהרבה מקומות משתדל הרד"ק להוכיח דאלה ואלה
לדבר א' נתכוונו וכמו שמסיים כאן "ואחד הוא" [ע' בדבריו ביהושע ג' ד', שם ד' י"ז, ש"א ב' ט', שם י"ז כ"ב
ובעוד מקומות רבים אין מספרן אבל ע' בתפארת ישראל למהר"ל (וריש פרק ס"ו)].

נקרע

וַיִּתֵּן בַּיּוֹם הַהוּא מוֹפֶת לְאֹמֶר זֶה הַמוֹפֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר ד' הִנֵּה הַמוֹפֶת נִקְרַע וְנִשְׁפָּד
הַדָּשָׁן אֲשֶׁר עָלָיו.
(מ"א י"ג ג')

כתב הרד"ק (צסה"ש, שורש עקר) דכל דבר הנהרס או הנחלש מעקרו יכול צו לשון עקירה, כגון (נפני' צ' ד') כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בלהרים יגרשוה ועקרון מעקר [פי' מהרס]. ולפי זה יהי המזבח נקרע הפוך מנעקר, כמו נהרס. והוסיף בני הצה"ח

חיים יצחק נ"י דימכן לחצר עמהם גם הלשון "ערק", מגזרת (איז ל' ג') הערקים ליה (נפי' האצ"ע העורקים - הנסים אל ליה, מרגוס וינס וערק). וכן בגמרא (יבמות קט"ו ע"א) ומחמת כיסופא אזל וערק לעלמא. והלד השוה שצשלשחן הוא שהם ענין פירוד דבר ממקום חיצורו.

באפר

וַיֵּלֶךְ הַנָּבִיא וַיַּעֲמֵד לְמִלְכָּה עַל הַדָּרֶךְ וַיִּתְחַפֵּשׂ בְּאַפֵּר עַל עֵינָיו.
(מ"א כ' ל"ח)

פירש הרד"ק באפר - אפר הוא נעיף והוא הפוך מן (שמות ל"ט כ"ח) פארי המגזעות.

המלתחה

וַיֹּאמֶר לְאִשָּׁר עַל הַמִּלְתָּחָה הוֹצֵא לְבוֹשׁ לְכָל עַבְדֵי הַפֶּעַל וַיֵּצֵא לָהֶם הַמִּלְבוּשׁ.
(מ"צ י' כ"צ)

כתב הרד"ק (צסה"ש, שורש לחח) על המלתחה - על הצגדים, וצספר המכלול (שער דקדוק הפעלים, דף פ"ט ע"צ צדפוס ליק) כתב שהוא הפוך מלשון (איז ל"ח ט') צסומי ענן לצסו וערפל חחלמו [נפי' האצ"ע שס חחלמו - מלבוש, וכמוהו (יחזקאל ט"ז ד') והחחל לא חחלח].

ויזר

וַיֹּאמֶר פֶּתַח הַחֲלוֹן קְדָמָה וַיִּפְתָּח וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יְרֵה וַיִּזֶּר וְגו'.

(מ"צ י"ג י"ז)

תירגמו יונתן שדי ושדא. והנה לדברי הסוברים שאין שורש מפחות מג' אותיות, עכ"ל שהלשון "יזר" הפוך מן "ירה". ומלינו כדוגמת זה (ירמי' מ"ט ט"ז)

צחגוי הסלע, ופי' הרד"ק (שס צפירושו וכן צסה"ש, שורש חגה) שהה"א והוי"ו שצשורש מתחלפים [ועי' עוד צסה"ש, סוף שורש נוח, לגבי נוח ונחה].

תלגת

מנחת חינוך

בִּימֵי פֶקַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאָסָר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וּגְו'.
(מ"ז ט"ו כ"ט)
בְּאַרְהַ בְּנוֹ אֲשֶׁר הִנֵּלָה תִּגְלַת פִּלְאָסָר מֶלֶךְ אַשּׁוּר הוּא נָשִׂיא לְרֹאוּבֵנִי.
(דה"א ה' ו')

כתב הרד"ק (דה"א ה' ו') צארה בנו אשר
הגלה וגו' - הוא היה נשיא לשבט
ראובן בעת שהגלס תלגת פלנאסר, והוא
תלגת שמזכיר במלכים והפוך האותיות
בשמות הוא דרך הלשון כמו שתרצה רבים.
ויתבן שמשום כך נקרא "תלגת" על שם
שהגלה אותם, ו"תלגת" הפוך.

סחיש

וְזֶה לֶךְ הָאוֹת אָכּוּל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבִשְׁנָה הַשְּׁנִית סָחִישׁ וּבִשְׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זָרְעוּ
וְקָצְרוּ וְנָטְעוּ כֶּרְמִים וְאָכְלוּ פְּרִיָם.
(מ"ז י"ט כ"ט)
וְזֶה לֶךְ הָאוֹת אָכּוּל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבִשְׁנָה הַשְּׁנִית שָׁחִים וּבִשְׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זָרְעוּ
וְקָצְרוּ וְנָטְעוּ כֶּרְמִים וְאָכְלוּ פְּרִיָם.
(ישעי' ל"ז ל')

כתב רש"י (ישעי' ל"ז ל') וצננה השנית שחיס
- הן ספיחי גידועי אילנות, כך הוא
בסדר עולם, אבל יונתן חירגס כחכחין, ספיחי
ספיחים. וזה לך האות כשתרצה שיתקיים דברי
שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שתתקיים
עוד הצטחה השני'. וצד"ק (שם) כתב שחיס -
וצמלכים (מ"ז י"ט כ"ט) סחיש, והענין אחד,
כמו כשנ וכשנ, שלמה ושמלה.

יעצרו

לְבִי לְמוֹאָב יִזְעַק בְּרִיחָהּ עַד צֶעַר עֲגֻלַּת שְׁלִישִׁיהָ בִּי מַעֲלָה תִּלְוִחִית בְּבָבִי יַעֲלֶה בּוֹ
בִּי דָרֶךְ חוֹרֵנִים וַעֲקַת שֹׁכֵר יַעֲצְרוּ.
(ישעי' ט"ו ה')

פירוש הרד"ק יעוערו - כמו יעירו, ונכפלה
הפ"א [ר"ל נכפלה פ"א הפעל], וי"מ
שהוא הפוך כמו ירועעו מענין חרועה [ולפי'
זה נכפלה למ"ד הפעל], ולפי דעתי שהוא מענין
שבר, ומדברי רבותינו (סוטה י"ט ע"ב) נמחקה
המגלה ואמרה איני שומה מערערין אותה.

עלגים

וּלְבָב נִמְהָרִים יָבִין לְדַעַת וּלְשׁוֹן עֲלֵגִים תִּמְהָר לְדַבֵּר צָחוֹת. (ישעי' ל"ז ד')

הם משמעות של דיבור אשר הוא הפך תכונת הדבר. וכן פי' הרד"ק (בסה"ש, ערך לעג). ומצינו ל' לעג גם במשמעות של שחוק, כגון (מהלים ז' ד') יושב בשמים ישחק ד' ילעג למו, או במשמעות של צו, כגון (שם קכ"ג ד') רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הצו לגאי יונים. וענינם קרוב קצת להנ"ל [כן משמע מדברי רש"י שהבאתי, שז' "וכן כל לשון לעגים" וכן משמע גם בסה"ש להרד"ק (ערך לעג), אבל רבינו יונה אכן גנאח (בסה"ש שלו, ערך לעג) חילק ביניהם].

פירש רש"י עלגים - כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות נח קרוי עלג ונלעג. וכן להלן עה"פ (שם ל"ג י"ט) נלעג לשון פירש"י - לשון עלגים ועמקי שפה, כל זה לשון נכרית, שאינן מכירין בלה"ק, עכ"ל. הרי כאן שרשים הפוכים. וכן נמצא לעיל מיני' (ישעי' כ"ח י"א) בלעגי שפה, ושם כתב רש"י וז"ל וכן כל לשון לעגים וכן עלגים, שניהם לשון הפוך שאינו מיושר להשמע. כונת דבריו לומר שהלשונות "לעג" ו"עלג" שניהם

חדל

אֲמַרְתִּי לֹא אֶרְאֶה יְיָ-יְיָ בָּאָרֶץ הַחַיִּים לֹא אֶפְיֹא אָדָם עוֹד עִם יוֹשְׁבֵי חֲדָל. (ישעי' ל"ח י"א)

הוֹדִיעֵנִי ד' קָצִי וּמִדַּת יָמֵי מָה הִיא אֲדַעַה מָה חֲדָל אָנִי.

שָׁמְעוּ זֹאת כָּל הָעַמִּים הָאֲזִינוּ כָּל יוֹשְׁבֵי חֲדָל. (מהלים מ"ט ז')

וחלד, כמו כבש וכשב, עכ"ל. כלומר שהוא חזרו עם (מהלים מ"ט ז') כל יושבי חלד, וקאי על הארץ בכללותה, ולא על מקום מסוים בה. ושם פשוט דקאי אחיים ולא אמתיים, דהא קאמר האזינו כל יושבי חלד.

והנה עה"פ (מהלים ל"ט ה') הודיעני ד' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חלד אני תירגס יצ"ע אידע אימתי אפסוק מן עלמא [ופירש "מה" כמו "מתי"]. והוא כמו (בראשית י"ח י"א) חלד להיות לשרה ארח

פירש רש"י (ישעי' ל"ח י"א) עם יושבי חלד - שאהיה עם המתים היושבים בארץ חללה ומנועה מן החיים. ומפרש דל' "חלד" קאי על ארץ מסוימת, המלטיינת עי"ז שהיא "חללה ומנועה מן החיים", כמו (רוח א' י"ח) ותרא כי מתאמנת היא ללכת ותחדל לדבר אליה, שפירושו שנמנעה מלדבר עוד אליה. והכונה לשוכני עפר, השוכנים בקבר.

אולם ברד"ק (שם) פירש עם יושבי חלד - עם יושבי העולם הזה, שנקרא חלד

כנשים דמתרגמינן פסק מלמהוי לשרה אורח
כנשיא. ומה שהוסיף "מן עלמא" אין זה
תרגום "חלד", אלא מקרא קצר יש כאן,
ואמר "מתי אפסוק" וכוננו מתי אפסוק
להיות על הארץ. 1234567

הראשונה שהבאתי בין רש"י
והרד"ק. דהאז"ע יפרש יושבי חלד כשיטת
הרד"ק, שיושבי חלד הם הם יושבי חלד,
כלומר בני האדם החיים על הארץ, ודוד רצה
לדעת כמה זמן יש לו עוד להיות עמהם.

אבל האז"ע פירשו הודיעני מה חלד אני -
["חלד"] תואר השם [ולא פעל] והטעם
כמה אעמוד עם יושבי חלד [ופירש "מה" כמו
"כמה"]. ואחרי פירשו נמשכו האחרונים (בעל
המאדומ והמלצ"ס), ע"י בדצריהם.

אבל לשיטת רש"י, דיושבי חלד הם המתים
הקבורים בארץ, אי אפשר לפרש כאן
כדעת האז"ע ודעימי, דאדרבה דוד בקש
מהקצ"ה שידיעו כמה זמן יש לו עוד להיות
עם החיים ולא עם המתים. ובהכרח לפרש
מה חלד אני כדרך התרגום, שהוא ל' פעל,
פי' מתי אפסוק להיות [בעולם].

ולבאורה ז' הפירושים תלויים במחלוקת

ליעף

נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (ישעי' מ' כ"ט)

הלשון "יעף" הוא הפוך מגזרת (בראשית כ"ה כ"ט) ויבא עשו מן השדה והוא עיף.

רגע

ואנכי ד' אלקיך רגע תים ויהמו גליו ד' צב-אות שמו. (ישעי' נ"א ט"ו)

כתב הרד"ק (צפי ראשון) רוגע - ת' יונתן
כמו גוער דנוץ צימא, עכ"ל. ודרש
"רגע" הפוך מ"גער". ועוד (מהלים מ"ז ז')
כאל מערג, גם הוא ענין השמעת קול.

תוא

בניך עלפו שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת בְּתוֹא מִבְּמֶר הַמְּלָאִים חֶמֶת ד' גִּעַרְתָּ אֱלֹקֶיךָ.
(ישעי' נ"א כ')

כתב הרד"ק ותוא היא המיה המכרת
במורה (דברים י"ד ה') ותוא וזמר,
בהפוך האותיות כמו כש וכש, והוא שור
הצר ומכמר הוא רשת, וכו', עכ"ל.

תניחנו

בְּהִמָּה בְּבִקְעָה תִּרְדּוּ רֵיחַ ד' תְּנִיחוּנוּ בֵּן נִתְּנָה עֲמִיד לַעֲשׂוֹת לָךְ שֵׁם תִּפְאָרֶת.
(ישעי' ס"ג י"ד)

בספר השרשים לרבינו יונה אבן גנאח (סוף ערך "נוח") כתב דהלשון "תניחנו" צפסוק הזה פירושו "תנהגנו", כמו שמוכיח מסיפא דקרא "כן נהגת עמך". והוסיף עוד לפרש, שהוא הפוך מלשון (מהל"ס ע"ז כ"א)

נחית כלאן עמך. רצונו לומר ש"נחית" הוא משורש "נחה", ו"תניחנו" [צאח יו"ד שהיא ע' הפעל] הוא משורש "נוח", בהיפוך, ומתחלפת ה"ה"א [שהיתה ל' הפעל בשורש "נחה"] ליו"ד [או לוי"ו] כידוע.

נתצו

רִאִיתִי וְהִנֵּה חֲבֵרְמֶל הַמִּדְבָּר וְכָל עֲרֵיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי ד' מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפָּיו.
(ירמ' ד' כ"ו)

עַל הַחֲרִיבִים אִשָּׁא בָבִי וְנָהִי וְעַל נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְתּוּ מִבְּלִי אִישׁ עֶבֶר וְגו'.

(שם ט' ט')

ובל עריו נתצו תירגס יצ"ע וכל קרוהא לדיאה. וכן תירגס כי נצחו ארי לדיאו. וכתב עליו הרד"ק (ירמ' ד' כ"ו) נתצו - יונתן תרגס כמו הפוך לדיא כמו שתרגס נצחו אולי היה לומר כן אבל אנחנו מצאנו נתצו התי"ו קודם ללדי.

דמאי איכפת לן לפרש לשון נתצו צלי היפוך, כמו שנמצא בכמה מקומות כגון (מ"ז כ"ה י') ואת חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים וגו'. ושם תרגומו תרעו כל משרית כסדאי. ולשון "תרעו" פירושו ענין "פירצה", כמה דכתיב (ש"ז ו' ח') ויחר לדוד על אשר פרץ ד' פרץ בעזה וגו' ומתרגמינן על דתרע ד' תרעמא בעזה.

ומאידך גיסא מצינו בפירש"י עה"פ (נחמי' א' ג') וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצחו צאש [לחדא גירסא צרש"י שלפנינו]

פירוש לפירושו שאף שבעצם אין סיבה להחנגד לפירושו של התרגום, ויש מקום לומר שגם "נצחו" פירושו ל' "חרצן" (לדיא) כמו נצחו [ושם גם הרד"ק מפרשו כן שמשמעו חרצן], אלא שאין הכרח לומר כן,

נלמו - כמו נחלו. ושם ציבור זה מחודש יותר,
כיון שנמצאת סמוך לו תיבת "צאש". והנחה
אמנם רגילה להיות צאש, כדכתיב (איכה ד' י"א)
ויצא אש בציון ומאכל יסודתיה. וכן (יחזקאל כ"א

ג') כה אמר ד"א הנני מניח צד אש ואכלה צד
כל עץ וגו'. וצ"ע למה בכל זאת יפרשו רש"י
כשורש הפוך מ"נחש". ויטען שאמנם יש
גמגום בגירסת רש"י שלפנינו.

נדהם

לָמַת תַּתִּיחַ בְּאִישׁ נִדְהָם בְּגִבּוֹר לֹא יוֹבֵל לְהוֹשִׁיעַ וגו'. (ירמ' י"ד ט')

כתב המלצ"ס (בחלק צאור המלים) נדהם -
אין לו ריע, וענינו אדם שנחצטלו
חושיו והרגשותיו. וקרוצ עם דוס [כגון] (מהלים
ז"ד י"ז) דומה נפשי, למס [כגון] (ישעי' מ"ו ה') שני

דומס], וקרוצ אליו (צראשית ז' כ"א) תרדמה
[משורש] רדס [מלשון] (יונה א' ו') מה לך נרדס],
דמה [מלשון] (מהלים מ"ט י"ג) נמשל כזהמות נדמו],
ודמה עם דהם מתחלף כמו כצס כצב.

אתקנך

חִי אֲנִי נָאִם ד' בִּי אִם יִהְיֶה בְּנִיחֹו בֶן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתֶם עַל יַד יְמִינִי בִּי מִשָּׁם
אַתְּקַנֶּךָ. (ירמ' כ"ז כ"ד)

שני נציאים נתנצאו בסגנון אחד, ה"ה רש"י
והרד"ק, שניהם פירשו אתקנך משורש
"נמק", ואעפ"כ כן לא אמרו שהוא לשון הפוך,
אלא שהנו"ן [שהיא פ' הפעל] נכלעת בדגשות
התי"ו, והנו"ן האחרונה נוספת, כנו"ן (מהלים
ע"ז ע"ו) יצרכנהו או (דברים ל"ז י') ילרכנהו.

והתברר לפרשו כן הוא מחמת דגש
התי"ו, כי דרך התי"ו, כשהיא
פ"א הפעל, להיות רפה אחרי אותיות אית"ן
[המורות על העמיד] בצנין הקל, כגון (צמדצר י'
י"ד) ואם צאחת יתקעו וגו', וכן (קהלמ ד' י"ז)
ואם יתקפו האחד וגו'. ולפי זה, אלמלי הייתה

מלת "אחמקנך" משורש "חקן", הימה המי"ו רפה. ולכן ע"כ הדגש מורה על חסרון הנו"ן, כאלו היה כתוב "אחמקנך", על משקל "אָפֶּא" [נשי"ן דגושה, משורש "נשא"], שבה במקום "אָנֶפֶה", וזהכרח צריך ליישב הנו"ן האחרונה שהיא נוספת.

כל זה הוא לפשוטו של מקרא, אבל שניהם, רש"י והרד"ק, הזכירו גם מדרש אגדה (שה"ש רצה פרשה ח' פסקא ה') אחמקנך אין כתיב כאן אלא אחמקנך אחמקנך צתשובה, ממקום שנתיקתך שם תהיה חקנתך. ולפי המדרש אמנם דרשו הפיכת הלשון אחמקנך לאחמקנך.

הלוקחים

הִנְנִי עַל הַנְּבִיאִים נְאֻם ד' הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנָּאֲמוּ נְאֻם. (ירמ' כ"ג ל"א)

פי' רש"י הלוקחים לשונם - המלמדים לשונם לומר שקריהם כל' נאם ד' כנביאי האמת למען יאמינו צם. הרי שפירש "לוקחים" כטעם למודים, מגזרת (ישעי' כ"ט כ"ד) ורוגנים ילמדו לקח נכמרגומו יקבלון אולפן וכן (משלי ד' ז') כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו נכמרגומו מטול דיולפנא טבא יהצית לכון.

ובעל המלודות פירש הלוקחים - ענין למוד והרגל כמו (משלי ז' כ"א) הטמו צרוב לקחה, עכ"ל. ושטרא מזכי לצי תרי הוא, דאף שרש"י בעלמו פי' גם שם (צמשלי) צרוב לקחה צמשמעות למודה, מ"מ אין להציא הוכחה משם לפירוש זה. אבל הרד"ק שפי' (כאן, וכן צספר השרשים, סוף שורש לקח) הלוקחים לשונם כמו (מהלים ה' י') לשונם יחליקון, ורצונו לומר שהלשון "לוקחים" הוא הפוך משורש "חלק", שפיר הציא סמך לדבריו מן הפסוק (משלי ז' כ"א) הטמו צרוב לקחה צחלק שפתייה תדיחנו, שנמצאים צו שתי הלשונות גם יחד, "לקחה" צרישא דקרא ו"צחלק" צסיפא.

אולם הרד"ק כתב הלוקחים לשונם - המחליקים לשונם, וכן (משלי ז' כ"א) הטמו צרוב לקחה צחלק שפתייה תדיחנו, כמו שאמר צמתק שפתים תדיחנו עכ"ל.

קרץ

עֲנֵה יְהוָה פִּיָּה בְּצָרִים קָרָץ מִצָּפוֹן בָּא בָּא. (ירמ' מ"ו כ')

לשון חימוך כמ"ש רש"י הוא הפוך מגזרת קולר. ודפח"ת.

העירני ידי מו"ה שמשון אלפנט שליט"א שיטכן שהשורש "קרץ" (שהוא

בחגוי

תַּפְלִצְתֶּךָ הַשִּׁיָּא אַתָּה וְדוֹן לְפָד שְׁכֵנִי בַּחֲגוּי הַסֵּלַע וְגו' (ירמ' מ"ט ט"ז)

הַרְד"ק פִּירֵשׁ בַּחֲגוּי מִן חוּג הָאָרֶץ, חֲגֵה וְחוּג
צִעֲנִין אֶחָד [כ"כ גס בַּסֵּפֶר הַשְּׂרָשִׁים שֶׁלֹּ
(עֵדֶךְ חֲגֵה) שֶׁהוּא וְהַ"א מִן הַשּׁוֹרֵשׁ מִתְחַלְפִּים] כְּלוּמָר
סָבִיב הַסֵּלַע, רוֹנֵה לֹמֵד רֹאשׁ הַסֵּלַע וְהוּא הַמִּגְדֵּל
הַצִּנּוּי עֲלָיו, וְאָמַר זֶה עַל הַר שְׁעִיר, עַכ"ל.
וְהָאֲב"ע (ש"ס ז' י"ד) כִּתְּבַּב בַּחֲגוּי הַסֵּלַע - מִן
חוּג הָאָרֶץ שֶׁפִּירוּשׁוֹ גִּלְגַּל הַסּוּבֵב עַל הָאָרֶץ וְהוּא
הַפּוֹךְ, אִם הֵם שְׂרָשִׁים וְהַעֲנִין אֶחָד.

אוצר החכמה

האגמים

וְהַמַּעֲבָרוֹת נִתְּפָשׁוּ וְאֵת הָאֲגָמִים שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ וְאֶנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה נִבְהָלוּ.

(ירמ' נ"א ל"ב)

בַּתְּבַּב הַרְד"ק וְאֵת הָאֲגָמִים שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ -
הַגִּמָּא הַגִּדֵּל עַל הַנְּהָרוֹת שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ
שֶׁלֹּא יִמְנַעַם רוֹב הַגִּמָּא מִלְּבַב צִעִיר, וְכֵן (יִשְׁעִי
נ"ח ה') הִלְכָּף כְּאֲגָמִין רֹאשׁוֹ, הוּא הַגִּמָּא, עַכ"ל.
הָרִי שֶׁפִּירוּשׁוֹ כַּהֲפּוֹךְ מִלְּשׁוֹן (אִיּוֹב ח' י"א) הִיגָּאָה
גִּמָּא בִּלְאָ בִּנְיָה, (שְׁמוֹת ז' ג') חֲבַת גִּמָּא.

כפנה

וַיְהִי נֶאֱשַׁר אֶחָד גָּדוֹל גָּדֹל בְּנֵפִים וְרַב גּוֹצָה וְהִנֵּה תִּנְפֵן תּוֹאֵת כְּפִנָּה שְׂרָשִׁיָּה עָלָיו
וְדִלְיוֹתָיו שָׁלַח לֹא לְהַשְׁקוֹת אוֹתָהּ מִעֲרֵגוֹת מִטָּעָה.

(יחזקאל י"ז ו')

פִּירֵשׁ רַש"י כְּפִנָּה שְׂרָשִׁיָּה - לִשׁוֹן רַעֲבוֹן
כְּמוֹ (אִיּוֹב ה' כ"ב) לִשְׂדֵּה וְלִכְפֵּן [וְכֵן
(בְּרֵאשִׁית י"ז י') וַיְהִי רַעֲב בָּאָרֶץ, מִתְרַגְּמִין וְהוּא
כְּפִנָּה], רַעֲבוֹ וְנִחְלָאוּ שְׂרָשֵׁי הַגִּפֵּן הַזֶּה
לְאוֹמוֹ הַנֶּשֶׁר. וְעוֹד יֵשׁ נֹסְחָא אַחֲרַת בְּרֵש"י
שֶׁלֹּפְנֵינוּ: וַיֵּשׁ מִשְׁמַע כְּפִנָּה כְּמוֹ אֲסָפָה,
וְהוּא הַפּוֹךְ וּבִדְבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ יֵשׁ מִן הַדּוּמָה
לוֹ שְׁקוּרִין לְאֲסִיפַת הָעֵם כְּנוּפִיא וְכְפִנָּה
הוּא כְּמוֹ כְּפִנָּה אֲמֵאש"א בִּלְע"ז. וְכ"פ
הַרְד"ק.

ובאמת מלינו שורש "כנף" במשמעות של
אסיפה ועלרת גם במקרא, ומציאו
הרד"ק בספר השרשים (בסוף שורש "כנף",
בפי' הראשון), בפסוק (ישעי' ל' כ') ולא יכנף
עוד מוריק, ופירושו לא יאסף ולא יעצר. ועיין
עוד בפירוש הרד"ק (ישעי' שס).

החדרת

חָרַב חֲלָלִים הָיָא חָרַב חֲלָל תְּגִדּוּל הַחֲדָרָת לָהֶם. (יחזקאל כ"א י"ט)

פירש הרד"ק החודרת להם - המכה אותם
בחדרי צמיהם או שהיתה לפונה
בחדר עד עמה שילאת בעצורם, ויונתן חירגם
שלישייתה תליתא ותירגם החודרת להם
דמזיעא להון, ומרגומו כמו הפוך, החודרת
ענין חרדה.

וגם בגמרא נדרש היפוך אומיות רי"ש ודל"ת
שבשורש חרדה, על דברי המשנה (ברכות
ל' ע"ב) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כוזה
ראש, אמר ריב"ל מהבא (מהלים כ"ט ב')
השמתו לד' בחדרת קדש אל תקרי בחדרת
אלא בחדרת (בהחלף החי"ת בזה"א).

חלאתה

אוי עיר תדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה. (יחזקאל כ"ד ו')

הרד"ק בספר המכלול (שער דקדוק הפעלים,
דף פ"ט ע"ב בדפוס ליק) כתב
שהלשון חלאתה [פי' זוהממה] הוא הפוך
מגזרת (מהלים י"ד ג') יחדו נאלחו ופי'
במלודות נאלחו - נבאשו כמו (איז ט"ו ט"ז) נתעב
ונאלח. וכ"כ בפה"ש (שורש "אלח").

בלהות

בלהות אהנה ואינה ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם נאם ד"א. (יחזקאל כ"ו כ"א)

רש"י כתב (יחזקאל כ"ו כ"א) בלהות - פרשו
יונתן בלהות כדלל הוית, והפותרים
אומרים לשון מקום מרקד שעירים ומזיקים.
ובכל המקומות אזיל לשיטתי ופי' בלהות -
שדים [עי' רש"י במהלים (ע"ג י"ט) ובכמה
מקומות בספר איוב (י"ח י"א, שם פסוק י"ד, כ"ו כ',
ל' ט"ו)].

אולם הרד"ק (יחזקאל כ"ו כ"א) פירש בלהות
אמנך - הפוך כמו בלהות ענין בעמה
וכליון. וגם האב"ע פי' בדרך שורש הפוך,
אבל לא מגזרת "בהלה" אלא משורש "הצל",
וז"ל (בפי' למהלים ע"ג י"ט) אין - טעם ספו
תמו על נפשותם. בלהות - כמו בלהות אמנך,
כי יש שיסוב לאין ולהצל והעד ואינך, עכ"ל.

והעמדת

בְּתַפְשָׁם בְּדַבְּרָה תְּרוּץ וּבְמַעַתָּה לָהֶם כָּל כְּתָב וּבְהַשְׁעָנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם
כָּל מִתְּנָיִים. (יחזקאל כ"ט ז')

כתב הרד"ק והעמדת להם כל מתנים - יש קרסולי. והנכון ממשמעו כי זהשען האדם
מפרשים והעמדת זהפוך האומיות יכפף וזהשצר המשענת יעמוד מלהכפף,
והמעדת מן (מהלים י"ח ל"ז) ולא מעדו ע"כ.

האיתון

וְעַל פְּנֵי הַשָּׁעַר הַיָּאֵתוֹן [קרי הָאֵיתוֹן] עַל לְפָנֵי אֵלֶם הַשָּׁעַר הַפְּנִימִי חֲמֻשִּׁים אָמָּה.
(יחזקאל מ' ט"ו)

הרד"ק כתב ועל פני השער היאמון - כן וכו'. ואפשר כי איתון מענין (ישעי' כ"א י"ז)
כתיב וקרי האיתון והוא כמו אחא זקר, ע"כ. וע"ע בספר השרשים שלו
המלות ההפוכות כנש כנז שמלה שלמה, (סוף ערך "אית").

אוצר החכמה

יורה

וְנִדְעָה נִדְדָּפָה לְדַעַת אֶת ד' בְּשַׁחַר נִבּוֹן מִצָּאוּ וַיָּבֹא בְּגֶשֶׁם לָנוּ כְּמִלְקוֹשׁ יוֹרָה אֶרֶץ.
(הושע ו' ג')

האבן עזרא פירש כמלקוש יורה ארץ - מלקוש ויורה כמו (דברים י"א י"ד)
חסר וי"ו כדרך (דה"א א' א') אדם יורה ומלקוש].

וגם הרד"ק כתב כן, והוסיף עוד וז"ל שם [והי' צריך לכתוב אדם ושמ], גם יחסר אות
זי"ת כדרך (שמות כ' י"א) כי ששת ימים [תרגום יונתן ז"ע ארום בשמא יומין, ועי"ש ברבינו
זמ"ן], וככה הוא כמלקוש ויורה ארץ [פירש

ולפי זה ה' "יורה" אינו שם דבר אלא פעל, כאלו היה כתוב כמלקוש "יורה" ארץ.

ובגמרא (מעני' ו' ע"א) איחא חנו רבנן (דצרי' י"א י"ד) יורה שמורה את הצריות להטיח גגותיהן ולהכניס את

פירותיהן ולעשות כל צרכיהן דבר אחר שמרוה את הארץ ומשקה עד מהום שנאמר (מהלים ס"ה י"א) תלמיה ריה נחת גדודה צרצצים תמגגנה נמחה מצרך. לפירוש ראשון דריש "יורה" מל' הוראה, ולפירוש שני דרשו כלשון הפוך של רויה (*).

אוצר החסידים

עלוה

מִיָּמֵי הַנִּבְעָה חֲטָאת יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמְדוּ לֹא תִשְׁיִגַּם בְּנִבְעָה מִלְחָמָה עַל בְּנֵי עֲלֹוה.
(הושע י' ט')

פריש"י לא חשיגם בגבעה מלחמה וגו' - ולפי שהיה עון עכו"ם צדיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הלחיחה ידם במלחמת הגבעה על בני בנימין וקראם בני עלוה בני גאווה שעשו עצמם עליונים ולא שמעו בקול אחיהם למת את בני הגבעה נפי' "עלוה" כמו "עליה" מלשון (מ"ד ד' י') עליה קיר קטנה, והיו"ד והיו"ו מתחלפים כדוע, ושורש כולם הוא "עלה", והה"א מתחלף לפעמים צו"ו (עי' צסה"ש להרד"ק, שורש חגה) ויונתן מרגם על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העברית וגם שארי חיבור הפרשה נופל על לשון הראשון, ע"כ.

וגם הרד"ק בפירושו דחה את ביאור המרגום, אלא שהוא פירש עלוה - כמו הפוך עולה [כגון (מהלים ל"ו א') אל תקנא בעשי עולה, (איוב ה' י"ו) ועולתה קפלה פיה] וכן זועה זעוה כשז שזל שזלמה שלמה והדומים להם.

ועיין עוד בדבריו בספר השרשים (שורש "עוד") בענין היפוך הו"ו מעי"ן הפעל ללמ"ד הפעל צמלח "עלוה" כמו כלשון (מהלים קי"ט י"ד) עֲלֹוֹתֶיךָ.

(*) הערת הגאון מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א : ועיין (משלי י"א כ"ה) נפש ברכה תדשן ומרוה גם הוא יורא.

אהי

אֱהִי מִלְכָּךְ אֲפֹא וַיִּוְשַׁעְךָ בְּכָל עֲרִידָה וְשִׁפְטִיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תִּתֶּנָּה לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים.
(הושע י"ג י')

תרגומו אן מלכן כען ויפרקונך [פירש
"אהי" הפוך כמו "איה" - רד"ק].
וצפירש"י אהי מלכך איפוא - יונתן מירגמו
איה מלכך, ואני אומר אינו צריך לעקרו
ממשמעותו, אהי עומד מנגד לראות איפא
מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחרימך איפא
מושיעך. וגם האצ"ע והרד"ק חלקו בזה על
התרגום. עי' בדצריהם. אולם רבינו יונה אבן
גנאח (בספר השרשים, ערך "אהי") ס"ל כשיטת
התרגום שפירושו כמו "איה".

יפריא

כִּי הוּא בֶּן אֲחִים יִפְרִיא יְבֹא קָדִים רוּחַ ד' וְגו' וַיְבֹשׁ וְגו'. (הושע י"ג ט"ו)

איתא בסו"פ כל הגט (גיטין ל"א ע"ב) מאי
כי הוא בין אחים יפריא אמר רבא
אפילו שופתא בקופינא דמרא רפיא רב יוסף
אמר אפילו סיכתא בדפנא רפיא רב אחא בר
יעקב אמר אפילו קניא בכופתא רפיא. ופי'
רש"י (שם ל"ב ע"א) רפיא - שמתייבש מחמת
החום ורפה. רפיא - כמו יפריא [כלומר
בהיפוך האומיות].

ומתלעות

כִּי גֹי עָלָה עַל אֲרִצִּי עֲצוּם וְאִין מִסְפָּר שְׁנָיו שְׁנֵי אֲרִיָּה וּמִתְלַעוֹת לָבִיא לוֹ.
(יזאל א' ו')

ומתלעות - פרש"י הן השנינים הגסין
שלו עם בהן. והרד"ק כתב
(בסה"ש, סוף שורש "מלע") שהוא הפוך
מלשון (מהלים נ"ח ז') מלמעות כפירים.

פלדת

מִגֵּן וּבְרִיָּהּוּ מֵאֲדָם אֲנָשִׁי חֵיל מִתְלַעִים בָּאֵשׁ פְּלִדַת הָרֶכֶב בַּיּוֹם הַקֵּינוּ וְהַבְּרוּשִׁים
הָרָעִלוּ. (נחום ב' ד')

הרד"ק פירש באש פלדות הרכב - הרכב
הוא כאלו הולך באש פלדות כי
גלגלי הרכב הם צרזל וצמרזמם בדרכים על
האבנים יוצא אש מתוכם מכת המרוצה וידמה
שהרכב הוא באש פלדות, ופלדות הוא כמו
הפוך מן לפידי אש (עי' בראשית ט"ו י"ז).

הרעלו

מִגֵּן גִּבְרָהּוּ מֵאָדָם אֲנָשִׁי חֵיל מִתְלָעִים בָּאֵשׁ פִּלְדֵּת הֶרֶבֶב בְּיוֹם הַכִּינּוֹ וְהַפְּרוֹשִׁים
הָרָעֵלוּ. (נחום ז' ד')

(מהלים ס' ה')

הָרֵאִיתָ עֲמֹד קָשָׁה הַשְׁקִיתָנוּ יַיִן תִּרְעֵלָהּ.

הממית ודוגמתו יין תרעלה, המטמטס את
הלז מרוע תכונתו, והוא מל' ערל דרך
ההפך שהוא ענין אטום כמו (ירמי ו' י')
ערלה אונס.

הרי שהלשון "רעל", שמשמעו סם המות,
נובע מן השורש "ערל", שפירושו
אטום ומעוטף, מחמת הטמטוס הנגרם ללז
מרוע תכונתו של הרעל.

וגם נמלא (מזקוק ז' ט"ו) שבעת קלון מכבוד
שמה גם אתה והערל. ופירש המלבי"ם
(בחלק צאור המלים) והערל - כמו והרעל.
תמלא רעל, כמו כבש כשב. ושם נקט שורש
"ערל" צממעות של "רעל".

בפירושו לס' נחום (ז' ד') כתב רש"י
הרעלו - מעוטפין ודומה לו
(ישעי' ג' י"ט) הנטיפות והשרות והרעלות וזל'
משנה שנינו מדיות רעולות [ב]מסכת שבת
[לפנינו הג' שם (במשנה שבת ס"ה ע"א) ערציות
יוצאות רעולות ומדיות פרופות]. וע"ע בפירש"י
בספר ישעי' (ג' י"ט).

ובפירושו למהלים (ס' ה') כתב רש"י יין
תרעלה - האטום את הלז
ועוטפו רעל, לשון עטיפה הוא כמו
והצרושים הרעלו, ובלשון משנה מדיות
רעולות. ודבריו מובנים יותר עפ"י מ"ש
במלודות (נחום ז' ד') הרעלו - ענינו סם

בחלה

וְאֶרְעָה אֶת צֵאן הַתְּרֻגָּה לְבֵן עֲנִי הַצֹּאן וְאֶקַּח לִי שְׁנֵי מִקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נָעָם
וְלְאַחַד קָרָאתִי חֲבָלִים וְאֶרְעָה אֶת הַצֹּאן. וְאַבְחַד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרָעִים בְּיָרֵחַ אֶחָד
וְהִתְקַצֵּר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם נַפְשָׁם בְּחֻלָּה בִּי. (זכרי' י"א ז' ו')

ובספר מחיר יין [להרמ"א] על מגילת אסתר
(א' א') הביא את דברי הרמב"ם
בספרו מורה נבוכים (חלק ז' פרק מ"ג) שכתב
שהלשון "בחלה" הוא הפוך מלשון "חובלים"
הנוכח בפסוק שלפניו.

האב"ע כ' ומלת בחלה צי אין לה חצר ופי'
כמו קצרה נפל מלת ומקצר [כלומר
היא עומדת מול מלת "ומקצר"] והעד מלת וגם
[ר"ל דהל' "וגם" מורה על כך שנפשי קצרה זהם,
כשם שנפשמ קצרה זו, ועי' באריכות צד"ק].

ורוזנים

יְתִיצְבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל ד' וְעַל מְשִׁיחוֹ. (מהלים ז' ז')

העירני ידי מו"ה שמשון אלפנט שליט"א
 שימכן שהלשון "רוזנים" הוא הפוך
 משורש "זר", מגזרת (בראשית מ"ט כ"ו) זיר
 אחיו, וכמ"ס הרד"ק (שם) זיר - שר וגדול כמו
 (נחום ג' י"ז) ממזריך כארצה. וצסה"ש (שורש "זר")
 פי' זיר אחיו - כלומר ראש אחיו ומעוטר.

ואחלצה

אִם נִמְלָתִי שׁוֹלְמִי דָע וְאַחֲלָצָה צוֹרְדִי רִיקָם. (מהלים ז' ה')

המפרשים פירשו פסוק זה בדרכים שונים,
 ע"י דדצריהם. אולם במרגום
 נמצא: אין פרעית לבעיל שלמי ציס ודחקית
 מעיקי מגן. וכחצ צספר מקור צרוך שכןראה
 שהמרגום מפרש "ואחלצה" כלשון הפוך
 משורש "לחץ", ולכן תירגמו "ודחקית".

לבן

לְמַנְצַח עַל מוֹת לִבָּן מְזֻמָּר לְדוֹד. (מהלים ט' א')

יש מפרשים ש"לבן" הוא שם הפוך מן השם
 "נצל". ביאור זה הוזכר בפירש"י וצפי'
 האצ"ע, אולם שניהם נוטים יותר אחרי
 פירושים אחרים במקרא זה.
 נצל [נעלה] אדוני דוד, לא היה לך ללמוד
 משמו, נצל שמו ונעלה עמו. א"ר סימון, הוא
 נצל הוא לבן, הן הן האותיות. מה לבן היה
 רמאי, כך נצל היה רמאי.

ובמדרש שומר טוב. (מהלים נ"ג) מצינו
 כעין זה [עה"פ (ש"א כ"ה כ"ה) אל
 נא ישים אדני את לבו אל איש הצליעל הזה על נצל כי
 כשמו כן הוא נצל שמו ונעלה עמו] אמרה לו
 [אציגיל לדוד, בהיותה משתדלת לפניו שלא יהרוג את
 וחרד"ק (ש"א כ"ה ג') הביא משום אציו ז"ל
 כי נצל זה לא היה שמו שקראו לו
 אצותיו אלא מרוב גריעות היו קוראין אותו
 בני אדם נצל.

יריבי

לְדוֹד רִיבָה ד' אֶת יְרִיבִי לָחֵם אֶת לֶחְמִי. (מהלים ל"ה א')

כתב האצ"ע יריבי - יש אומרים שהוא הפוך, כמו (ירמי' מ"ז י') אם שוב פָּשְׁנוּ (*), (ש"צ ט"ו ח') אם ישוב ישיבני ד', והנכון צעני שהם צ' שרשים, עכ"ל.

לפי פירוש יש אומרים שהציא הראצ"ע היו"ד השניה של "יריבי" אינה מן היסוד וצאה רק לשמש את התנועה. ויו"ד היסוד, שהיתה ע' הפעל, עצרה לראש התיבה והפכה להיות פ' הפעל.

קרבים

קָרְבָם בְּתִימוֹ לְעוֹלָם מְשַׁכְּנָתָם לְדוֹר וָדוֹר וגו' (מהלים מ"ט י"ז)

איתא בגמרא (מ"ק ט' ע"ב) קרצם צמימו לעולם אל חקרי קרצם אלא קצרים. והאצ"ע צפירושו למהלים כתב קרצם - יש אומרים כי הוא הפוך קצרים והוא הבית הנקרא בית עולמו [זה אמרו "צמימו לעולם"], ע"כ. ומשמע דלשיטת הך

י"א זהו פשוטו של מקרא, ולא רק בדרך "אל תקרי". ובירושלמי (נויר דף ל"ה ע"ב נדפס) איתא חצרייא אמרין מסרם קרייא (צמדצר י"ט ט"ז) או צקצר או צרקצ הוא, ע"כ. והוא מגזרת (חצקוק ג' ט"ז) יצוא רקצ צעצמי.

אריד

הַקְשִׁיבָה לִי וְעֲנֵנִי אֲרִיד בְּשִׁיחִי וְאֶהְיָמָה. (מהלים נ"ה ג')

פי' האצ"ע אריד - אלעק וכמוהו (צראשית כ"ז מ') והיה כאשר תריד, (יחזקאל ל"ב י"ח) נהה על המון מצרים והורידהו לעק אלו, (שופטים י"א ל"ז) וירדתי על ההרים, אף

על פי שהוא שרש אחר ורבים ככה [כוונתו שכאן השורש הוא "ריד" ושם (צספר שופטים) הוא "ריד", ורבים ככה שיחלפו האותיות צמשמעות אחת], עכ"ל.

(*) במהדורות האב"ע שתחת ידי כתוב "אם שוב תשובו", וגם ראיתי מי שהראה מקום לספר יהושע (כ"ג י"ב), דשם כתוב כן. ומוכח שט"ס הוא, דבהוא קרא אינו לשון הפוך כלל, דשם הלשונות "שוב" ו"תשובו" שניהם משורש "שוב" הם, שענינו תשובה ולא ישיבה. והנכון שצריך לגרוס "אם שוב תשובו", והאב"ע ציין לפסוק שבספר ירמי', ושם פירושו ענין ישיבה.

תמחץ

לְמַעַן תִּמְחֹץ רֶגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבִיד מֵאֵיכִים מִנְהוּ. (תהלים ס"ח כ"ד)

בגדים, שפירשו אדום, ופירשו אחדם רגלך
בדם האויצים, ותמחץ לשון כלבך מנהו, פי'
מן הדם, ומלת תמחץ עומדת במקום שנים,
כאילו אמר תמחץ רגלך ותמחץ לשון כלבך
מדם האויצים, עכ"ל.

ורש"י כתב בפרשת צלק עה"פ (במדבר כ"ד
ח') וחציו ימחץ - אונקלוס תרגם
חָצִיו של צרים, חלוקה שלהם כמו (בראשית
מ"ט כ"ג) בעלי חצים, מרי פלגותא, וכן ימחץ,
לשון (שופטים ה' כ"ו) ומחצה וחלפה רקתו,
שיחצו את ארצם. ויש לפתור לשון חצים ממש
חָצִיו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול
ויטבצו בדמם. כמו (תהלים ס"ח כ"ד) למען
תמחץ רגלך בדם ואינו זו מלשון מכה כמו
(דברים ל"ג ל"ט) מחצתי שהצבוע בדם נראה
כאילו מחוץ ונגוע, עכ"ל.

ולדעת רבי יהודה [המדקדק] והרד"ק
אפשר נמי לפרש הפסוק בפרשת
צלק, וחציו ימחץ, דמיירי בחצים ממש, והלשון
"ימחץ" הוא ענין טבילה וצביעה בדם, ואינו
ל' מכה, אלא הוא הפוך מל' חמוץ בגדים,
ויהיה פירשו שילכלך חציו בדמם של צרים.

פירש האבן עזרא למען תמחץ רגלך - כף
רגלך לנוכח דוד [פי' רגלך הרגל שלך,
ר"ל של מי שאליו מדבר, והכוונה לדוד], כי עליה
למרום, וחי"ו תמחץ רגלך לשון נקבה [ר"ל
החי"ו, המשמשת בראש הפעל מורה כאן על ל'
נקבה בנסתר, ולא על ל' נוכח למי שמדברים אליו]
כמו (תהלים כ"ו י"ג) רגלי עמדה צמישור [מל'
עמדה] מציא ראה דרגל הוא שם עצם צמין נקבה]
ותהי' המלה מהפעלים העומדים [דלפירוש זה
הרגל היא הפועל]. או חי"ו תמחץ לנוכח דוד
[ולפירוש זה הוא תמחץ פעל יוצא והרגל היא
הפועל], וזה דרך משל [פירוש דלפי זה אי אפשר
לפרש לשון "תמחץ" כמשמעו, ענין הכאה ופגיעה,
כמו (לעיל מיני' פסוק כ"ג) אך חלקים ימחץ ראש איציו
וכן (דברים ל"ג ל"ט) מחצתי ואני ארפא וגו', אע"כ
דאינו אלא כמין משל, כלומר שצבוע שטף דם
האויצים שהוא עמיד לשפוך, כאילו "יכה" על רגליו
בדם]. ורבי יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו
(ישעי' ס"ג א') חמוץ בגדים [ולפירוש זה הכונה
שהוא ילכלך את רגליו בדם אויציו].

ובן כתב הרד"ק (בספר השרשים, שורש
"מחץ") וז"ל: למען תמחץ רגלך הוא
כמו הפוך תחמץ, מן (ישעי' ס"ג א') חמוץ

ובסיל

אִישׁ בָּעַר לֹא יָדַע וּבָסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת. (מהלים נ"ב ז')

בְּצִינּוֹ לֶשׁוֹן "שָׁכַל" או "סָכַל", פֶּעַם בְּשִׁי"ן
שְׁמָאֵלִית וּפֶעַם בְּסַמ"ךְ. וּפֶעַם הַכּוֹנֶה
לְטוֹבָה, כְּגוֹן (נִרְאֵשִׁית מ"ס י"ד) שָׁכַל אֶת יָדָיו
כִּי מִנְשָׁה הַזְכוּר, וּפִי' רֶש"י כְּתַרְגוּמוֹ
אֲחֻכְמִינּוֹן זֶה־שָׁכַל וְחֻכְמָה, וְכֵן (דְּבָרִים כ"ט ח')
לִמְעַן תִּשְׁכִּילוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן, (יִרְמִי ט'
כ"ג) כִּי אִם בִּזְמַת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשָּׁכַל וְיָדַע
אוֹתִי וְגו'.

בְּלֶשׁוֹן חֻכְמָה, בְּדֶרֶךְ כָּלל יִצוּר בְּשִׁי"ן
שְׁמָאֵלִית, כְּגוֹן (מַהֲלִים נ"ד ח')
וּכְסִילִים מִמִּי תִשְׁכִּילוּ, אֵךְ לְפֶעַמִּים גַּם
בְּסַמ"ךְ, כְּגוֹן (קֹהֶלֶת י' ו') נָתַן הַסָּכַל בְּמִרְוּמִים
רָבִים [לְפִי פִירוּשׁ הַרְד"ק (בְּסֵפֶר הַשְּׂרָשִׁים, שׁוֹרֵשׁ סָכַל
וְשׁוֹרֵשׁ שָׁכַל), אֲבָל עִי' בְּרֶש"י וְאֲב"ע שֶׁפִּירְשׁוּהוּ
בְּמִשְׁמַעוֹת שֶׁל שְׁטוֹת].

וּלְפֶעַמִּים הַכּוֹנֶה לְרַעָה (לְשְׁטוֹת) כְּגוֹן
(קֹהֶלֶת ז' י"ט) וּמִי יוֹדַע הַחֲכָם
יִהְיֶה אוֹ סָכַל, (יִשְׁעִי מ"ד כ"ה) מִשִּׁיב חֲכָמִים
אֲחֹר וּדְעַתָּם יִסָּכַל, (יִרְמִי ד' כ"ב) בָּנִים סָכִלִים
הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה וְגו'.

מֵאִידֶךְ גִּיסָא לֶשׁוֹן הַפּוֹךְ "כָּסִיל", נִמְצָא רַק
בְּסַמ"ךְ וּרְק לְטַפְשׁוֹת. (מִשְׁלִי י' א')
בֶּן חֲכָם יִשְׁמַח אֲב וְכֵן כָּסִיל תּוֹגַת אִמּוֹ. (קֹהֶלֶת
ז' י"ד) הַחֲכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכָּסִיל בְּחֶשֶׁךְ
הוֹלֵךְ.

וּלְפֶעַמִּים יִמְצָא לִי "שָׁכַל" בְּחֹסֶפֶת הַחֹמֶר
"טוֹב". כְּגוֹן (מַהֲלִים קי"א י')
רִאשִׁית חֻכְמָה יִרְאֶת ד' שָׁכַל טוֹב לְכָל עֲשִׂיהָם
תִּהְלָתוֹ עֲמַדָּת לַעֲד. (מִשְׁלִי ג' ד') וּמִצָּא חֵן
וְשָׁכַל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹקִים וְאָדָם. (ש"א כ"ה ג')
וְשֵׁם הָאִישׁ נָבַל וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ אֲבָגִיל וְהָאִשָּׁה
טוֹבָה שָׁכַל וַיִּפֹּת אֹחֶר וְהָאִישׁ קָשָׁה וְרַע
מַעֲלָלִים וְגו'.

וּבְפָסוּךְ (מִשְׁלִי ג' כ"ו) כִּי ד' יִהְיֶה בְּכַסְלָךְ
וְשָׁמֵר רִגְלֶךָ מִלִּכְד, הַצִּיא רֶש"י ז'
פִּירוּשִׁים כִּי ד' יִהְיֶה בְּכַסְלָךְ - בְּמִצְטָחְךָ, ד"א
בְּדְבָרִים שֶׁאֵינָה כָּסִיל זֶהֵן כֶּךָ מִצְחָתִי בִּירוּשָׁלַיִם,
עכ"ל. הַפִּי' הַשֵּׁנִי אֵינּוּ צָרִיךְ בִּיאֹר נֹסֶף,
וְהוּא מְגִזִּירָת כָּסִיל. וְהַפִּי' הָרִאשׁוֹן הוּא לְדַעַת
מִנְחָם בֶּן סָרוּק (מִחֲצֹרֶת, עֵרֶךְ כָּסִיל), שֶׁחִילֵק בֵּין
כָּסִיל מִל' כָּסִיל, שֶׁפִּירוּשׁוֹ טַפְשׁ, לְכַסֵּל שֶׁהוּא
עֵינִן מִצְטָח וּבְטָחוֹן, כְּגוֹן (אִיּוֹב ד' ו') הַלּוֹא
יִרְאֶתְךָ כְּסִלְתְּךָ, (שֵׁם ל"א כ"ד) אִם שְׁמַתִּי זֶהֵב
כָּסִיל, (מַהֲלִים ע"ח ז') וַיִּשְׁמְנוּ בְּאֱלֹקִים כָּסִלָם.
וּמִשְׁמַע שֶׁגַם רֶש"י נִקֵּט כֵּן בְּעִיקָר פִּשְׁטוֹ שֶׁל
מִקְרָא, וְאֵת הַפִּירוּשׁ הַשֵּׁנִי הַצִּיא בְּחֹר מִדְּרַשׁ
חֲכָמֵינוּ ז"ל.

הַרְד"ק (בְּסֵפֶר הַשְּׂרָשִׁים, שׁוֹרֵשׁ סָכַל) הַצִּיא
מִסּוּרָה: כָּל לֶשׁוֹן טַפְשׁוֹתָא כְּתוּב
בְּסַמ"ךְ בֶּר מִן חֵד כְּתוּב בְּשִׁי"ן (קֹהֶלֶת א' י"ז)
וְדַעַת הוֹלְלוֹת וְשָׁכֻלוֹת.

עדותיך

^{אזהרה} בְּדֶרֶךְ עֲדוּתִיךָ שִׁשְׁתִּי בָּעַל כָּל הַיּוֹם. (מהלים קי"ט י"ד)

כתב הרד"ק (צספר השרשים, שורש "עוד")
ונהפכה עי"ן הפעל למ"ד הפעל
[ר"ל הו"ו, שהיתה עי"ו הפעל, עברה להיות למ"ד
הפעל] צמלת (מהלים קי"ט י"ד) בדרך עדותיך,
(שם פסוק ל"א) דצקמי צעדומיך, והדומים
להם שנראה בהם ו"ו בקריאה כמו שנהפכה
(איוב ה' י"ו) ועולתה קפלה פיה (הושע י' ע')
על צני עלוה.

תבא

בְּנֵי אָם יִפְתּוּךָ חֲשָׁאִים אֶל תִּבְא. (משלי א' י')

פי' רש"י אל תבא - אל מאצה להם, עכ"ל.
מלשון (שמות י' כ"ו) ולא אצה לשלחם,
(דברים א' כ"ו) ולא אציתם לעלות. ואין כאן
היפוך הצי"ת והאל"ף, אלא הכונה שהאל"ף
משורש "אצה" מחסר והה"א מתחלפת
לאל"ף (וכן פי' הרד"ק צסה"ש, שורש "אצה").
וע"ע צרש"י עה"פ (שם י"ג ע') לא מאצה לו
- לא תהא מאצ לו, לא מאהצנו, עכ"ל. והוא
מספרי. ופי' רבי דוד פרדו (צסד"ר שם)
ש"אצה" הוא הפוך מ"אהצ".

יכפה

מִתֵּן בִּפְתָר יִכְפֶּה אָף וְשָׁחַד בַּחֲק חֲמָה עֲזָה. (משלי כ"א י"ד)

מנחם בן סרוק (מחברת, ערך "כף") חזר
"יכפה" עם (מהלים קמ"ו ח') ד'
זוקף כפופים, ופירשו ענין שחוח. ולטעמיה
חזל, דס"ל שיש שרשים פחותים מג' אותיות,
וכאן היסוד הוא בן ז' אותיות בלצד, "כף".
וגם האצ"ע (צפירושו למשלי כ"א י"ד) כתב
ש"יכפה" הוא מגזירת כפף, ואף דלשיטתו
כל שורש בלע"ק צריך להיות ע"כ מג'

אותיות, מ"מ דעתו שהוא כמו שוגג ומשגה,
מחוקק וחוקה.
אולם אפשר לומר שהשורש "כפה" הוא
לשון הפוך משורש "הפך". וחושבני
שלזה כיוון צספר השרשים לרצינו יונה אצן
גנאח (שורש "כפה") וז"ל: וענין יכפה אף
דומה ללשון רבומינו (שצח קכ"ח ע"ב) כופין

את הסל לפני האפרוחין שיעלו ושירדו בשבת, והוא שענין כופין הופכין, וכן ענין יכפה אף, יהפך אף, כלומר יסירו מפניו. והנופל מן החלי הידוע בערצי נרע נקרא נכפה וכן נקרא בגמרא, ע"י צמס' כמוצות (דף ע"ז ריש ע"א) וצ"ל שם (ד"ה נכפה). וישר עד מאד לפרש כיכפה אף יכריח אף וינחנו, מאמרם (כמוצות דף ע"ז ע"א) ואלו שכופין אותו להוציא, כלומר מכריחין. ועוד מאמרם (מוספחא כמוצות פ"ה סוף הל' ג') אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חצירו ואין האשה כופה את בעלה להניק את בן חצרתה. ואמרו (כמוצות נ"ט ע"ב) אפילו הכניסה לו ק' שפחות כופה לעשות בצמר, עכ"ל.

והאמת היא שציטוד הדבר מודה רבי יונה אבן גנאח להאצ"ע דיתכן לשון "כפה" משורש כפף, מדע דצפירוש הפסוק (ישע"י ט' י"ג) ויכרת ד' מישראל ראש וזנב קפה ואגמון יום אחד, מודה גם הוא שיש

לחצר "כפה" לשורש כפף (ע"י צמס' השורשים שלו, ערך "כפף", וע"י גם צפ"י רש"י שם צמס' ישע"י), וצכל זאת כאן, צל' יכפה אף, משמע דס"ל שקרוב יותר לפרשו שהוא הפוך משורש "הפך".

וע"ע צמס' השורשים להרד"ק (בערך כפה) שכ' כופין את הסל - ענין הכפיה הוא שפני הכלי למטה וגבו למעלה. ולכאורה נמשך גם הוא אחרי שיטת רבי יונה הנ"ל.

ובדרך זה מפרשים עוד כמה מאמרי חז"ל (שבת כ"ג ע"ב) כפה עליה כלי, (שם דף נ"ט ע"א) כפה סאה וישב עליה, (פסחים ו' ע"א) המוצא חמץ בציתו ציוס טוב כופה עליו את הכלי. וכן (שם דף פ"ח ע"א) מלמד שכפה הקדוש צרוך הוא עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקצלים התורה מוטב וכו' [ואף שההר עזמו לא נתהפך, הכונה שהגזיהו מעל לישראל כדרך שכופין גיגית].

כמתלהמים

דברי נרגזן במתלהמים והם ירדו חדרו במן. (משלי כ"ו כ"ב)

החפעל, וצכל זאת הוא פעל יוצא] פירוש כמכיס, כן דברי הנרגזן והוא הרכיל, כענין (ירמ"י י"ח י"ח) לכו ונכהו בלשון, והם הדברים [כלומר שיש ענין "הכאה" בדברים, באמצעות הלשון].

כתב האבן עזרא (משלי כ"ו כ"ב) כמתלהמים - הפוך מן (שופטים ה' כ"ו) [ו]הקלמה איסרא, והוא פועל יוצא כמו (במדבר ו' י"ט) התגלחו את נזרו [כלומר דגם שם הוא צנין

לעלוקה

דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. דור טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ. דור מה רבו עיניו ועפעפיו ונשאו. דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עניים מארץ ואביונים מאדם. לעלוקה שתי בנות הב הב שלוש הנח לא תשבענה ארבע לא אמרו הוץ. (משלי ל' י"א עד ט"ו)

צנות, והעד על זה דור אביו יקלל עין חלעג לאצ לעלוקה כמו עוות, וראוי להיות עקולה, מן (חזקוק א' ד') משפט מעוקל, והיא תהפך כמו כשכ כש ירעף יערוף, ושמים ושלש דרך אריכות. הרי שהאצ"ע חזר "עלוקה" עם "מעוקל", וכן מצינו (ישעי' כ"ז א') נחש עקלתון.

ועה"פ (שמות כ"ז ט') קלעים לחזר פי' רש"י: עשוין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה וכו', עכ"ל. וענין הקליעה קרוב לענין עקלתון.

בתב רש"י מנחם פתח לעלוקה כמשמעו [ר"ל חולעת הגדלה צנהרות המונעת דם - כ"פ המלצ"ס בחלק צאור המלים] למדנו שהוא ערבי, והפותרים אומרים שהוא לשון שאל ומורד, וכן צמדרש תהלים למדנו כן, שפותר שמי צנות גן עדן וגיהנם זו אומרת חנו לי נדיקים וזו אומרת חנו לי רשעים, עכ"ל.

והאבן ^{אוצר חכמה} עזרא פירש: דור, דור, דור, דור, לעלוקה - מי דור אביו יקלל, מצאנו לא רוחץ, ד' דברים אלה דברים צפי' עם ד'

1234567

לעו

(איוב ו' ג')

(משלי כ' כ"ה)

כי עתה מחול ימים יכפר על בן דברי לעו. מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר. כי באשר שתייתם על הר קדשי ושתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו. (עוזדי' א' ט"ו)

אבל לפירושו של רש"י מנחמי חנא דמסייע ל"י דדברי התרגום (איוב ו' ג') שחירגס על כן דברי לעו - בגין כן מלי משתלהין.

והלשון משתלהין מורה על ענין תשישת כח וליאות, כמו שמצינו (צרכות ו')

פירש רש"י לעו - מגומגמין, כאדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כמיקונו. וכן (עוזדיה א' ט"ו) ושמו ולעו, שכן דרך שיכור לגמגם דבריו. והאצ"ע (שם) והרד"ק (צסה"ש, שורש לוע) נטו לפרשו ענין בליעה, אף שהוא חסר צי"ת, ע"י צדצריהם.

ע"ה) הני צרכי דשלהי מנייהו, ופירש"י (שם) הני צרכי דשלהי - צרכים עייפים. וכן (דברים כ"ה י"ח) ואחיה עיף ויגע תירגס אונקלוס ואח משלהי ולאי.

ומצינו לשון זה גם במשלי (כ' כ"ה) מוקם אדם ילע קדש, ופירש"י - כשאלם נכשל ונוקש בעצירות מקלקל את קדושתו כמו (עוזיה א' ט"ז) ושמו ולעו.

ואולי, לדעת רש"י והתרגום, השורש "לוע" [מנחי ע"ג, שממנו הם הצנינים "לעו" ו"לע"] הוא הפוך משורש "לחה", ונתחלפה האל"ף בעי"ן [כמו שהצאתי באריכות לעיל בערך "תחעמר" בשם הרמב"ן ועוד ראשונים שזה דבר מצי מאד] וכן הוי"ו והה"א מתחלפין ביניהן [כמו שמצינו (ירמ' מט ט"ז) בחגוי הסלע, ופי' הרד"ק (שם) בפירושו וכן בספר השרשים, שורש חגה]

שהה"א והוי"ו ששורש מתחלפים, ועי' עוד בספר השרשים (סוף שורש נח) צענין נוח ונחה].

ושתי ראיות לדבר. האחת שיצ"ע תירגס (בראשית י"ט י"א) וילאו למלוא הפתח - ואישמלהיו להשכחא תרעא. וכן (שמות ז' י"ח) ונלאו מצרים לשמות מים מן היאר, תירגמו יצ"ע וישמלהון מצראי. והלשון "ונלאו" הוא בנין נפעל משורש "לחה" (אצ"ע שם).

והראיה השניה היא שצפסוק (דברים כ"ה י"ח) ואחיה עיף ויגע תירגס אונקלוס ואח משלהי ולאי, ויונתן בן עוזיאל תירגמו ואחון בית ישראל הויתון לעיין ומשלהין. הרי לפניך שב' הלשונות "לעיין" ו"לחי"ן" ו"לחי"ן" צאל"ף מתחלפין, והכל ענין אחד הוא של חסרון ותשישת כח, וכמו שפי' רש"י בכל המקומות הנ"ל.

ספיהיה

אֲבָנִים שֶׁחָקוּ מִיָּם תִּשְׁמַחַ סְפִיחִיהָ עֵפֶר אֶרֶץ וְתִקְנֹת אֲנוֹשׁ הָאֲבֹדָה.

(איוב י"ד י"ט)

ג') מטר סומף והרלון זו שכמו שתשטוף כל אחד מסחיפי המים עפר ארץ ומאזדהו כן תקות אנוש האזדת. וכן הרד"ק בספר השרשים (סוף שורש "ספח") הציא את שני הפירושים.

ובפירושו למשלי (כ"ח ג') כתב רש"י מטר סומף - שוטף וצמשנה (כתובות

הרלב"ג הציא צ' פירושים: תשטוף ספיהיה עפר ארץ - הרלון בזה כמו ששחקו המים האצנים וכתחו אותם עד שלא יהיה מציאות לאצנים ההם וכמו שתשטוף שזולת המים ספיהיה של עפר ארץ עד שתסור למיחת הספיהים ההם ויאזדו כן תקות אנוש האזדת. אז יהיה ספיהיה הפוך כמו (משלי כ"ח

י"ז ע"ז) נסתחפה שדהו וכן (ירמיה מ"ו ט"ו) נסחף אציריק, נשטפו ומעדו וכסלו, עכ"ל. נמצא שלפי הראשון שהציאו הרד"ק והרל"ג הוה "ספיחיה" הפעול של פעולת השטיפה, ומקרא קצר יש כאן, שלא הוזכר מי הפועל, והפועל הוא "שכולת המים". אולם לפי השני, קאי לי ספיחיה אמים, ר"ל שספיחי המים [כלומר "שטפי" המים - ד"סוחף" הוא שם נרדף ל"שטוף"] ישטפו את "עפר הארץ" (שהוא הפעול, המקבל את פעולת השטיפה).

עבר

שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. (איוב כ"א י')

פירש"י עבר - את הנקבה. ולא יגעיל - לא יורה זה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון [וכ"כ האז"ע]. והעירני ידידי מו"ה אפרים זינגל שליט"א שהוא הפוך מלשון (במדבר כ"ג י') ומספר את רבע ישראל [פי' רש"י - רביעומיהן זרע היוצא מן החשמיש שלהם], ודפח"ח.

מעדנות

אם לא על שבמי אשאנו אענדנו עמדות לי. (איוב ל"א ל"ז)

התקשר מעדנות כימה או משכות בסיל תפתח. (איוב ל"ח ל"א)

פירש"י פירש את שמי הלשונות, אענדנו ומעדנות, במשמעות של קשירה. וז"ל בפירושו עה"פ במשלי (י' כ"א) קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרתך. ענדם - לשון קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי. ובפירושו לספר איוב (ל"ח ל"א) כתב רש"י מעדנות כימה - קישור כימה שלא תצא כל קורומיו ויחריב את העולם בצינה.

וברמב"ן (שם) פירש ומעדנות כלשון חז"ל ענין קשרים, כאמרם תחיר ראשי מעדנים שלהם. וי"מ מן אענדנו עטרות לי ואמרו כי עמידה ועדינה שניהם לשון קשירה הם [ר"ל והאחד הוא הפוך השני]. וכן (ש"א ט"ו ל"ב) וילך אליו אגב מעדנת, וכ' הרד"ק וי"מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים ובשלשלאות של צרזל שהיה צהן הלך אליו.

נפשו

נפשו נחלים תלהט ולהב מפיו יצא. (איוב מ"א י"ג)

פירש הרמז"ן נפשו - הרוח היוצא מן האף תקרא נפש (וכ"פ האז"ע והרל"ג). ולפי זה י"ל שהוא הפוך מגזרת (שמות ט"ו י') נשפת צרוחך כסמו ים [וכמו שפי' רש"י והרמז"ן (שם) שהוא ענין הפחה (והלא כהאז"ע שם, ועי' בסה"ש להרד"ק, שורש נשף)].

כרש

2234567 תנ"ך

ובשנת אחת לכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַם לְכָלוֹת דָּבָר ד' מִפִּי יְרֵמְיָה הַעֵיר ד' אֶת רוּחַ כְּרֶשׁ
מֶלֶךְ פָּרַם וַיַּעֲבֹר קוֹל בְּכָל מְלָכוֹתָיו וְגַם בְּמִבְתָּב לְאֹמֶר.
(עזרא א' א')

כתב האצ"ע שהשם "כרש" י"א שהמלה
נהפכת מן (אסמר ח' ה') וכשר הדבר,
כי כזר כנהו בשמו הנציא ישעיהו (ישעי" מ"ד
כ"ח) על הכשרון שיעשה עם ישראל וזה
שאמר (שם מ"ה י"ג) הוא יצנה עירי וגלותי
ישלח. וכ"כ רש"י (ר"ה ג' ע"ז צד"ה כורש מלך
כשר היה) על שם שהיה כשר קראוהו כורש,
ושמו מעיד עליו, לפיכך מנו לו כמלכי ישראל.

ודגלו

הַבִּיאֲנִי אֶל בֵּית הַיָּיִן וְדַגְלוּ עָלַי אֲהַבָּה. ^(שיר השירים ז' ד')

איתא במדרש (במדבר רבה פרשה ז' פיסקא
ג') א"ר חנינא בראשונה כל מי
שהיה מראה איקונין של מלך באצבע היה
נהרג והמינוקות הולכים לזיה"מ ומראים את
האזכרות באצבע אמר האלקים ודגלו עלי
אהבה וגדלו עלי אהבה [פ"י מה שהם מציעים
באגודלם] ר' יששכר אומר ודגלו עלי אהבה
אפילו אדם יושב ועוסק במורה ומדלג מהלכה
להלכה ומפסוק לפסוק אמר הקצ"ה חצי

הוא עלי ודגלו עלי אהבה ודילוגו עלי אהבה
[וע"י בתוספות (ע"ז כ"ז ע"ז צד"ה רגלא)]. הרי
שהלשון דגלו, משורש "דגל", מחחלף עם
"גודל" ועם "דילוג".

ועוד במדרש (שה"ש רבה פרשה ז' פיסקא
ט"ו) אמר ר' אחא עם הארץ שקורא
לאהבה איבה כגון ואהבת ואייבת אמר
הקצ"ה ודילוגו עלי אהבה.

קוצותי

אֲנִי יִשְׁנָה וְלִפִּי עֵר קוֹל דּוֹדִי דּוֹפֵק פֶּתַחַי לִי אֲחֹתִי רַעֲיָתִי יוֹנָתִי תַּמָּתִי שְׂרָאשִׁי גְמָלָא
טַל קִנְצוֹתַי רְסִיסִי לְיִלָּה.
(שה"ש ה' ז')

פירש האזן עזרא קולותי - קלות השער
והוא הפוך, עכ"ל. ראונו לומר,
בשורש "קצה" הה"א היא למ"ד הפעל
[האות השלישית בשורש]. ובהתפכו תתחלף
הה"א לוי"ו ומחזור להיות עי"ן הפעל [האות
האמצעית בשורש] "קוץ". והתחלפות הה"א
לוי"ו מצינו גם בשרשים אחרים. ע"י צרד"ק
(ספר השרשים, שורש "חגה").

מתרפקת

מי זאת עלה מן המדבר מתרפקת על דודה. (שה"ש ח' ה')

פירוש רש"י - מתחננת על דודה מודה
שהיא חננתו ודבוקה בו, רפק בלשון
ערצי רפקתא חנורה. וכ"כ האצ"ע והוסף
לחן לו דומה במקרא. וגם הרד"ק בספר
השרשים (שורש רפק) כ"כ בשם אביו ז"ל.

והאמת היא שמקום שנפרדים שם
הדרכים, אחת הנה ואחת הנה,
הוא הוא המקום איפה שמתאחדים שם
הדרכים, הצא מכאן והצא מכאן, נפגשים שם
ונעשים אחד.

ובדרך אפשר יש לומר שהוא קרוב ללשון
פירוק. ואף שעפ"י רוב יצוא ל' זה
במשמעות של הצדלה, כגון (בראשית כ"ז מ')
ופרקת עלו מעל נוארך, (שמות ל"ב ג')
ויתפרקו כל העם, מ"מ יש לומר שהוא
מהלשונות המורים על דבר ועל הפכו, כגון
ל' משריש, ולפעמים פירוש עושה שרשים
ולפעמים עוקר שרשים, וכן מל' דבש הדבש,
וכן רבים [ע"י רש"י שמות כ"ז ג' בד"ה לדשנו].

ופרק הוא מקום החיבור בין שני אנשים,
כגון (פסחים פ"ה ע"א) אבר שיצא
מקצתו חותך עד מקום שמגיע לעצם וקולף
עד שמגיע לפרק וחותר. וכן (חולין ק"ו ע"א)
נטילת ידים לחולין עד הפרק לתרומה עד
הפרק קידוש ידים ורגלים במקדש עד הפרק.
ופירושו עד מקום החיבור של פיסת היד
לזרוע או של עצם אחד מחלקי האצבע לחצירו
(*) . וכן נמצא במשנה הלשון "מרפק" (שבת
דף נ"ג ע"א, אהלות פ"א מ"ח).

והנה ל' "פרק" מצינו שהוא כינוי לפרשת
דרכים (עוזרי' א' י"ד) ואל תעמד על
הפרק להכרית את פליטיו. ופירש שם הרד"ק
ואל תעמוד על הפרק - הוא א"ס הדרך
מקום שמתפרקים הדרכים אחת הנה ואחת
הנה והאדומים היו עומדים על הפרק שלא
יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו
שומרים עליהם הדרכים (וכ"כ האצ"ע).

ובבן יש לומר שהל' מפרק יורה לפעמים
על ההצדל ולפעמים על היחוד. ולפי
זה יהיה מתרפקת הפוך ממתפרקת, וכאן צא
להורות על החיבור. ואמנם מצינו היפוך רפר
לפרק במדרש (שה"ש רבה פרשה ח' פסקא ג')
מתרפקת על דודה א"ר יוחנן שהיא מנחת
[נ"א מתרת] פרקי תורה ופרקי מלכות
לעמיד לצא.

(*) הערת הגאון מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א: ועיין (ש"א ד' י"ח) ותשבר מפרקתו, ואולי
נקראת כן שהיא מקום חיבור הראש והגוף.

פֶּשֶׁר

מִי בְּהִתְחַבֵּם וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשֶׁר דְּבַר חֲכָמַת אָדָם תֹּאִיר פָּנָיו וְעַז פָּנָיו יִשְׁנֶא.
(קהלת ח' א')

אוצר החכמה

בתב האזן עזרא ומלת פֶּשֶׁר ממשפחת ארמית [בראשית מ"א ח') ואין פותר אומם לפרעה ח"א ולית דפֶּשֶׁר יתהון] והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבוניות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו

החכם כי המצקש חכמה וידרוש לדעת פֶּשֶׁר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן, ויתכן היות פֶּשֶׁר הפוך סופו בתוכו [ר"ל למ"ד הפעל נעשית עי"ן הפעל] מן (במדבר ט"ו ל"ד) כי לא פרש [מה יעשה לו].

בעמלו

וְשִׁבְחָתִי אֲנִי אֶת הַשְׁמִיכָה אֲשֶׁר אֵין טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי אִם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת
וְלִשְׁמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנוּ בְּעִמְלֹו יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹקִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ.
(קהלת ח' ט"ו)

איתא במדרש (קהלת רבה פרשה ח' פסקא י"ז) כל אכילה ושתייה שנאמר במגילה הזאת בתורה וצמעשים טובים הכתוב מדבר. א"ר יונה זנין אב שכולס שנאמר והוא ילונו בעמלו, בעולמו, בעולם הזה, ימי חייו, לקצר. וכי יש מאכל ומשחה בקצר שملווין את האדם לקצרו, אלא אלו תורה ומעשים טובים (*).

(*) הערת הרה"ג ר' יעקב ירוחם וורעשנער שליט"א: ויש להוסיף דהרי (איוב ה' ו') אדם לעמל יולד. ועי' בגמרא (סנהדרין צ"ט ע"ב) דקאי על עמל התורה, נמצא דעולמו של אדם הוא העמל.

יסד

כִּי בֶן יִסָּד הַמֶּלֶךְ. (אסתר א' ח')

בפירוש הראצ"ע עה"פ (מהלים ז' ז') ורוזנים נוסדו יחד השוה את התיצה "נוסדו" לתיצה "יריצי" ומסתפק אם לחצרה עם "סוד" [כשרש הפוך, שהיו שצמחו עזרה לראשו ומהפכה ליו"ד] או עם "יסוד".

ובן מהסם בזה גם הרד"ק (בספר השרשים, שורש יסד), ואף שהכריע לחצרו עם שורש "יסד" מ"מ מודה הוא שענינו קרוב יותר לענין העלה והסוד. והציא עוד

דוגמאות כאלה כגון (מהלים ל"א י"ד) צהוסדס יחד עלי, (שם ח' ג') יסדת עז, (אסתר א' ח') כי כן יסד המלך, שכולם קרוב ענינם לעלה, וזכל זאת חצרים לשורש "יסד" ומסיים צהס וז"ל ולא ימלטו מהענין הראשון כי צכללו הם, כי העלה והסוד למעשה, כיסוד לצנין, עכ"ל הרד"ק.

ובבר הארכמי בזה לעיל צערך "היקוס", עי"ש.

יעבץ

וַיְהִי יַעֲבֹץ נִבְכָּד נֶאֱחָיו וְאָמֹו קָרָאָה שְׁמוֹ יַעֲבֹץ לְאֹמֶר כִּי יִלְדָּתִי בְּעֶצֶב.

(דה"א ד' ט')

כתב הרד"ק - אולי יעבץ הוא א' מהנזכרים והיו לו ז' שמות, או הוא אחר, ואע"פ שלא הזכירו צסדר החולדה הזכיר ענינו, יעבץ, אע"פ שהוא הפוך אל הענין, כי היה לו לומר יעבב, אינם מקפידים העצרים על זה, כמו נח מן ינחמנו, קין מן קניתי, שמואל מן מד' שאלתיהו, עכ"ל.

הרי מפורש צמקרא שנקרא "יעבץ" ע"ש ה"עלצ", אף שנתהפכו צשמו אותיות השורש "עלצ". וכן הזכירו האצ"ע (שמות

י"ח ג') וז"ל דע כי אנשי לה"ק שומרים הפעלים צמתכנתם צכל הצנינים ואינם חוששים לשמור שמות צני אדם, על כן אל חתמה שאמר גרשום צעצור שגר שם. כי הנה קין צעצור קניתי. ואינו נכון צדקדוק, וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו, ופעם יהפכו השם, כמו חושים, הוא שוחס. ונקרא יעבץ צעצור שילדתו אמו צעוצב, גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יוצ, הוא ישוב, ורצים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו.

הבחרומי

עֲזָמוֹת הַבְּחָרוּמִי אֶלֶיָּהָ הַשְׁעֵלְבָנִי. (דה"א י"א ל"ג)

בספר מקור צרוך כתב שאלו הטעם למה העיר (מ"א ז' ח') "צחורים", ושמקום אחר נקרא עזמות "הבחרומי" הוא משם נמלא הפוך (ש"צ כ"ג ל"א) עזמות הצרחמי.

מהעמונים

וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן בָּאוּ בְנֵי מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וַעֲמָהֶם מִהָעַמּוֹנִים עַל יְהוֹשָׁפָט לְמִלְחָמָה. (דה"ז כ' א')

כתב הרד"ק ועמהם מהעמונים - אמרו במדרש שהם בני שער כי כן זוכר אותם בסוף הענין וקראם עמונים כי הסגרו והתחפשו ולצטו בגדי עמונים כדי שלא יכירו בני ישראל לפי שהיו תחת יד מלכי יהודה עד שפגעו בימי יהורם בן יהושפט, ויתכן לפרש שהיו אומה אחרת נקראו בני עמונים כי לא נקראו בני עמון עמונים בשום מקום כי אם

בני עמון והעמונים היו אומה אחרת נקראו כן על שם מקומם, וכן צדרי עזיהו (דה"ז כ"ו ח') ויתנו העמונים מנחה לעזיהו, ואפשר שהם (דה"א ד' מ"א) המעונים שזכר שם והוא הפוך והוא הנכון ושם מקומם מעון וכן מלאנו בספר שופטים וידיונים ועמלק ומעון לחנו אחכס, עכ"ל. ועי' עוד להלן (דה"ז כ"ו ח') וצד"ק שם.

לאורות

וּמִסְכָּנוֹת לְתַבּוּאֹת דָּגָן וְתִירוֹשׁ וַיִּצְקוּ וְאֲרוֹת לְכָל בְּהֶמְהָ וּבְהֶמְהָ וְעֵדְרִים לְאֲרוֹת. (דה"ז ל"ז כ"ח)

פירש הרד"ק וארות - אכוסים ומרגוס אכוס בעליו אוריה דמרוהי. ועדרים לאורות - הוא הפוך מן (דה"ז ט' כ"ה) אוריות, ועדרים פי' מערכות, וכן (דה"א י"ז ל"ט) עדרי מערכה בלבב שלם, עכ"ל. ר"ל דכרישא דקרא קרי לי

"אֲרוֹת" משורש "ארו" [והוא הדין "אוריות" ביו"ד חמורת הו"ן], ובסיפ' דקרא הפכו ל"לְאֲרוֹת" משורש "אור" (ועי' בספר השרשים להרד"ק, בסוף שורש אור). והמלצ"ם פירשו שהכוונה למקום ששולט שם אויר (ושרשו "ארה").

בתרע

וְדִנְיָאֵל בָּעָא מִן מַלְכָּא וּמִנִּי עַל עֲבִידְתָּא דִּי מְדִינַת בָּבֶל לְשַׁדְרָךְ מִישָׁךְ וְעַבְדִּי נָגוּ וְדִנְיָאֵל
בְּתֵרַע מַלְכָּא. (דניאל ז' מ"ט)

בתרע מלכא - זשער המלך (אז"ע). וכן בכל
מקום ל' "שער" מתרגמין "תרעא".
והוא הפוך מל' "שער" בלה"ק.

בהתחלף השי"ן בתי"ו, כרגיל [כגון שנו - מנו, שם
- החם (או חמן), שוב - מוז, וכדומה].

יחזור

הקורא למפרע לא יצא קרא וטעה יחזור למקום שטעה. (משנה ברכות ט"ו ע"א)

ובדוגמתו מצינו הלשון "מחרוזות" במשנה
(בבא מציעא כ"א ע"א) אלו מציאות
שלו ואלו חייב להכריז אלו מציאות שלו מלא וכו'
כריכות ברה"ר ועגולי דבליה ככרות של נחמס
מחרוזות של דגים וכו'. והלד השוה שציניהם
שהמרגליות (או הדגים) מחוזרין על ידי חוט,
שמעצירים אותו דרך חור שעושים בהן, ובסופו
של דבר מחזרים ראשו השני של החוט לתחילתו
ונעשה לעיגול (ענק).

ויתבן שמוה נשמרצב הלשון "חוזר", שגם הוא
פירושו שמסומצב ושז למקום אשר היה
בו בראשונה.

לשון "חוזר" לא נמצא בכל כ"ד ספרי
המקרא. וגם הל' ארמי "הדר" [שהוא
מכוון כנגד העברי "חוזר", בחילוף החי"ת לה"א
והזי"ן לדל"ת, כמו זהב - זהבן] לא נמצא כלל (*).
במרגום אונקלוס [ובתיצ"ע נמצא רק בקטעים
הנוספים לביאור הדברים או כממלית מדרשי חז"ל, אבל
בעצם מרגום המקרא איננו] אבל במשנה (וכן בגמרא)
רגיל לשון זה מאלד.

ואולי מקורו הוא מן הפסוק (שיר השירים א'
י) נאוו לחייך במרים לוארך במרחים.
ורש"י פירש במרחים - ענקי זהב ומרגליות
חרוזות בפחילי זהב של ביזת הים. וכן באז"ע
פירש מרחים - הם הקשורים מהאזנים היקרות
ואין לו חזר.

(*) אמנם במקרא מצאתי פעם אחת את השורש "הדר" במשמעות של חזרה, בפסוק (ישעי'
מ"ה ב') אני לפניך אלך והדורים אי־ישר דלתות נחושה אשבר וברחי ברזל אגדע. ופי' רש"י וז"ל תירגמו
יונתן ושורייא [פי' החומות, מלשון (בראשית מ"ט כ"ב) בנות צעדה עלי שורן אכבש, כמו הדר הדרנה [אולי צ"ל
"הדרנא", והכונה ללשון הגמרא כגון (גיטין י"ד ע"א) הדר ביה, הדרנא בין על שם שסובבת החומה את העיר, ויש
לפרש הדורים [כלשון הפסוק (שופטים ה' ו')] "ארחות עקלקלות" איישר לפניו, עכ"ל רש"י. וכן פי' הרד"ק
(שם, וכן בסה"ש, שורש "הדר") דרכים עקלקלות איישר. והראה מקום למאי דאיתא בגמרא (חולין מ"ח ע"ב)
הדורא דכנתא. בני מעים שהם מעוקלים ומסובבים סביב סביב.

פסול

פרוזבול המוקדם, בשר. והמאוחר, פסול. שטרי חוב המוקדמים,

הלשון פסול, השכיח מאלד בדברי חכמי המשנה (ה') ויסלף דברי לדיקים, ופירשו רש"י (שם) והש"ס, הוא אולי הפוך מל' (שמות כ"ג) כתרומתו ויקלקל. ועי' צפענת רזא (דברים ט"ז י"ט).

והאבשים

מאימתי הפירות חייבות במעשרות, התאינים משיבחילו. הענבים והאבשים, משהבאישו. האוג והתותים, משיארימו. (משנה מעשרות פ"א מ"ב)

כתב הרמז"ס (בפירוש המשניות) ואצשים, כמו ענבים ויעש צאושים, כך פירשו גדול מגדולי האבשים וזה מין ממיני הענבים אלא שהוא מין גרוע אמר הכתוב (ישעי' ה' ז') ויקו לעשות וכן פי' הרע"ב והרד"ק (ספ"ש סוף שורש צאש).

אוצר החכמה

משיפקל

[איזהו גרנן למעשרות] הבצלים. משיפקל. ואם אינו מפקל. משיעמיד ערמה. (משנה מעשרות פ"א מ"ו)

ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון שנאמר באר היטב והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקיפלו את האבנים ובאו ולנו בגלגל. (סוטה ל"ז ע"א)

פירש הרע"ב (מעשרות פ"א מ"ו) משיפקל - כמו משיקלף כלומר, מסיקיר מעליהן הקליפות הרעות.

וה"ל התשובה: ופירוש וקפלוס ר"ל שהסירו הסיד מעליהם והוא לשון מורגל בחלמוד צענין הסרת הסיד כמ"ש צפ"ק דצתרא (דף ד' ע"ב) קפולא מידע ידיע כלומר הסרת הסיד מעל הכותל היא ניכר ואין לחוש שאחר שעשו אותה

ובשו"ת חשצ"ן (חלק א' סימן נ"ג) נשאל צענין הלשון (סוטה ל"ז ע"א) וקפלונס] מהו האם יאמר וקפלוס צאצנים וכי צגדים הם שיאמר צהם קפול כמו (שבת כ"ח ע"ב) פתילת הצגד

חזית לדע מי צנה הכותל שצין שני שכנים צנקה
 אין לחוש שאחד יקפל הסיד ויאמר שצין שניהם הוא
 משום דקפול הסיד דבר ניכר הוא ואם יקפלוהו
 ישאר מקומו ניכר וכן צמועד קטן (דף ט' ע"ב)
 מייתי לה צפ"ק דע"א (דף ו' ע"ב) צתכשיטי אשה
 מזכר לשון זה בהסרת הסיד. ונ"ל שהוא הפוך מלשון
 קלוף מתרגום (ויקרא י"ד מ"א) ואח הבית יקליע
 מצית, (שם פסוק מ"ג) ואחרי הקלות את הבית, שהם
 מתורגמין לשון קלוף והוא הסרת הטובה.

ואח"כ מנאחי לרש"י ו"ל צפ' אלו טרפות
 (חולין מ"ד ע"א) שכתב איקפל
 איקפולי כמו איקלף ודומה לו וקפלו האצנים
 דמסכת סוטה עכ"ל. ומצינו צמשה הפוך זה
 בלשון קלוף צשני ממסכת עוקצים (משנה ה')
 לקפל בצללים כמו לקלף [לפנינו שם הגירסא
 "לפקל"] וצראשון ממעשרות (משנה ו') הפוך
 אחר הצללים משיקפל נ"א משיפקל, עכ"ל
 התשצ"ך.

סבום

שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא עמו וכו'.

(שבת פ"ז ע"א)

הולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו ואומר לו תן לי גדי אחד או מלה אחד וכו' ובלבד שלא
 יזכיר לו סבום מדה, רבי שמעון בן אלעזר אומר ובלבד שלא יזכיר לו סבום מקח.
 (בבלי כ"ט ע"ב)

ואת שהמ"ס אינה מן השורש, כמו שמוכח
 מסיפא דהאי קרא גופא (שם) איש לפי
 חכלו חכמו על השה [ושרשם "כסס"], מ"מ בלשון
 חו"ל מצינו שהפכה לשורש, כעין אות תי"ו שבלשון
 "תורס", הנפוך צמשניות, הגם שבלשון המקרא
 התי"ו של "תרומה" אינה מן השורש [ושרשה
 "רוס"]. וכדוגמתה גם המ"ס של מכס הפכה
 בלשון חו"ל להיות שורש, כמו שמצינו (שבעות ל"ט
 ע"א) אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה
 מוכסין.

השורש "סכס" נמצא בלשון חכמים צשתי
 משמעויות, לפעמים בלשון "הסכמה"
 ולפעמים בלשון "סכוס". ונראה לומר שכשענינו
 "הסכמה" הוא הפוך מגזרת "סמך", והי'
 "הסכס" כעין "הסמך" בלשון הפעיל, שגורם
 לשני שיוכל לסמוך עליו. וכשענינו "סכוס", דהיינו
 מספר, יהי' הפוך מגזרת "מכס", כעין שמצינו
 (שמות י"ב ד') צמכסת נפשות, כתרומתו צמנין
 נפשתא. וכן עה"פ (צמדנר ל"א מ"א) ויתן משה את
 מכס תרומת ד' לאלעזר הכהן וגו' תי' יצ"ע ויהב
 משה ית סכוס נסיבת אפרשותא דד' לאלעזר כהנא.

במלגז

שנים שהיו אוחזין במלגז ולוגזין וכו' יכול יהיו חייבין וכו'.

(שבת ל"ז ע"ג)

הערוך (ערך מלגז) פירשו כמו מזלג. וצמוסף הערוך (שם) כתב שהוא צחילוף אוחזות על דרך כבש כשב, שמלה שלמה.

מדרש

ברזא

חזי מר האי צורבא מרבנן וכו' דשקל ברא דתומא ומנח בברזא דדנא ואמר לאצנועיה קמייבוינא.

(שבת קל"ט ע"ג)

צאור חצר חצירו אינו יכול לטעון החזקתי דכיון דלאו מילתא דקביעותא הוא לא קפיד בעל חצר ושחיק שנחיס ושלש.

ומה ש"י הרש"ז"ס שהלשון מרזב הוא כמין נוטריקון של "מר-זב", לכאורה לא בא אלא ליתן סימן למשמעות המלה, ולא לגלות שרשה, וצנינה הוא על משקל (ש"א ז' י"ג) והמזלג, שהוא משורש "זלג", וכן (עמוס ו' ד') ועגלים מחוך מרזב, שהוא משורש "רזק" [כמו שחרגמו יצ"ע ועגלין מגו רזקה]. וכן המלה "מרזב" היא משורש "רזב", אף שלא נמצא שורש זה במקרא. ולפי זה אפשר לומר ש"צרוזא" הוא לשון הפוך משורש "רזב".

פ"י רש"י צרא דתומא - זלע של שום. ומנח צצרוזא דדנא - מקום שיש בו נקב צחצית והיין יולא, נוחנו שם צצנת לטחוס, והוי כמתקן, ומערים לכתחילה.

יתבן שהשם "צרוזא" הוא הפוך מלשון "מרזב" שמצינו צמסנה (צבא צמרא נ"ח ע"ג). וז"ל הרש"ז"ס (שם) המרזב - צינור קטן ורגילין לחלותו לסוף צינור גדול ההולך על פני כל הגג ורגילין להפכו לכל ראש שירטו ומרחיק קילות מים מן הכותל ולשון מרזב טפה של מים זב דרך שם כדכתיב (ישעי' מ' ט"ו) כמר מדלי לשון טפה והלכך אין לו חזקה דאינו דבר קבוע ואם החזיק בו בעל הגג ג' שנים וחלה אוחו

מסלק

מסלק את הטבלה. (משנה, שבת קמ"ג ע"א)

נלענ"ד דהלשון "מסלק" הוא הפוך מגזרת (ישעי' ה' ז') ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויצן מגדל צחוכו וגו'. ופי' רש"י ויסקלהו - הוציא אצנים מחוכו הרעים לגפנים כמו (ישעיהו ס"ז י') סקלו מאכז, ושם פי' רש"י סקלו - השליכו אצני מכשול לצדדין (*).

(*) הערת הגאון מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א: מסלק היינו מעלה, כמו סליק (מבבל לא"י), ואסיק הוא קיצור אסליק, כלומר העלה. מסקנא הוא העולה מן הדברים ודברי הגאון שליט"א מאירים לעינים בל' ארמי, אולם משנתנו נכתבה בלה"ק, והיה לו לומר "מעלה את הטבלה". - ד.ב.ר.ן.

מעמצין

אין מעמצין את המת בשבת ולא בחול עם יציאת נפש והמעצים עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים. ^{לפי השו"ת} (משנה, שבת קנ"א ע"ב)

לפנינו במשנה הגי' "מעמין", אך עי' בהגהות הגאון רבי ישעי' פיק בשולי העמוד שהגי' הנכונה במחני' היא "מעמין". ודנו עלה בגמ' (שבת ע"ז ע"ב) איבעיא להו מאמין חנן או מעמין אמר רבי חי'א בר אבא אמר רבי יוחנן (ישעי' ל"ג ט"ו) ועלם עיניו מראות צרע. הרי שהביא הש"ס ראי' מל' הפוך (ועי' בפיה"מ להרמז"ס ובחיי"ט שם במשנה).

גשמה

היכי דמי דלת אלמנה וכו' ואיכא דאמרי דלית ליה גשמה. (עירובין ק"א ע"א)

פירש' הרש"ש דיתכן שהלשון גשמה הוא הפוך מגזרת (כלים פרק י' משנה ו') עשאן [הנסרים] וכו' בשוגמין, וע"ש בפיהמ"ש להרמז"ס ובצרטנורא שעושים חורים בשני הנסרים ומכניסים בתוכם עץ דק קטן כדי לחזרם, והוא כעין פרש"י בעירובין, גשמה - צריחים המתחרין אותה.

משין

אין משין את התנור באליה ואם מש כל הפת כולה אסורה עד שיסיק את התנור. (פסחים ל' ע"ב)

בתבו המוספות (בבא בתרא ק"י ע"א באמצע ד"ה נשוט) ואע"ג דהתם נטוש והכא נשוט רוב פעמים מתחלפין האותיות צענין זה כמו (פסחים דף ל' ע"ב) אין טשין התנור באליה דהוי כמו אין טשין כמו (ויקרא י"ד מ"ב) וטח את הבית ומתרגם צירושלמי וישוטון ית ציחא, עכ"ל התוס'.

קודר

לא ימרוז אדם שעורים ויתן לפניו בהמתו ביו"ט אבל קודר הוא קב או קביים ונותן לפניו בהמתו ואינו חושש.

(בבא בתרא ע"א)

עורדני בני מו"ה צרוך אצרהם שליט"א הוא הפוך מגזרת (במדבר כ"ה ו' וי') ויקח רמח צידו וגו' וידקר את שניהם וגו'.

(יחזקאל ל"ז ח') כל מאורי אור בשמים אקדירים עליך ונתתי חשך על ארצך וגו'. וגם הקדירה נקראת כן מפני ששוליה משחירים מחמת האש.

אולם אין זה ענין לשורש "קדר" שבמקרא, שמשמעו בכל מקום ענין חושך, כמ"ש הרד"ק בספר השרשים (שורש קדר). כגון

דאירפט

האי תיבותא דאירפט מייעברה תיבה זוטרתי שרי כורסייא אסיר. (מגילה כ"ו ע"ב)

(שם) לא פי' כן, ע"כ חזקן דברי הרצינו צחיי. ומנאחי סיוע לדבריו צרש"י עה"פ (עמוס ו' ה') הפּרָטִים על פי הגזל כדוד חשצו להם כלי שיר וז"ל הפורטים וגו' - מנחם חצרו עם ופרט כרמך ורואה אני את דבריו שהמשורר על פי כלי זמר מחמך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגציה ולהנמך.

והעירני ידי מו"ה אפרים נתן רוטשילד שליט"א דצס' אדרת אל"י להגר"א עה"פ (נחום ז' י"ג) אריה טרף צדי גרותיו ומחנק ללצאתיו פי' שלגורים הקטנים הוא טורף לחמיכות קטנות, משא"כ ללציאות הגדולות הוא רק מחנק ומניח לפניהן. ולפי זה אפשר לומר שגם הלשון טרף הוא הפוך מפרט, ומורה על החמיכות הנפרדות כנ"ל, ודפח"ת.

ברבינו צחיי על הפסוק (ויקרא י"ט י') ופרט כרמך לא חלקט כתב דמה דאיתא בגמרא האי חיכותא [פי' ארון הקודש] דאירפט, שהוא לשון הפוך, כאלו אמר דאפרט, כלומר שנתקלקל ונתלק [וכ"פ רש"י (שם) דאירפט שנתקלקל ונפרד מחצורו, וגם הראה מקום לנעל מרופט שהחזר ציבמות (ק"ב ע"א, וגם בשבת קמ"א ע"ב) ופירושו בקוע וקרוע].

וודישן חז"ל צפרט הכרם (פאה פ"ו מ"ה) נפל אחד או שנים הרי זה פרט נפלו שלשה צבת אחת אינו פרט והרי הן של צעל הכרם, והל' "פֶרֶט" מורה על מה שנפרד מן הכלל, וכן גרגרי התבואה יקראם הכתוב פרידות על שהם נפרדים זה מזה וכל' הכתוב (יואל א' י"ז) עצשו פרדות תחת מגרפותיהם [וכן פי' שם הרד"ק, אולם רש"י וי"ע

במזיגת

מעשה בלסטים אחד שיצא ליהרג במגיזות קפוטקיא. (יצמות כ"ה ע"ז)

כתבו התוספות (נד"ה נמגיזת קפוטקיא) יש ספרים דגרסי נמזיגת והוי כמו
נמגיזת עבראי [מרגוס של (נמדבר כ"א י"א) צע"י
העצרים] כמו שמלה שלמה, ר"י.

חיים

צריכי דאי כתב רחמנא באחות אב שכן יש לה חיים אבל אחות אם אימא לא ואי כתב
רחמנא וכו'.

הכל מודין בעבד שאין לו חיים דכתיב שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור.
(שס)

פירש"י יש לה חיים - דמשפחת אב קרויה
משפחה דכתיב (נמדבר א' י"ח)
ותילדו על משפחותם לבית אבותם.
הלשון חיים הוא הפוך מן השורש "יחס",
הנמלא במקראות צשי"ן שמאלית,
כגון (דברי הימים א' ה' א') וצני ראובן זכור
ישראל כי הוא הזכור ונחללו יצועי אציו נמנה
זכרתו לצני יוסף בן ישראל ולא להתיחש
לזכרה.

בעורה

קונם שאיני נושא את פלונית בעורה, והרי היא נאה וכו'.

(משנה, נדרים ס"ו ע"א)

היה ע"פ

התואר בעורה או מכוערת רגיל כלשון
משנה. ולפעמים נמלא באל"ף
מחת העי"ן, כגון במשנה (נבא קמא דף ק'
ע"ז) נבעו כאור אם השנה יתר על היציאה
נותן לו את היציאה וכו', ופי' רש"י נבעו
כאור - כמו בעור, בגמ' מפרש שנבעו בשירי
נבע ומזיק בכוונה הוא וכו'.
והעירני בני הבה"ח יהודה ארי' לייבנ"י שימכן
שהוא הפוך מלשון מים עכורים.
(מקראות פרק ח' משנה ב', ברכות כ"ה ע"ז), ויפה
כוון, והשורש נמלא במקרא (בראשית ל"ד ל')
ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי
להבאישני וגו', ופי' רש"י עכרתם - לשון מים
עכורים. ויש להביא ראיה מגמרא (ברכות
ה' ע"א) כל שאפשר לו לעסוק בחורה
ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין
מכוערין ועוכרין אותו. הרי שהלשון
"מכוערין" והלשון "עוכרין" ענין אחד
הן.

גונדי

דמטמרא מטמרא ודמגליא מגליא בי דינא רבה ליתפרע מהני דחפו גונדי.
(סוטה כ"ז ע"ג)

ע"פ (בראשית כ"ד נ"ג) ומגדנת נתן
לאחיה ולאמה, פי' הראצ"ע
(צפי' השני) - מלצושים נכזדים והנו"ן
שרש [כלומר ששרשו "גדן"]. ולפ"ז כתב
צפי' אבי עזר על האצ"ע (שם) די"ל
שהלשון "גונדי" הנמצא בדברי חז"ל
צמשמעות של צגדים חסוצים הוא הפוך
משורש "גדן".

רזמו

חרש רזמו ונרזמו. (משנה גיטין נ"ט ע"א)

האבן עזרא ע"פ (איזט"י י"ג) ירזמון עיניך
כתב: אין לו חבר והפוך בלשון קדמונינו
ז"ל, עכ"ל. וכן פי' רש"י (שם) ירזמון - כמו
ירמזון כמו שמלה שלמה.

תירובין

ודן דיהוי ליכי מינאי ספר תירובין וכו' (גיטין פ"ה ע"ג)

מאי דכתיב (דברים כ"ד א') וכתב לה ספר
כריית וגו' תירגס יצ"ע ויכתוב לה ספר
תירובין קדם צי דינא. וכן (בראשית ג' כ"ד) ויגרש
את האדם מתרגמינן ותריך ית אדם.
ועוררני צי מו"ה צרוך אצרהם שליט"א
שהלשון "תירובין" הוא הפוך
משורש כריית. ונראין הדברים כי הלשון "כרת"
משמעו חימוך וניחוק כגון "כרות" שבפסוק
(ויקרא כ"ג כ"ד) ומעוך וכמות וניחוק וכרות,
מתרגמינן ודי גזיר. וכן (צמדנר י"ג כ"ג) ויכרתו
משם זמורה וגו' מתרגמינן וקלו. וגם הגירושין
הם ניחוק, כמו שפירש האצ"ע (דברים כ"ד ג')
למה נקרא ספר כרייתות - משנכרתה בעילתם
לעולם. וכן איתא במכילתא (פ' בא): כל
כרייתות הוא ל' הפסקה. ולפי זה א"ש הלשון
"תריך" צמשמעות של גירושין, שהוא כמו
הפכו "כרת".

חלזון

חלח זה חלזון. (קידושין ע"ג ע"א)

פירוש רש"י חלזון - נהר. וימכן דשם זה הוא הפוך משורש "זחל", מלשון (דברים ל"ג כ"ד) וסן זהמות אשלה צם עם חמת זחלי עפר. ופירשו רש"י (שם) חמת זחלי עפר - ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפסף על העפר והולך.

שצנף

ואמר רב יוסף אמרי בי רב סום שצנף וחמור שנער ושיבר את הכלים [צקולו - רש"י] משלם חצי נזק. (בבא קמא י"ח ע"ג)

ע"ה פ (ישעי' ל"ח י"ד) כסוס עגור כן אלפנף, חירגס יונתן כסוסיא לחאיד ומנליף כן נלפית. וביאר הרד"ק דבריו וז"ל: תרגם עגור כענין לפנף, וענין מנליף כמו הפוך בדברי רז"ל סום שצנף, אמר אני צחלי אלפנף כמו העופות המצלפים ואהגה כמו היונה והוא נהימות החולה צחליו.

ואימרו

דאייקר עבירתא ואימרו פועלים ואול בעל הבית ופייסינה. (ב"מ ע"ז ע"א)

פירוש רש"י ואימרו - לשון (*) הפרש ומור אחור ומתרחק מן הדבר, וצלשון המקרא דומה לו (איוב ל"ט י"ח) כעת צמרוס תמריא, עכ"ל. ופירש המלה "אימרו" כהפוכה מלשון "המראה". והאל"ף היא מן השורש ואינה שימושית, וכן משמע צערוך (ערך אמר צ).

(*) ואף שרש"י פי' את הלשון (דברים כ"ו י"ז וי"ח) את ד' האמרת היום וגו' וד' האמריך היום וגו' שהוא לשון "הפרשה והבדלה", כלומר הבדלתי לך מאלהי עובדי כוכבים להיות לך לאלקים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה (עיי' ברש"י), אין לזה קשר עם ענין "הפרש ונזור אחור" שהזכיר רש"י כאן. דשם כוונתו להפרשת המובחר והמבורר מתוך הפסולת, דוגמת (תרומו פ"ד מ"א) המפריש וכו' תרומה ומעשרות, וכאן ענינו פרישה והרחקה מן הדבר, כדוגמת הלשון (קידושין ס"ו ע"ב) אמר ליה ר' טרפון עקיבא כל הפורש ממך כפורש מן החיים.

ובפירושו לס' איוב (שם) כתב רש"י וז"ל
 כעת צמרום תמריא - כל לשון
 המראה כאלם שזונה לבו לנאח ממידתו
 ומגידולו ומארצו לשוטט לו בארצות ולנסות לו
 מדות אחרות וכן (דברים כ"א י"ח) בן סורר

ומורה, ובלשון גמרא (כמוצות ס"ג ע"ב)
 אימראי כלתיה דרצ זכיד (שם נ"ז ע"ב) אימראי
 ונפקא [בגמרא שלפנינו הג' צ"ב המקומות
 אימרא], עכ"ל. וע"ע בגמרא חולין (נ"ח ריש
 ע"ב) וצרש"י שם (צד"ה אימרא).

אדריכל

ת"ר החצב שמסר לסתת חייב הסתת שמסר לחמר חייב החמר שמסר
 לכתף הכתב חייב הכתף שמסר לבנאי חייב הבנאי שמסר לאדריכל אדריכל
 חייב.
 (בבא מציעא קי"ח ע"ב)

פי' רש"י אדריכל - הוא אבי האומנים,
 שהוא מדקדק בהנחת האבן לצדה על
 מושבה צווה שלא תמיש ולא תטה, ולא תהא
 בולטת חוץ לדימוס. ובתרגום יונתן בן עוזיאל
 על הנביאים מצינו שתירגם: (מלכים א' ה'
 ל"ב) ויפסלו צִנִּי שלמה וצִנִּי חירום וגו',
 ופסלו ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירום. וכן
 עה"פ (מלכים ז' י"ב י"ב) ונתנו את הכסף
 וגו' ויניחם לחרשי העץ וְלַצִּנִּים העשים צית
 ד', תי' ולארדיכליא דעבדין צית מקדשא דד'.
 הרי שמתחלפים הלשונות בהיפוך אותיות
 הדל"ת והרי"ש.

נשום

נשום [וי"ג נמוש] נבילתא בשוקא ושקול אנרא ולא תימא גברא רבא אנא וזילא בי
 מילתא.
 (בבא בתרא ק"י ע"א)

כתבו המוספות נשום נבילתא גרסינן
 בערוך [בספרים דין גרסינן "נשום",
 והיא גי' רש"י, אולם צחי' רבינו גרסום שנדפסו
 בגליץ ש"ס וילנא נמנא הגי' כמו שהיא בערוך]
 והוי כמו פשוט כי ההיא דחלק (סנהדרין ק'
 ע"ב) לא תנשוש גילדנא מאוניה דלא ליזל
 משכיה לחללא, פירוש דג ששמו גילדנא אל
 מתחיל לפשטו מאזנו פן ילך העור לאיבוד,
 ואע"ג דהתם נטוש והכא נשום רוב פעמים
 מתחלפין האותיות בענין זה כמו (פסחים ל'
 ע"ב) אין טשין התנור באליה דהוי כמו אין
 שטין כמו (ויקרא י"ד מ"ב) וטח את הבית
 ומתרגם צירושלמי וישוטון ית ביתא, עכ"ל
 התוס'.

אומדין

אומדין כמה אדם רוצה ליתן בבתובתה של זו. (משנה, מכות ג' ע"א)

בגמרא (גיטין נ"ג ע"ב) קאכיל ושמי מדידהו ולא אמיד, אימר מציאה אשכח. ופי' רש"י (שם) ולא אמיד - אינו עשיר לעשות יציאות הללו משלו ומשל יתומים הוא עושה, וסתם עשיר אומדים אותו בני אדם זה ככה וזה ככה אבל אני אין אדם אומדו, עכ"ל. ולפי זה יש לומר שלשון המקרא (דברים ו' ו') וכל מאדך הוא הפוך מל' "אומד", וכדברי רש"י שכן דרך אומד האדם לפי מה שיש לו נכסים, אם מעט ואם רב. וכן דרשו חז"ל (ברכות נ"ד ע"א) בכל מאדך - בכל ממונך.

נכת

איבו הוה מנבית ואביל פת אבי מצרי. (עבודה זרה ל"ה ע"ב)

פירש רש"י מנכית - נושך. וכן עה"פ (צמדבר כ"א ט') והיה אם נשך הנחש את איש וגו', תירגם אונקלוס והוה כד נכית חויא ית גברא. ודקדק בני מו"ה ברוך אברהם שליט"א שהלשון חרמי "נכת" הוא הפוך מל' "נשך" בלה"ק, בהתחלף השי"ן בתי"ו, כרגיל [וכמ"ס לעיל בערך "צמרע"], ודפח"ח.

קטיגור

והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד. (אבות פ"ד משנה י"א)

עוררני ידי מו"ה משה שלמה שיסא שליט"א ללכאורה השם קטיגור הוא הפוך מלשון (ירושלמי שבת דף י"ט ע"ב צנפס, רש"י בראשית מ"ג ד') השטן מקטרג בשעת הסכנה. ויפה כוון, דהגם שיסוד קטיגור הוא מלשון יוונית, בלשון חז"ל נהפך ממנו ללשון קטרוג.

שלפוחית

נימלה שלפוחית שלה כשרה. (חולין מ"ז סוע"ז)

בברייתא שנגמרא [וכן להלן (שם נ"ה ע"ז)]
 מנא היא האם היא טרפחת והיא
 שלפוחית] הגירסא "שלפוחית". הפ"א קודם
 לחי"ת. אולם בתוספתא (חולין פ"ג הלכה ד')
 גרים נימלה שלפוחית שלה כשרה. וכן היא
 הגירסא בתוספות (שבת מ"ו ע"א ד"ה הורה)
 עי"ש. וכן נמצאות ב' הנוסחאות בפוסקים,
 כגון בשו"ע יו"ד סי' ל"א (סעיף ג' וסעיף
 ד') שלחופית, ובסי' מ"ה (סעי' א')
 שלפוחית.

וצרם

נמל פיגום וצרם אונו (משנה בכורות ל"ה ע"א)

בגמרא (ב"ה כ"ח ע"ז) אחד סכין ^{אורחא}
 שנפגמה ואחד שפוד שנרעס
 וכו'. וכתב ע"ז הבית יוסף (אור"ח סי' תק"ט)
 זד"ה מכשירי) ולא דמי לנרעס דלעיל דהתם
 היינו שנתעקס מעט, והוא היפך מלשון
 נורס באזנו.

לבלוש

פשפש קמן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה. (מדות פרק א' משנה ז')

פירוש הרע"ז לבלוש - מרגום (בראשית ל"א
 ל"ה) ויחפש, ובלש. והנה כדוגמת מה
 שכתוב בענין המרגלים (דברים א' כ"ז) ויחפרו לנו
 את הארץ [ומרגומו ויאללון לנא ית ארעא, כעין
 המרגום של (בראשית מ"ז ט') מרגלים אחס,
 דמתרגמינן אלילי אחון], נמצא פסוק בספר איוב
 (ל"ט כ"א) יחפרו בעמק, ומרגומו מחפשינ
 בגלימא [כן גרס המדקדק הגדול ר"א הצחור בספר
 מחורגמן ערך חפש].

אחד להם, וטעמם כמו ריגול. ודקדק
 בזה ידידי מו"ה שמשון אלפנט שליט"א שכמו
 שהלשון "מרגל" הוא מגזרת "רגל", כמו כן
 אפשר לומר שהלשון "בלש" הוא הפוך מגזרת
 "שבל", שטעמו "רגל".

ומקורו מדברי הרד"ק עה"פ (ישעי' מ"ז ב')
 חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות,
 שפי' שהרגל יקרא שובל מענין שבל שהוא
 הדרך, וכ"כ בספר השרשים (שורש שבל), וכ"כ
 רש"י (שם צפי' השני).

ולפי זה שני השרשים "חפש" ו"בלש" ענין

ומהוגני

העושה כלים מן העשת וכו' מכני כלים, ומאגני [גי' הרע"ז: ומהוגני] כלים, מאוני כלים וכו', טהורין.
(כלים פרק י"א משנה ג')

כתב המוס' יו"ט ומאוגני כלים - והר"צ
העתיק הוגני וכו'. ובערוך יש ששניין
הוגני פי' כמו אזנים יש לכלי. אלא שהאזן יוצא
מגוף הכלי. והוגן הוא דבר שאינו מן הכלי.
אלא מסובב עליו ויוצא, פי' מן מחולות (שמות ל"ז
י"ט) דמתרגמין חניגין. ויש הרבה דברים הפוכים.
עכ"ל הנוגע לענינו. הרי שפירש הוגן הפוך
מגזרת חניגין, בחילוף החי"ת והה"א.

הניקון

הבידון הניקון והמגפין והשריון טמאין. (כלים פרק י"א משנה ח')

כתב הרמז"ס צפיהמ"ש (וכ"כ הרע"ז) שהלשון
ניקון הוא הפוך מגזרת (שמואל ב' כ"א
ט"ו) ומשקל קינו [שלוש מאות משקל נחשת] וגו',
והוא הצרזל הנכנס בתוך הרומח [אולי ז"ל: שנכנס
בתוכו הרומח, וכ"כ רש"י (בשמואל ב' שס) ומשקל קינו -
הוא כמו חיק שצראש בית יד הרומח וכו' ועשו ככובע].

תרים

שלשה תריםין הם תרים הבפוף טמא מדרם. (כלים פרק כ"ד משנה א')

עייין בפירוש הרע"ז דתרים היינו מגן, ועשו
להגן על עצמו שלא יכהו חצירו. ונראה
לומר דע"ה שהוא לשון הפוך משורש "סתר".
ונמצא במקרא במשמעות של מגן, כגון (דברים
ל"ז ל"ז ול"ח) ואמר אי אלקימו לור חסיו בו.
אשר חלב ודחימו יאכלו ישחו יין נסיכם יקומו
ועזרכם יהי עליכם סתרה. ות"א יהון עליכון
מגן.

מגלגל

מעשה בחסיד אחד שהיה מגלגל בגילויים. (ירושלמי ע"ז פ"ג הל' ג')

פירוש בעל "פני משה" וז"ל: שהיה מגלגל - היה מגלגל באיסור גילוי ולא היה חושש לזה, ודוגמתו צפ"ה דנויר (הלכה ז') היה מגלגל במרו אילו גילגל לא היה נשאל וכו', עכ"ל. הרי פירשו הפוך מלשון "לגלג". והוא לשון ארמי, מנאי צפ"ס דידן, כגון (צרכות ל"ט ע"א) לגלג עליו חצירו, (סנהדרין ק' ע"א) מגלגל על דברי חכמים. ולכאורה מקורו משורש "לעג" כל' עברי, בהשמטת העי"ן, המנויה כל' ארמי [כגון מלה"ק "שצע" נעשה כל' ארמי "שצ"].

תרמוד

ויירש זרעך את שער שונאיו רבי אומר זו תרמוד אשרי כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות. (מדרש בראשית רבה, פרשה נ"ו פסקא י"א)

כתב צפי' המהרז"ו [להרצ זאז וואלף איינהארן מהורדנא זצ"ל] ואולי הוא תדמור הנזכר במלכים א' (ט' י"ח) וצד"ה צ' (ח' ד') אך נמצא בדברי חז"ל שם אומה שנקראת תרמוד כמ"ש (שבת כ"א ע"ב) רגלא דתרמודאי ושם (ל"א ע"א) [מפני מה] עיניהן של תרמודיין [תרועות], הרי שנקראין תרמוד ולא תדמור (ומ"מ אחת הן עי"ש בספר צמנחת שי וע"ד תמנת חרס תמנת קרח וכיו"צ), עכ"ל. וכ"כ צחי' הרד"ל על המדרש רבה (שם).

רשימת הרד"ק

בדי להוילא דבר שלם ממחת ידי, אעתיק כאן את הקטע מתוך ספר המכלול להרד"ק, בו רשם את השרשים הממהפכים שנשמנה בהם רק מקום אומיות אהו"י, המשלימות את השורש אשר בעיקר יסודו הוא בן ז' אומיות, כמו שליינמי בהקדמתי לקונטרס זה (בהערה אות ז').

ויהיה יבש ובוש כי כן דרך העברים לאמר בענין אחד הפעל שידמו אותיותיו לאותיות פעל אחר אע"פ שהם הפוכים בסדר אותיותיהם יאמרו שניהם בענין אחד יבש בוש, יטב טוב, יגד גוד, יצר צור, ירע רוע, יקץ קוצ, ירב רוב, ירש רוש, ישב שוב, ישם שום, יסר סור, יסך סוף, יזן זון, יעף עוף, יאל אול, יבל בול, ינח נוח, ידע דוע, שנאמר ממנו מדוע, יחל חול, ינק נוק, יסף סוף, יפח פוח, יצא צוא, ישע שוע, יקש קוש, וכן סוף סופה, עוד עדה, בוז בזה, דוך דכה, חוץ חוצה, רוד רדה, רוץ רצה, שוא שאה, שוף שפה, הום המה, און אנה, קון קנה, קין מן קניתי איש את ה' (בראשית ד'). זוע זעה זועה זועה (ירמיה ט"ו). עול עלה, עולה עלה, שוע שעה גוה נהה, נוח נחה, רוע רעה. עון ענה, בעני אמתך (ש"א א'), בעניי (בראשית כ"ט). סוח סחה, דוג דגה, שוט שטה, מוח מחה, חוג חגה, חוג הארץ (ישעיה מ'), בתגיי הסלע (שיר ב'). אור ארה, מאירות אותה (ישעיה כ"ז), אריתי מורי (שיר ה'), וכן ועדרים לאגרות (דה"ב ל"ב), ארות סוסים (מ"א ד'). חוש חשה, ותחש על מרמה רגלי (איוב ל"א), לפי שהתי"ו פתוחה, דום דמה דמם, שוג משיגתי (שם י"ט), שגה שגג, שור שרה שרר, מיץ מצה מצץ, חית חתה חתת, שוח שחה שחח: (*)

תם ונשלם שבח לא-ל בורא עולם

(*) ועוד יש כעין זה: ציד, צדה [ועי' מזה לעיל, עמוד מ"ה].

מפתח לעניני דקדוק

אובד (בבנין הקל) פעל עומד או פעל	ישוש - ישיש	ריד
יוצא	תחרש - תחריש	נו
אית"ן (אותיות המורות על ל' עתיד) סו תלא	ה"א בסוף התיבה	
אל"ף נוספת	ראה להלן כל תיבה שצריכה וכו'	
אסיר - אסור	וי"ו	
אס	במשמעות פ"א רפה בלשון ישמעאל	
	פט צז קכו קלד קלה קלו	
את שמורה על הפעול - את במשמעות	וי"ו החיבור	
אם	מחברת בין שני דברים	קכו
את משורש "אתת" או "אות"	נקראת גם וא"ו העיטוף	קכו
אשר החספה	כ"א דוגמאות לוא"ו החיבור	קכו
אתו - עמו	וי"ו ההיפוך	
אותו כמו אתו	מהפכת העבר לעתיד והעתיד לעבר	קכו
בנין הפעיל	כוללת בתוכה וא"ו החיבור	קכט
אם יתכן במשמעות פעל עומד	וי"ו ההתחלה	קכח קלה
קב קח קיב ריג רכב	וי"ו נו"ן	
במשמעות שנוי למצב מסוים	הוספתן מורה על הקטנת הדבר	ריז
בנין התפעל	מורה על שם עצם	רכא
מוסב אל הפועל בתור פעול	מורה על שם תואר	רכא
מוסב אל הפועל בתור מטרת הפעולה		
בנין קל - בנין כבד	ויצחק - ויצחק	קב קו
שילוח - שליחות	יב יג צח ק שח	
ימוש - ימיש	קג	
נישל - נישל	שכו	
קרב - הקריב	קח	
	ונשל - ונישל	
	פעל עומד	שכח
	פעל יוצא	שכח

למ"ד בתחילת התיבה		חרש	
ראה לעיל כל תיבה שצריכה וכו'	נו	במשמעות שתיקה	נו
	נו	במשמעות אטימת אוזן	נו
לקול - בקול	נו	ההבדל בין בונין קל לבונין כבד	נו
כה	נו	ההבדל בין פעל עומד לפעל יוצא	נו
מטר		ימיש (בבנין הכבד) פעל עומד או פעל	
במשמעות פעל	צג	יוצא	קג
במשמעות שם עצם	צג		
מקץ		יסוד	
תחילה וסוף	קצ	עיקר היסוד ויסוד נופל - מחלוקת	
רק סוף	קצא	הראשונים בשורש בן ג' אותיות פז תיח תמט	
מקצה שלשת ימים - בעוד שלשת ימים		ישיש (בבנין הכבד) פעל עומד או פעל	
סד		יוצא	ריב
נחי ע"ו		כחצות	
ס קג ריב תלז תעג		פ"י כהחלק (פעל)	צה
נחי עי"ן		כל תיבה שצריכה ל' בתחילתה הטיל לה	
תיא		הכתוב ה"א בסופה	
נחי פ"א		לא לחינם יעשה כן	
פח תיא		שנוי לשון המאמר בירושלמי	עז רל
נמצא		במקרא כמעט אין למצא למ"ד	עח רלא
בזמן עתיד	סו	בתחילת התיבה	עח רלא
בנין נפעל לשון יחיד נסתר בל' עבר		למ"ד בתחילה דוקא אם פונה למקום	
או בלשון הווה	סו	מחמת איכותו	עח רכז רלב
נצב - מוצב		ה"א בסופה הוא כשמזכירים מקומו לא	
מט		מחמת עצמו אלא כעין כתובת	רלב
פעל הויה		כנוי	
משמש סיבה ומסובב	רב	המורה על הפועל או על הפעול	כג רי
ציד		מילת היחס	רה
במשמעות פעל	מה	כפל אותיות השורש	
במשמעות שם עצם	מה	אם בא להגדיל או להקטין	

מזב

שרשים הפוכים

דבר

תקפו

טז	ריב - מריבה		עבר
		קכח	עבר פשוט
יג	ראיה - במשמעות של הבנה	קכח	שנתהפך מעתיד
			עתיד
	רעב - רעבון		עתיד פשוט
רכא	רעב שם כללי רעבון במקום מסויים	קכו	שנתהפך מעבר
		קכו	
	שביו		קץ
רה	שבי שלו	פו פח	לשון מיאוס
רה	שבי ממנו	פו	מלשון צוק (מצוק)
	שורש		קץ - קצה
	מחלוקת הראשונים אם יכול להיות	קצג	מלשון קצה
פז	שורש מפחות מג' אותיות	קצג	מלשון קצץ
	שלח		קצה
יב צז שכ	במשמעות שלוח (בנין כבד)	קצג	בתוך הדבר עצמו
יב צז שכ	במשמעות שליחות (בנין קל)	קצג	חוץ לדבר

שרשים הפוכים

תסא	אלח - חלא	תע	אבה - אהב
תצ	אמד - מאד	תכט	אבנט - בטן
תפח	אמר - מרא	תפא	אבש - באש
תצד	אנה - און	תס	אגם - גמא
תכד	אנק - נאק	תפט	אדריכל - ארדיכל
תכה	אפל - פלא	תע	אהב - אבה
תנג	אפר - פאר	תסד	אהי - איה
תפט	ארדיכל - אדריכל	תלז תצד	אול - יאל
תעט תצד	ארו - אור	תצד	און - אנה
תנב	ארונה - אורנה	תמח	אור - ראה
תלז	אתר - תאר	תעט תצד	אור - ארו
תפא	באש - אבש	תנב	אורנה - ארונה
תסא	בהל - בלה	תסד	איה - אהי
תצד	בוז - בזה	תסב	אית - יאת
תצד	בול - יבל	תיב	אל - לא

דבר

שרשים הפוכים

טוב

תקפו

בוש - יבש	תצד	דוע - ידע	תצד
בזה - בוז	תצד	דכה - דוך	תצד
בחל - חבל	תסה	דלג - דגל	תסה
בחרמי - ברחמי	תעט	דמה - דהם	תנח
בטן - אבנט	תכט	דמה - דום	תצד
בלה - בהל	תסא	דקר - קדר	תפד
בלה - הבל	תסא	הבל - בלה	תסא
בלש - שבל	תצא	הגן - חנג	תצב
בצע - צבע	תכד	הום - המה	תצד
בצק - קבץ	תכה	הלם - להם	תעא
בקר - רבק	תג	המה - הום	תצד
ברז - רזב	תפג	הפך - כפה	תע
ברח - חבר	תלב	הרס - סרה	תכח
ברחמי - בחרמי	תעח	זון - יזן	תצד
גדנ - גנד	תפז	זוע - זעה	תצד
גוד - יגד	תצד	זוע - זעו	תמד תצד
גזר - גרז	תמ	זחל - חלז	תפח
גלגל - לגלג	תצג	זלג - לגז	תפג
גלה - לגה	תנד	זמר - מזר	תלז
גלם - גמל	תיד	זנח - גזח	תל
גמא - אגם	תס	זעה - זוע	תצד
גמל - גלם	תיד	זעו - זוע	תמד תצד
גמר - גרם	תיג	חבל - בחל	תסה
גנד - גדנ	תפז	חבל - חלב	תמה
גער - רגע - ערג	תנו	חבר - ברח	תלב
געש - שגע	תמד	חבש - חשב	תטו
גרז - גזר	תמ	חגה - חוג	תס תצד
גרם - גמר	תיג	חגר - חרג	תנא
גרש - שגר	תמג	חדל - חלד	תנה
גשם - שגם	תפד	חדר - חרד	תסא
דאב - דבא	תמו	חוג - חגה	תס תצד
דבא - דאב	תמו	חוץ - חצה	תצד
דגה - דוג	תצד	חוש - חשה	תצד
דגל - דלג	תעה	חושם - שוחם	תלח
דהם - דמה	תנח	חזר - חרז	תפ
דוג - דגה	תצד	חיס - יחס	תפו
דוך - דכה	תצד	חית - חתה	תצד
דום - דמה	תצד	חכל - כחל	תכא

תצד	יגד - גוד	תסא	חלא - אלה
תצד	ידע - דוע	תמה	חלב - חבל
תלד	ידע - עוד	תנה	חלד - חדל
תנג	יור - ירה	תפח	חלז - זחל
תסב	יור - רוח	תמח	חלף - פלח
תצד	יזן - זון	תסו	חלץ - לחץ
תצד	יחל - חול	תסח	חמץ - מחץ
תפו	יחס - חיס	תצב	חנג - הגן
תצד	יטב - טוב	תט	חנה - ינת
תעג	ילע - לעו	תכב	חנט - טחן
תכו	ים - מי	תכא	חפז - פחז
תצד	ינח - נוח	תלח	חפר - חרף
תט	ינח - חנה	תצד	חצה - חוץ
תצד	ינק - נוק	תלו	חצצר - חרץ - צרח
תעח	יסד - סוד	תלו	חצר - חריץ
תצד	יסך - סוך	תנא	חרג - חגר
תכ תצד	יסף - סוף	תסא	חרד - חדר
תצד	יסר - סור	תפ	חרז - חזר
תצד	יעף - עוף	תלו	חריץ - חצר
תנו	יעף - עיף	תמז	חרס - סרח
תצד	יפך - פוך	תלח	חרף - חפר
תצד	יצא - צוא	תלו	חרץ - חצצר - צרח
תלא תצד	יצר - צור	תלב	חרת - חתר
תלג	יצר - צרה	תטו	חשב - חבש
תלג	יצר - רצה	תצד	חשה - חוש
תיא	יקם - קום	תמג	חשל - חלש
תצד	יקץ - קוץ	תיז	חשן - נחש
תצד	יקש - קוש	תצד	חתה - חית
תסז תצד	ירב - ריב	תנג	חתל - לתח
תסז	ירד - ריד	תלב	חתר - חרת
תנג	ירה - יור	תצד	טוב - יטב
תצד	ירע - רוע	תפד	טוש - שוט
תצד	ירש - רוש	תכב	טחן - חנט
תנ תצד	ישב - שוב	תפה	טרף - רפט - פרט
תצד	ישם - שום	תלז תצד	יאל - אול
תצד	ישע - שוע	תסב	יאת - אית
תיח	כבר - כרב	תצד	יבל - בול
תלג	כבש - כשב	תצד	יבש - בוש

דבר

שרשים הפוכים

מזב

תקפט

תלט	מות - תום	תכא	כחל - חכל
מפו	מזג - מגז	תכג	כנס - סכן - נכס
תלז	מזר - זמר	תס	כנף - כפן
תצד	מחה - מוח	תיז	כסה - סכה
תסח	מחץ - חמץ	תסט	כסל - סכל
תכו	מי - ים	תסט	כסל - שכל
תצד	מיץ - מצה	תמו	כעס - עכס
תפכ	מכס - סכס	תפו	כער - עכר
תסב	מעד - עמד	תע	כפה - הפך
תעט	מעון - עמון	תס	כפן - כנף
תצד	מצה - מיץ	תלג	כרמל - רך
תפח	מרא - אמר	תעה	כרש - כשר
תג	מרג - מגר	תפז	כרת - תרך
תמט	משן - שמן	תלג	כשב - כבש
תכד	נאק - אנק	תעה	כשר - כרש
תצד	נהה - נוה	תיב	לא - אל
תצד	נוה - נהה	תעג	לאה - לוע
תצד	נוח - ינח	תסו	לבן - נבל
תנו תצד	נוח - נחה	תנד	לגה - גלה
תצד	נוק - ינק	תפג	לגז - זלג
תל	נזח - זנח	תצג	לגלג - גלגל
תסו	נזר - רזן	תנב	לגס - למג
תנו תצד	נחה - נוח	תעא	להס - הלס
תיז	נחש - חשן	תג	להק - קהל
תפט	נטש - נשט	תעג	לוע - לאה
תצב	ניק - קין	תסו	לחץ - חלץ
תכג	נכס - כנס - סכן	תנב	למג - לגס
תצ	נכת - נשך	תנה	לעג - עלג
תכו	נס - סיני	תעב	לעו - ילע
תנב	נסר - סרן	תסד	לפד - פלד
תעד	נפש - נשף	תטז	לפת - פתל
תפח	נצף - צנף	תלו	לקט - קלט
תנו	נצת - נתץ	תנג	לחת - חתל
תלט	נקש - נשק	תסד	לתע - תלע
תפט	נשט - נטש	תצ	מאד - אמד
תצ	נשך - נכת	תפו	מגז - מזג
תעד	נשף - נפש	תג	מגר - מרג
תלט	נשק - נקש	תצד	מוח - מחה

תצד	עול - עלה	תנז	נתץ - נצח
תסג תצד	עול - עלו	תנט	נתק - תקן
תצד	עון - ענה	תיט	סדר - סרד
תצד	עוף - יעף	תעח	סוד - יסד
תלה	עטלף - עלט	תצד	סוח - סחה
תנו	עיף - יעף	תצד	סוך - יסך
תמו	עכס - כעס	תכ	סוף - פוס
תפז	עכר - כער	תכ תצד	סוף - יסף
תנה	עלג - לעג	תצד	סוף - סופה
תצד	עלה - עול	תצד	סופה - סוף
תסג תצד	עלו - עול	תצד	סור - יסר
תלה	עלט - עטלף	תצד	סחה - סוח
תעז	עלם - עמל	תעג	סחף - ספח
תעב	עלק - עקל - קלע	תנד	סחש - שחס
תסב	עמד - מעד	תכו	סיני - נס
תעט	עמון - מעון	תיז	סכה - כסה
תעז	עמל - עלם	תסט	סכל - כסל
תפד	עמץ - עצם	תפב	סכס - מכס
תמא	עמר - ערם	תפב	סכס - סמך
תעד	ענד - עדן	תכג	סכץ - כנס - נכס
תצד	ענה - עון	תפא	סלף - פסל
תנד	עער - רעע	תפג	סלק - סקל
תפד	עצם - עמץ	תפב	סמך - סכס
תעב	עקל - עלק - קלע	תעג	ספח - סחף
תנג	עקר - קרע - ערק	תפג	סקל - סלק
תיט	ער - רע	תיט	סרד - סדר
תנו	ערג - רגע - גער	תכח	סרה - הרס
תסה	ערל - רעל	תמז	סרח - חרס
תמא	ערם - עמר	תכט	סרך - רכס
תמד	ערף - רעף	תנב	סרץ - נסר
תכה	ערץ - רעץ	תצב	סתור - תרס
תנג	ערק - עקר - קרע	תעד	עבר - רבע
תנג	פאר - אפר	תצד	עדה - עוד
תכז	פדר - רפד - פרד	תע	עדו - עוד
תצד	פוח - יפח	תעד	עדץ - ענד
תכ	פוס - סוף	תלד	עוד - ידע
תמח	פזר - פרז	תצד	עוד - עדה
תכא	פחז - חפז	תע	עוד - עדו
תכט	פחת - פתח		

דבר

שרשים הפוכים

שוב

תקצא

תצד	קון - קנה	תטו	פילגש - שגל
תצד	קוץ - יקץ	תכה	פלא - אפל
פו תטו	קוץ - צוק	תסד	פלד - לפד
תעה	קוץ - קצה	תמח	פלח - חלף
תצד	קוש - יקש	תפא	פסל - סלף
תצ	קטיגור - קטרוג	תלב	פער - פרע
תצ	קטרוג - קטיגור	תיג	פצר - פרץ
תצב	קין - ניק	תפא	פקל - קלף - קפל
תי תצד	קין - קנה	תסד	פרא - רפא (רפה)
תלו	קלט - לקט	תכז	פרד - רפד - פדר
תעב	קלע - עקל - עלק	תמח	פרז - פוז
תפא	קלף - קפל - פקל	תפה	פרט - רפט - טרף
תצד	קנה - קון	תלב	פרע - פער
תי תצד	קנה - קין	תיג	פרץ - פצר
תפא	קפל - פקל - קלף	תעו	פרק - רפק
תעה	קצה - קוץ	תעז	פרש - פשר
פו תנט	קצר - קרץ	תעח	פשר - פרש
תסז	קרב - קבר - רקב	תכט	פתח - פחת
תנג	קרע - עקר - ערק	תטז	פתל - לפת
תנט	קרץ - קצר	תנא	פתל - תפל
תמח	ראה - אור	תלח	צאן - צנה
תעד	רבע - עבר	תכד	צבע - בצע
תנ	רבק - בקר	תצד	צדה - ציד
תנו	רגע - גער - ערג	תצד	צוא - יצא
תצד	רדה - רוד	פו תטו	צוק - קוץ
תצד	רוב - ירב	תלא תצד	צור - יצר
תצד	רוד - רדה	תצד	ציר - צדה
תסב	רוה - יור	תלח	צנה - צאן
תצד	רוע - ירע	תפח	צנף - נצף
תצד	רוע - רעה	תלג	צרה - יצר
תצד	רוץ - רצה	תלו	צרח - חרץ - חצצר
תצד	רוש - ירש	תמז	צחר - רחץ
תפג	רזב - ברז	תכה	קבץ - בצק
תפז	רזם - רמז	תסז	קבר - קרב - רקב
תסו	רזן - נזר	תפה	קבר - רקב
תמז	רחץ - צחר	תפד	קדר - דקר
תסז	ריב - ירב	תמט	קהל - להק
תסז	ריד - ירד	תיא	קום - יקם

תצד	שום - ישם	תלג	רך - כרמל
תצד	שוע - ישע	תכט	רכס - סרך (שרוך)
תצד	שוע - שעה	תפז	רמז - רזם
תצד	שוף - שפה	טיט	רע - ער
תצד	שור - שרה	תצד	רעה - רוע
תצד	שוח - שחה	תסה	רעל - ערל
תנד	שחם - סחש	תנד	רעע - עער
תצד	שטה - שוט	תמד	רעף - ערף
תסט	שכל - כסל	תכה	רעץ - ערץ
תצ	שלחופית - שלפוחית	תסד	רפא - פרא
תכח	שלם - שמל	תכז	רפד - פרד - פדר
תצ	שלחופית - שלפוחית	תסד	רפה - פרא
תכח	שלם - שמל	תפה	רפט - פרט - טרף
תמט	שמן - משן	תעו	רפק - פרק
תיח	שמר - רשם	תלג	רצה - יצר
תצד	שעה - שוע	תצד	רצה - רוץ
תפ	שער - תרע	תסז	רקב - קבר - קרב
תצד	שפה - שוף	תיח	רשם - שמר
תצד	שרה - שור	תצד	שאה - שוא
תכט	שרוך - רכס	תצא	שבל - בלש
תנו	תאו - תוא	תצד	שגה - שוג
תלז	תאר - אתר	תטו	שגל - פילגש
תצג	תדמוד - תרמוד	תפד	שגם - גשם
תנו	תוא - תאו	תמד	שגע - געש
תלט	תום - מות	תמג	שגר - גרש
תסד	תלע - לתע	תצד	שוא - שאה
תנא	תפל - פתל	תנ תצד	שוב - ישב
תנט	תקן - נתק	תצד	שוג - שגה
תפז	תרך - כרת	תצד	שוח - שחה
תצג	תדמוד - תרמוד	תלח	שוחם - חושים
תצב	תרס - סתר	תפד	שוט - טוש
תפ	תרע - שער	תצד	שוט - שטה